

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**BURSA'DAKİ İMAM-HATİPLER İLE MÜEZZİN-KAYYIMLARIN MESLEKİ
YETERLİLİĞİ VE YAYGIN DİN EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Durmuş AYVAZ

BURSA - 2018

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**BURSA'DAKİ İMAM-HATİPLER İLE MÜEZZİN-KAYYIMLARIN MESLEKİ
YETERLİLİĞİ VE YAYGIN DİN EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Durmuş AYVAZ

Danışman

Prof. Dr. M. Emin AY

BURSA - 2018

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslâm Tarihi Bilim Dalı'nda 701221028 numaralı Durmuş AYVAZ'ın hazırladığı “**Bursa'daki İmam-Hatipler ile Müezzin-Kayyımların Meslekî Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimiindeki Rolü**” çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, **17/12/2018** günü **13:00 - 14:00** saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **BAŞARILI** (başarılı/başarısız) olduğuna **OYBİRLİĞİ** (oybirliği/oyçokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Prof. Dr. M. Emir AY
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Mefail HIZLI
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Bilal YARU LMAZ
Marmara Üniversitesi

17/12
...../...../2018

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 23/11/2018

Bursa'daki İmam-Hatipler ile Müezzin-Kayyımların Meslekî yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimideki Rolü

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 155 sayfalık kısmına ilişkin, 23/11/2018 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin) aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 16'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

23/11/2018

Adı Soyadı : Durmuş AYVAZ
Öğrenci No : 701221028
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Programı : Y.Lisans
Statüsü : Y.Lisans

Danışman
Prof.Dr. M. Emin AY

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Bursa’daki İmam-Hatipler ile Müezzin-Kayyımların Meslekî Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimindeki Rolü**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

23.11.2018

Adı Soyadı : Durmuş AYVAZ
Öğrenci No : 701221028
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bİlimleri
Programı : Yüksek Lisans
Statüsü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Durmuş AYVAZ
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Bilim Dalı : Din Eğitimi Bilim Dalı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XII +142
Mezuniyet Tarihi :/..../2018
Tez Danışmanı : Prof. Dr. M. Emin AY

BURSA'DAKİ İMAM-HATİPLER İLE MÜEZZİN-KAYYIMLARIN MESLEKİ YETERLİLİĞİ VE YAYGIN DİN EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ

İslâm tarihinde irşad ve tebliğ görevini ilk kez yerine getiren şüphesiz Hz. Peygamber (as)'dir. Bu kutsal vazife günümüzde imam-hatip ve müezzin-kayyımlar başta olmak üzere din görevlilerinin rehberliğinde sürdürülmektedir. Yaygın din eğitimi kapsamında değerlendirilen bu faaliyetler ülkemizde yaklaşık son yüzyıldır Diyanet İşleri Başkanlığı kontrol ve gözetimi altında yapılmaktadır. Başkanlık tarafından bu alanda vatandaşlara yönelik ciddi faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

Günümüzde bu bağlamda Kur'ân Kurslarındaki öğreticiler tarafından düzenli olarak verilen eğitim-öğretimin dışında, belli günlerde vaizler, ancak daha sıklıkla imam-hatipler ve zaman zaman onların yardımcıları konumundaki müezzin-kayyımlarca yaygın din eğitimi aktarılmaya devam edilmektedir. Bu noktada imam-hatipler ile müezzin-kayyımların meslekî yeterlilikleri de önem arz etmektedir. İşte bu araştırmada Bursa merkez ve ilçelerinde yapılan bir anket sonucu bu din görevlilerinin meslekî yeterlilikleri ve yaygın din eğitimindeki rolleri değişik yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bursa, İmam-Hatip, Müezzin-Kayyım, Yaygın Din Eğitimi.

ABSTRACT

Name and Surname : Durmuş AYVAZ
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Sciences of Religion
Branch : Education of Religion
Degree Awarded : Master
Page Number : XII +142
Degree Date :/..../2018
Supervisor : Prof. Dr. M. Emin AY

THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF İMAM-HATİP AND MUEZZİN-KAYYİM AND THEIR ROLE İN COMMON-PUBLIC RELİGİOUS EDUCATION İN BURSA

In the history of Islam, the first person who informed people about religion and showed the true path is the Prophet Muhammad (pbuh). This sacred duty is carried out, today, under the guidance of religious officials, especially imam-hatib and muezzin-kayyim. These activities, which are evaluated within the scope of common-public religious education, have been carried out in our country for nearly the last century under the control and supervision of the Presidency of Religious Affairs. The Presidency carries out serious activities for citizens in this field.

Nowadays, in this context, outside the regular education given by Qur'an teachers in Qur'an course, common religious education continues to be given regularly by preachers on certain days, but more often by imam-hatib and from time to time their assistants of muezzin-kayyim. At this point, professional qualifications of imam-hatib and muezzin-kayyim are important. In this study, it is tried to examine the professional qualifications of the religious officials and their roles in the common religious education with different aspects.

Key Terms: Bursa, Imam-Hatib, Muezzin-Kayyim, Common-public religious education

ÖNSÖZ

Her insanın birtakım maddî ve manevî ihtiyaçları bulunduğu şüphesizdir. Bu ihtiyaçlar karşılanabildiği oranda kişinin anlamlı bir hayatından söz edilebilir. Manevî ve ruhî ihtiyaçlarının başında da din geldiği tartışmasızdır. Müslümanların yaşadığı bir toplumda din ve dinî duygular bir bakıma ahlâk, hukuk ve düzenin de kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedenle din, insanlık tarihi boyunca bütün toplumlarda varlığını hissettirmiştir.

İslâm'da, insana "*şah damarından daha yakın*" (Kaf, 50/16) kabul edilen Yüce Allah, kullarıyla ilişkilerinde araçları kaldırmış ve bazı dinlerde görüldüğü gibi ruhbanlık ve mukaddes din adamları sınıfına izin ve fırsat tanınmamıştır. "*İçinizden insanları hayra çağırın, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir topluluk olsun*" (Âl-i İmran, 3/104) fermanından yola çıkarak İslâmî anlamda sistematik irşad ve tebliğle herkesin meşgul olamayacağı, zira hayatını kazanmak için çalışmak zorunda kalan insanların böyle bir faaliyete girişemeyeceği rahatlıkla söylenebilir. Aktarılan son ayetle, Din-i Mübin-i İslâm'a davet için birtakım kişilerin eğitilmesi, yetiştirilmesi ve görevlendirilmesini bir vazife olarak müslüman topluma verildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

İslâm tarihinde irşad ve tebliğ görevini ilk kez yerine getiren Hz. Peygamber'in (as) bu kutsal vazifesi bugün din görevlilerinin rehberliğinde sürdürülmektedir. Yaygın din eğitimi kapsamında ülkemizde yaklaşık son yüz yıldır Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından ciddi faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Günümüzde de bu bağlamda Kur'an Kurslarındaki öğreticiler tarafından düzenli olarak verilen eğitim-öğretimin dışında, belli günlerde vaizler, ancak daha sıklıkla imam-hatipler ve zaman zaman onların yardımcıları konumundaki müezzin-kayyımlarca yaygın din eğitimi aktarılmaya devam edilmektedir. Bu noktada imam-hatipler ile müezzin-kayyımların meslekî yeterlilikleri de önem arz etmektedir.

Bu araştırmada Bursa merkez ve ilçelerinde 2014 yılı sonlarında yapılan ve 411 din görevlisinin anket formuna kaydettiği verilerden yola çıkılarak bu din gönüllülerinin meslekî yeterlilikleri ve yaygın din eğitimindeki rolleri ve katkıları çeşitli yönleriyle ele

alınmıştır. Müftülük ve idari anlamda görevimdeki bazı değişmeler sebebiyle bir süre geciken tez çalışmasını tamamlama fırsatı bulmuş olmaktan dolayı duyduğum mutluluğumu paylaşmak isterim.

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinden son aşamasına kadar yoğun temposuna rağmen hiçbir zaman yardımını esirgemeyen kıymetli danışman hocam Sayın Prof. Dr. M. Emin AY'a, bu arada Bursa'nın Osmanlı öncesi tarihi, Osmanlı dönemi tarihi ve eğitim-öğretim sistem ve kurumlarına dair bölümleri okuyarak oldukça değerli öneri ve katkılarda bulunan kıymetli hocam Prof. Dr. Mefail HIZLI'ya ve araştırma sırasında manevî desteklerini sürekli hissettiğim eşim ve aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Durmuş AYVAZ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
YEMİN METNİ.....	V
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1
A. ARAŞTIRMA PROBLEMİ	1
B. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	2
C. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	3
D. VARSAYIMLAR.....	4
E. EVREN VE ÖRNEKLEM.....	5
F. SINIRLILIKLAR.....	6
G. METOD VE TEKNİKLER.....	6
1. Verilerin Toplanması	6
2. Verilerin Yorumlanması	7
H. ARAŞTIRMADAKİ TEMEL KAVRAMLAR	8
İ. KONUyla İLGİLİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR.....	9
J. ARAŞTIRMANIN MUHTEVASI.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN GÖREVLİLİĞİ VE BURSA'DA DİNİ HİZMETLER

I. DİN GÖREVLİLERİNE DAİR GENEL BİLGİ	17
A. İMAM-HATİP	18
1. Kavram Boyutu.....	18
2. İmam-Hatip Kavramının Tarihçesi	19
a. Camiler / Mescidler.....	20
b. Tarihte Camilerin Fonksiyonları.....	21
c. Osmanlılarda Cami Görevlileri.....	22
d. Günümüzde Camilerin Fonksiyonları.....	23
3. İmam-Hatiplerin Görev, Yetki ve Sorumlulukları.....	25
4. İmam-Hatiplerin Nitelikleri	29
a. İmam-Hatiplerin Kişilikleriyle İlgili Nitelikler	30
b. İmam-Hatiplerin Bilgi Birikimleriyle İlgili Nitelikler.....	31
c. İmam-Hatiplerin Görevleriyle İlgili Nitelikler	33

d. İmam-Hatiplerin Sosyal Hayatlarıyla İlgili Nitelikler	35
5. İmam-Hatiplerde Meslekî Yeterlilik	37
B. MÜEZZİN-KAYYIM	38
1. Anahatlarıyla Müezzîn-Kayyımlik	38
2. Müezzîn-Kayyımların Görev, Yetki ve Sorumlulukları	39
3. Müezzîn-Kayyımların Nitelikleri	39
C. YAYGIN DİN EĞİTİMİ FAALİYETLERİ	40
1. Camiler	41
2. Kur'ân Kursları	42
2. Sempozyum, Panel ve Konferanslar	43
II. BURSA'DA TARİHİ, KÜLTÜREL VE DİNİ HAYAT	43
A. BURSA'NIN KISACA TARİHİ	43
B. OSMANLI DÖNEMİNDE BURSA'NIN KISACA TARİHİ.....	45
C. BURSA'DA ÖRGÜN DİN EĞİTİM-ÖĞRETİM KURUMLARI	46
1. Sıbyan Mektepleri.....	46
2. Medreseler.....	47
3. Rüşdiyeler	48
4. İdâdîler	49
5. Sultanîler	50
6. Darulfünûn	50
III. OSMANLI DÖNEMİNDE BURSA'DAKİ EĞİTİM VE ÖĞRETİME KISA BİR BAKIŞ.....	51
IV. BURSA'DA YAYGIN DİN EĞİTİM KURUMLARI: CAMİLER.....	54

İKİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

A. KİŞİSEL SORULAR	58
1. Göreviniz Nedir?	58
2. Yaşınız?	58
3. Meslekte kaçınıcı yılınız?	59
4. Halen görev yaptığınız cami nerededir?.....	60
5. Halen görev yaptığınız camide kaç yıldır hizmet ediyorsunuz?	60
6. Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?	61
7. Eğitim durumunuz nedir?	62
8. Yüksek Lisans yapıyor musunuz/yaptınız mı?.....	63
9. Doktora yapıyor musunuz/yaptınız mı?	64
10. Medeni durumunuz?	64
B. MESLEKİ YETERLİLİKLE İLGİLİ SORULAR	65
1. Sizce bugün İmam-Hatip Liselerinde öğrencilere İmam-Hatiplik / Müezzîn-Kayyımlikla ilgili yeterli meslekî formasyon veriliyor mu?.....	65

2. Sizce okuduğunuz dönemde İmam-Hatip Liselerinde öğrencilere İmam-Hatiplik / Müezzin-Kayyımlıkla ilgili yeterli meslekî formasyon veriliyor muydu?	66
3. Öğrencilik yıllarında iken din görevlisi olmak istiyor muydunuz?	67
4. 3. soruya cevabınız ‘HAYIR’ ise en önemli sebebi nedir?	68
5. Diyanet Dergisi dışında devamlı takip ettiğiniz bir gazete veya dergi var mı?	69
6. Ayda ortalama kaç kitap okursunuz?	70
7. Radyo-televizyon programlarından severek izlediğiniz/dinlediğiniz hangileridir? (İlk üç tercihinizi 1, 2, şeklinde belirtiniz).....	72
8. Arapça bilgi düzeyiniz nedir?	73
9. Arapça dışında bildiğiniz başka bir dil/diller var mı? Belirtiniz.	75
10. Aşağıdaki seçeneklerden size en uygun olanları işaretleyiniz?	75
11. Kur’ân-ı Kerim’in anlamı yönünde kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?	77
12. Kur’ân tefsiri yönünden kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?....	79
13. Hz. Peygamber’in sünnetini öğrenme ve bu konuda kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?	81
14. Fıkıh, ilmihal açısından ne gibi çalışmalarınız oldu?	83
15. Siyer ve İslâm tarihi ile ilgili ne gibi okumalarınız oldu?	84
16. Aşağıdaki alanlardan hangisiyle ilgili en az bir kitap okudunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz).....	86
17. Din görevliliği mesleğini niçin seçtiniz?	87
18. Yeniden bir meslek seçme imkânınız olsa hangi mesleği seçerdiniz?	88
19. Kendinizi meslekî yönden yeterli buluyor musunuz?	89
20. Kendinizi meslekî yönden yetersiz görüyorsanız sizce nedeni ne olabilir?.....	90
21. Mesleğinizde daha yeterli hale gelmek için konu ile ilgili hizmet içi eğitim kurslarına katıldınız mı?	90
22. 21. soruya cevabınız ‘HAYIR’ ise niçin katılmadınız?	91
23. Size göre bir din görevlisinin en önemli özelliği ne olmalıdır?	92
24. Şimdiye kadar görevli olarak Umreye gittiniz mi?	93
25. Şimdiye kadar görevli olarak Hacca gittiniz mi?	94
26. Hacc ve Umre’nin dışında görevli olarak başka bir ülkeye gittiniz mi? Gittiyseniz, ülkenin adını lütfen belirtiniz?.....	94
27. Mesleğinizde daha iyi olabilmek için bir üst eğitim-öğretim yapmayı düşünüyor musunuz?	95
28. 27.soruya cevabınız ‘EVET’ ise hangi eğitim-öğretimi düşünüyorsunuz?	96
29. Evinizde hangi tür kitaplar bulunur? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir).....	96
30. Aşağıdaki kitaplardan okuduklarınızı işaretleyiniz.	98
C. YAYGIN DİN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ SORULAR	100
1. Cami derneğiniz var mı?	100
2. Cami dernek yöneticileri ile bir probleminiz var mı?.....	101
3. 2. Soruya cevabınız “EVET” ise en çok hangi konularda problem yaşıyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)	101
4. Caminize devamlı (5 vakit) devam eden cemaatinizin sayısı ortalama ne kadardır?	102

5. Genel olarak cemaatinizin yaş ortalaması aşağıdakilerden hangisine uygundur? ..	103
6. Cemaatinizde en çok problem çıkarıcılar daha çok hangi yaşta?	103
7. Gençlerin camiye daha az gelmelerinin sebepleri size göre genelde aşağıdakilerden hangisi olabilir?.....	104
8. Son bir yıldır Caminizde veya çevresinde toplam olarak kaç etkinlik (Konferans, Seminer, Mevlid, Kur'ân Ziyafeti, Aşure, Belge Takdim Töreni, Hatim Cemiyeti vb.) düzenlediniz?	106
9. Komşularınıza dinî konularda rehberlik yapar mısınız	107
10. Gerek cemaatinizden gerekse çevrenizden son bir ay içinde hiç dinî bir soru veya problemini size danışan oldu mu?	107
11. Toplumda hangi yaştakilerle daha iyi diyalog kurabiliyorsunuz?	108
12. Cami cemaatinizle diyalogu daha çok hangi yeteneğinizle sağlıyorsunuz?	109
13. Yaz Kur'an kurslarını başarılı buluyor musunuz?	110
14. 13. soruya cevabınız 'HAYIR' ise sebepleri nelerdir?	110
15. Yetişkinler için dinî etkinlikler (sohbet) yapıyor musunuz?	111
16. 15. soruya cevabınız 'EVET' ise hangi konularda yapıyorsunuz?.....	111
17. Çocuklar ve gençler için dinî etkinlikler yapıyor musunuz?.....	112
18. 17. soruya cevabınız 'EVET' ise hangi konularda yapıyorsunuz?.....	112
19. Aşağıdaki sosyal faaliyetlere katılıyor musunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.).....	113
20. Genelde katıldığınız faaliyetlerden para alır mısınız?.....	114
21. Eğer para alıyorsanız almanızın sebebi aşağıdakilerden hangisidir?.....	114
22. Bütün çalışanlar ve ek gelirleriniz dahil ailenizin ortalama aylık geliri ne kadardır?.....	115
23. Mesleğiniz dışında ikinci bir ek iş yapıyor musunuz?	115
24. Cevabınız ' EVET' ise bu ek iş aşağıdakilerden hangisidir?	116
25. Son olarak bu konularla ilgili eklenmesinde yarar veya gerek gördüğünüz husus ve öneriler varsa lütfen belirtiniz.	116
SONUÇLAR VE ÖNERİLER	117
KAYNAKLAR	126
KİTAPLAR.....	126
MAKALELER / BİLDİRİLER / MADDELER	128
TEZLER.....	129
ELEKTRONİK KAYNAKLAR.....	131
EKLER.....	132
ÖZGEÇMİŞ.....	141

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale / madde
agt	: Adı geçen tez
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
bs.	: Baskı / basım
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİTİB	: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği
ed.	: Editör
haz.	: Yayına hazırlayan
karş.	: Karşılaştırınız
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TİDEF	: Türkiye İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu
TV	: Televizyon
UÜİF	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ty.	: Basım tarihi yok
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesair/e
y.y.	: Basım / yayın yeri yok
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Din eğitimi, insanın hayatı boyunca kendisine eşlik ettiği, kümülatif bir şekilde devam edegelen ve nihayeti olmayan bir tecrübedir. Bu eğitim misyonunu farklı kültürlerde değişik kişiler muhtelif biçimlerde üstlenmiş ve yerine getirmişlerdir. Semavi dinler için bu misyonun başlatıcısı peygamberler olmuştur. Nitekim İslâm dininin yüce peygamberi Hz. Muhammed (as), “*Allah, beni sizlere bir muallim olarak gönderdi*”¹ manasında ifadesini bulan hadis-i şerifinde de açıkça belirtildiği üzere, yaygın ve örgün eğitim faaliyetlerini hayatı boyunca sürdürerek İslâm âlemine, dinî eğitimin nasıl olması gerektiğiyle ilgili bir gelenek bırakmıştır. Hz. Peygamber’den bu yana, dinî eğitim ve öğretim büyük bir fedakârlıkla âlimler ve din görevlileri tarafından tüm İslâm âleminde yürütülmüştür.

Son iki yüzyıl boyunca bilim, teknoloji ve eğitimde pek çok gelişmeye şahit olunmuştur. Tüm bu gelişmeler insanın her şeye çok kolaylıkla eriştiği bir ortamda, dünyayı adeta küresel bir köye dönüştürmüştür. Bu maddî gelişmelerin yanında, insanın manevî gelişim ihtiyacı, doldurulması daha güç bir şekilde büyük bir önem arz etmeye başlamıştır. Nitekim din ve ahlâk eğitiminin manevî gelişim noktasındaki önemi inkâr edilemez. Durum böyle olunca da, bu eğitimi verecek din görevlilerinin, günün imkân ve şartlarına göre lüzumlu bütün bilgilerle donatılması gerekmektedir.

Ülkemizin, küreselleşen dünyada, Avrupa ile tecrübe edilen entegrasyon sürecinde ve uluslararası diplomaside İslâm ülkelerini temsili noktasında büyük bir aşama kaydettiği oldukça açıktır. Bu nedenle ülkemize, son dönemlerde yüklendiği bu yeni misyonu hakkıyla yerine getirmesi için din görevlilerinin meslekî yeterliliği ve yaygın din eğitimindeki rolü konusunda yeni yaklaşımlar getirmek elzemdir.

Okullarda öğrendiği teorik bilgilerle yetinen, yeni şeyler öğrenmeye kapalı, temel kaynaklardan faydalanabilme becerisi kazanamamış, bilimsel ve sosyal yönden

¹ İbn Mâce, *Sünen*, Mukaddime, 17 (nr. 229).

toplumun gerisinde kalmış klasik din görevlisi anlayışı artık gerilerde kalmıştır. Toplumun bu tarz din görevlilerinden ziyade, günümüzün gelişen teknolojisine aşına, sosyal hayatta birikimi, fikirleri ve tecrübeleri merak edilen, toplumun moralini sözleriyle yükselten, halkın her kesimiyle münasebetleri oldukça güçlü, yaşanan hayatın şartlarına ayak uydurabilen, kendini meslekî formasyonda ve yeterlilikte yetiştirmiş, temel dinî kaynakları etkili bir şekilde kullanabilen, Arapçadan bilimsel olarak faydalanabilen, bu dilin yanında başka bir dili de kullanabilen, toplumun sosyal dinamikleriyle barışık, sözü ve davranışları birbiriyle tutarlı, toplumun güvenini kazanmış ve insanların hepsiyle diyalog kurabilen din görevlilerine şiddetle ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu düşüncelerden yola çıkılarak yapılan bu araştırmada, din görevlileriyle bire bir görüşülmek suretiyle önce meslekî yeterliliğe ulaşma ve formasyon kazanmadaki durumları tespit edilmeye çalışılmış, daha sonra da din görevlilerinin bu konudaki taleplerinden çıkan sonuç ve değerlendirmeler ilgililere aktarılmıştır.

B. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Eğitim, her kuşağa, geçmişin bilgi ve deneyimlerini aktarma ya da kazandırma işidir². Eğitim bu bakımdan insanoğlunun da varlığını devam ettirebilmesi için temel ihtiyacı olmuştur. Din eğitimi de bu eğitimin önemli bir parçasıdır. Günümüzde ise bu eğitim öncelikli olarak din görevlileri tarafından verilmektedir. Bu nedenle, din görevlilerinin (özelde imam-hatip ve müezzin-kayyımların) günümüz dünyasında hitap ettiği kesim göz önüne alındığında yeterlilik alanı da çok genişlemiştir ve görevliler kendilerine düşen vazifeyi yerine getirirken birçok problemle karşılaşmaktadırlar. Bu problemin çözümü için büyük bir uğraş gerekmektedir. Tüm bu sebepler göz önünde bulundurulunca, araştırmanın konusu, “imam-hatiplik ve müezzin-kayyımlık yapanların meslekî yeterliliği ve yaygın din eğitimindeki rolü” olarak belirlenmiştir.

² Haydar Taymaz, *Hizmetiçi Eğitim Kavramlar İlkeler Yöntemler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., 1981, s.3.

C. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

02.07.2018 tarihli ve 703 sayılı KHK'nın 141inci maddesiyle Cumhurbaşkanlığına bağlanan Diyanet İşleri Başkanlığı, 22.06.1965 tarihli ve 633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun"³ da ifade edildiği üzere "İslâm Dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek" ile sorumlu tutulan bir teşkilâttir. Söz konusu Kanuna göre camilerde yürütülmekte olan yaygın din hizmetleri de bu kurumun sorumluluk alanında değerlendirilmiştir.

Yaşadığımız toplumda öteden beri din görevlisi, önemli bir yere sahip olmakla birlikte belki de daha dikkat çekici özelliği toplumun önderi olarak kabul edilmesidir. Sosyal hayatta oldukça değerli ve saygın addedilen bu kişiler, görevleri gereği doğumdan ölüme kadar toplumu ilgilendiren her olayda toplumla iç içedirler Bu nedenle, İslâm dinine dair bilgileri içinde buldukları toplumda isteyenlere öğretmeleri beklenen imam-hatipler ile müezzin-kayyımların meslekî yeterlilik, birikim ve pedagojik alt yapıya sahip olmaları da görevlerinin onlara yüklediği doğal bir sorumluluktur.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kamuoyuna duyurulan performans programına göre 2017 yılı sonu itibariyle kurum bünyesinde 63 bin 429 imam-hatip ve 11 bin 759 müezzin-kayyım unvanına sahip personel bulunmaktadır⁴. Bu niceliksel araştırmanın yanında, ülke genelinde ve iller bazında imam-hatip ve müezzin-kayyımlarla ilgili yeterli düzeyde niteliksel çalışmaların yapılmadığı gözlemlenmiştir. Türkiye'nin dördüncü büyük şehri olan Bursa da bu ihmal edilmiş illerden biridir. Bursa ili örneğine bakıldığında; merkez ilçede ve bunlara bağlı köylerde görev alan imam-hatip ve müezzin-kayyımların meslekî yeterlilik ve genel kültüre dair bilgilerinin hangi seviyede bulunduğunu tespit edecek ve elde ettikleri bu birikimlerinin görevlerini icra ettikleri sıradaki yansımalarını ele alacak araştırma henüz yapılamamıştır.

Ulaştığı verilerle, il bazında yaygın din eğitimi hizmetlerinin topluma daha faydalı şekle getirilmesini ve bu faaliyetler sırasında yaşanan sıkıntıların çözümüne yardımcı olmayı amaçlayan bu çalışmanın, yöredeki imam-hatip ve müezzin-

³ Bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf> (erişim tarihi: 01.10.2018)

⁴ Bkz. <http://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> (erişim tarihi: 01.10.2018)

kayımların yeterlilikleri ve yaygın din eğitimi hakkında bilgilenmeleri bakımından bir nebze de olsa kuruma ve ilgililere yararlı olacağı düşünülmektedir.

Yeterli düzeye ulaşmasa da, Bursa için yapılan çalışmaya benzer çalışmalar, diğer iller için de kısmen yapılmaktadır. Ülkemizde bu konuyla ilgili araştırma ve incelemeler bir araya getirildiğinde, dinî alanda hizmet veren görevlilerin meslekî açıdan yeterlilikleri ve yaygın din eğitimine ilişkin bir panoromaya sahip olabileceğiz. Ortaya çıkacak böyle bir veri havuzu ise din görevlilerinin mesleklerini icrada daha yeterli olarak eğitim almaları, daha özgün ve doğru din eğitimini vermelerini değerlendirmeye fırsat tanıyacak, bu da toplumun nitelikli değerlere sahip olması ve aynı zamanda dinî, ahlâkî ve sosyal anlamda kendisini yetiştirebilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasına yardımcı olacaktır.

Araştırmamız boyunca yukarıda belirtilen hedefler ışığında aşağıdaki bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. İmam-hatip ve müezzin-kayımların meslekî yeterliliklerini tespit etmek,
2. İmam-hatip ve müezzin-kayımların toplumla münasebetini belirlemek,
3. İmam-hatip ve müezzin-kayımların meslekî faaliyetleriyle ilgili verimlilik, görevlerine dair imkânlar ve problemlerin tespiti bakımından bu görevlilerin fikirlerine yer vermek.

Ayrıca bu araştırma, genel olarak ülkemizdeki yaygın din eğitimi faaliyetlerine katkı sunmayı ve bu konuda halkın da bu çalışmalarda daha etkin olmasını temin edecek görüş ve bilgilere ulaşılmasını hedeflemektedir.

D. VARSAYIMLAR

Eğitim-öğretim düzeyi ve yaşam kalitesi arasında doğru orantılı bir bağ vardır. Kişinin kültür ve eğitimdeki yüksek düzeyi hayat kalitesini de o denli etkiler. Bu eğitim düzeyinin yükselmesine katkıda bulunan yerlerin başında şüphesiz mabedler gelmektedir. Bu nedenle cami görevlilerinin bilgi, kültür ve sosyal ilişkiler bağlamındaki yeterlilikleri arttıkça, çevrelerine yararları da o derece yükselecektir.

Bu çerçevede varsayımlarımız aşağıda sıralanmaktadır:

1. İmam-hatip ve müezzin-kayyımlık, çoğunluğunu kırsal kesimin oluşturduğu bir meslek grubudur.

2. İmam-hatip liseleri, imam-hatip ve müezzin-kayyım olmaya aday kişilere meslekî bilgi ve formasyon açısından tatmin edici olamamaktadır.

3. İmam-hatip ve müezzin-kayyımlar, temel İslâmi ilimler, genel kültür ve Arapça bilgisi konularında DİB'in öngördüğü kriterlere göre istenilen düzeyde yeterliliğe sahip değillerdir.

4. İmam-hatip ve müezzin-kayyımlar meslekî saygınlıklarının olması gerekenden daha az olduğunu düşünmektedirler.

5. İmam-hatip ve müezzin-kayyımların sosyal ilişkilerinin kapsamının cami içi ile sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir.

6. İmam-hatip ve müezzin-kayyımlar, görev yerleri dışında da mesleklerini temsilen görev ve sorumlulukları konusunda yeterli bilince sahip değillerdir.

7. Hizmet içi eğitim çalışmaları, imam-hatipve müezzin-kayyımların meslekî yeterliliklerinin gelişmesi açısından olumlu ve önemli sonuçlar doğurmaktadır.

8. Bazı din görevlilerinin ekonomik düzeylerini yükseltmek adına giriştikleri bazı işler, vazifelerinde aksamalara yol açmakla kalmamakta, itibarlarına da halel getirmektedir.

9. Camilerimizde düzenlenen yaz aylarında gerçekleştirilen kurslar, hedeflenen neticeleri vermemektedir.

10. Camilerimizde halkın da dâhil olduğu etkinlikler verimli bir şekilde düzenlenememektedir.

E. EVREN VE ÖRNEKLEM

Din hizmeti ile uğraşan müftüler, vaizler, Kur'ân kursu öğreticileri, imam-hatipler ve müezzin-kayyım gibi meslek grupları din görevlileri başlığı altında sıralanabilir. Nitekim bu kadar geniş olan söz konusu alanda, tüm meslek gruplarını ihtiva eden bir araştırmanın yapılabilmesi oldukça zordur. Bundan dolayı çalışmamız, din görevlilerinin çoğunluğunu teşkil eden imam-hatipler ve müezzin-kayyımlarla

sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte, herhangi bir şehrin sınırlarına dahil olan bütün imam-hatipleri ve müezzin-kayyımları kapsayacak bir alan inceleme gerçekleştirmek de ciddi bir alt yapı gerektirmektedir. Bundan dolayı çalışmamızın kapsamı Bursa Merkez ilçeleri ve bağlı köylerinde görev yapan imam-hatipler ve müezzin-kayyımlardan oluşmakta olup bu tür araştırmalarda en çok müracaat edilen örneklem metodu tercih edilmiştir. Araştırmanın örneklemini, Bursa Merkez ilçe ve köylerinden 362 imam ve 49 müezzin-kayyım olmak üzere toplam 411 din görevlisinden oluşmaktadır.

F. SINIRLILIKLAR

Araştırma, Bursa merkez ilçe ve köylerindeki 362 imam-hatip ve 49 müezzin-kayyım olmak üzere toplam 411 görevli ve bu kişilerden temin elde edilen malumatla sınırlı tutulmuştur. Belli bir zaman dilimi içinde yapılacak olan bu çalışma, din görevlilerinin nitelikleri ve yeterlilikleri de zaman içinde değişiklikler gösterebileceği varsayımı gözden uzak tutulmadan, yapılacak olduğu zaman dilimi ve araştırmada kullanılan anket sorularıyla sınırlandırılmıştır.

G. METOD VE TEKNİKLER

1. Verilerin Toplanması

Araştırmamızda anket verilerine geçilmeden önce, teorik kısım büyük ölçüde bu alanda daha önce yapılmış kaynakların literatür taraması yoluyla oluşturulmuştur. Bununla birlikte, çeşitli veri toplama tekniklerinden de yararlanılması cihetine de gidilmiştir. Veri toplama araçları arasında anketin yanı sıra gözlem ve mülakat teknikleri de, imam-hatiplerin meslekî yeterliliklerini ve niteliklerini ölçmek adına kullanılmıştır.

Araştırmamız boyunca, uygulaması araştırmacı tarafından yapılan anketler 2014 yılı sonlarında gerçekleştirilmiştir. Öncelikle soruların anlaşılabilirliği ve açıklığını test edebilmek adına pilot uygulamalar yapılarak uygulamaya katılanlar tarafından yanlış anlaşılmalara sebep olabilecek kapalı anlamlara sahip sorular düzeltilmiş ya da yerine yenileri koyularak tekrardan gözden geçirilmiştir.

İmam-hatip ve müezzin-kayyımlara, araştırmaya esas olacak anketi uygulayabilmek amacıyla 450 adet anket formu basılarak her aybaşında müftülüklerde düzenli olarak gerçekleştirilen toplantılarda dağıtılmıştır. Bu formları doldurmalarından önce de din görevlileri anket uygulamasının niçin yapıldığı ve nasıl doldurulması gerektiği hususunda bilgilendirilmiş, uygulama sırasında da katılımcıların soruları cevaplandırılmıştır. Anketlerin doldurulma işlemleri bittikten sonra görevlilerce toplanmış ve her biri değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. 39 adet anket formu çeşitli sebeplerle değerlendirilememiş, bu sebeple dikkate alınan anket sayısı 411 olmuştur.

Araştırmamızdaki anket bilgileri yalnız başlarına değerlendirildikleri takdirde genellikle pek bir anlam taşımamaktadır. Bundan dolayı tüm bu ham malumatın toplanması kadar, bu verilerin doğru bir şekilde değerlendirilmesi de ayrıca önem teşkil etmektedir.

2. Verilerin Yorumlanması

Ankette verileri değerlendirilen deneklerle ilgili bağımsız değişkenler için frekans tabloları düzenlenmiş, sonra da bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyabilmek amacıyla karşılaştırma tabloları oluşturulmuştur. Bu tablolarda, bağımlı değişkenlere ilişkin frekanslara da yer verildiğinden, ayrıca bir frekans tablosu oluşturmaya ihtiyaç duyulmamıştır. Öte yandan açık uçlu olarak yöneltilen sorulara verilen cevaplar önce belli gruplar halinde tasnif edilmiş, sonra da ulaşılan malumatın bağımsız ve mukayeseli olarak tahlilleri yapılmıştır.

Anket verileri ile literatür incelemesinden elde edilen verilerden hareketle imam-hatip ve müezzin-kayyımların meslekî yeterliliği ve yaygın din eğitimindeki rollerine ilişkin ilgili metod ve tekniklerle ulaşılan sonuçlar ve öneriler belirlenmeye çalışılmıştır⁵.

⁵ Balıkesir baz alınarak yapılan ve araştırmamızla benzerlik taşıyan muhtevastan dolayı istifade ettiğimiz bir yüksek lisans tezi için bkz. Ahmet Ali Çanakçı, *Balıkesir ve Merkez Köylerinde İmam hatiplerin Mesleki Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimindeki Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006, s.6-7.

H. ARAŞTIRMADAKİ TEMEL KAVRAMLAR

1. Eğitim: Yaşamını sürdürmekte olduğu toplumda kişinin, ilgi, yetenek, tutum ve müspet davranış tarzlarını geliştirdiği süreçlerin toplamıdır.

Hayat boyu süren ve planlı ya da tesadüfi olarak da gerçekleşebilen eğitim, bir bakıma kişinin zihnî, bedenî, duygusal ve toplumsal yetenek ve davranışlarının arzu edilen doğrultuda geliştirilmesi ya da ona birtakım amaçlara yönelik yeni yetenekler, davranışlar ve bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların bütünü olarak da tarif edilmektedir⁶.

2. Öğretim: Düzenli, kurumsal ve plan-programlı öğrenme çabalarının tamamıdır. Örgün eğitim olarak da adlandırılan öğretim, eğitimin bir parçası olup kişinin davranışlarında bazı değişikliklere yol açıyorsa eğitim haline dönüşür⁷.

3. Din Eğitimi: Kişinin tavır ve davranışlarında arzulanan gelişmeleri dinî iletişim yoluyla meydana getirme süreci olarak da tanımlanan din eğitimi, diğer bir ifadeyle dinin özüne bağlı olarak insanı bütün varlığıyla değerlendiren ve onu, hayatın bütünlüğü içindeki konumuyla dikkate almaya çalışan bir ilim dalıdır⁸.

4. Yaygın Din Eğitimi: Araştırma boyunca hem genel din eğitimi bilimindeki anlamıyla hem de Bursa'daki cami, Kur'ân Kursları ve diğer iletişim kanalları vasıtasıyla aktarılan din eğitimi hizmetlerinin bütününe ifade eden bir kavram olarak da kullanılmıştır.

5. Yetişkin Din Eğitimi: Gençlik sonrasında başlayarak hayatın sonuna kadar uzanan ve geniş bir dönemde yaşama fırsatı bulmuş yetişkin kişiler için yapılan din eğitimi ve öğretimi çalışmalarıdır.

6. Din Görevlisi: Diyanet İşleri Başkanlığının Ankara'daki merkez teşkilâtı bünyesinde değil de daha çok taşra teşkilâtında çalışan ve halkla dinî konularda muhatap olan il ve ilçe müftüleri, il müftü yardımcıları, vaiz, imam-hatip, müezzin-kayyım vb. kişileri ifade eder.

⁶ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 8.bs., İstanbul: Alfa Yay., 2001, s.2.

⁷ Akyüz, *age*, s.1.

⁸ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara: AÜİF Yay., 1990, s.43.

7. **İmam-Hatip:** Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilâtınca camilerde namaz kıldırması ve hutbe okuması için vazifelendirilen din görevlisidir.

8. **Müezzin-Kayyım:** Diyanet İşleri Başkanlığının taşra teşkilâtı tarafından camilerde ezan, salâ, kamet vs. hususlarda vazifelendirilen yardımcı din görevlisini ifade eder.

İ. KONUYLA İLGİLİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR

Din görevlilerinin meslekî yeterlilikleri ve yaygın eğitimindeki rolünü ülkemizin değişik yerlerini ve yurt dışında yaşayan Türklerin bulunduğu bazı yerleri eksen alarak birçok akademik ve bilimsel araştırma yapılmıştır. Bu tez çalışmasında da kendilerinden istifade edilen araştırmalar hakkında kronolojik olarak kısa kısa bazı değerlendirmelerde bulunmak istiyoruz.

Mustafa Köylü, din görevlilerinin meslekî problemlerine ilişkin hazırladığı yüksek lisans tezinde⁹, uyguladığı bir anket sonrası din görevlilerinin meslekî sorunlarını başlıklar halinde tespit etmiş ve bu kapsamda, meselâ çoğunun mesleklerinden memnun olduklarını, cemaat ve çevreyle genelde uyum içerisinde bulduklarını, meslektaşları ve yöneticileriyle ilişkilerinde pek problem yaşamadıklarını, öte yandan bir kısmının, özellikle vaaz verme, dinî bilgiler ve genel kültür bakımından sıkıntı çektiklerini, müftülükçe her hafta okunması emredilen hutbelerin cemaatlerini yeteri derecede tatmin etmediğini, maaşları yetersiz olduğu için ek bir işte çalışmak ya da bazı dinî hizmetlerden para almak durumunda kaldıklarını, bunun da itibarlarını ciddi şekilde zedelediğini belirlemiştir.

Veysel Demir, din görevlilerinin ifa ettikleri vazife ile sosyal ve kültürel tesirleri üzerine yaptığı araştırmada¹⁰, din görevlilerinin çoğunun bu görevi ailelerinin isteği veya daha iyi bir iş bulamadıklarından dolayı mecburen tercih ettiklerini, meslekî ve dinî bilgi bakımından yetersiz olduklarını, bazı din görevlilerinin Kur'ân'ı mealinden bile okumadıklarını, bekâr imamların cemaatleriyle iletişimde sorunlar yaşadıklarını, her hafta Cuma günü okunması istenen hutbelerin genellikle müftülüklerce hazırlandığı

⁹ Mustafa Köylü, *Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun, 1989.

¹⁰ Veysel Demir, *Din Görevlilerinin Fonksiyonları ve Sosyo-Kültürel Tesirleri Üzerine Bir Araştırma (Bursa Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1991.

için bazı tenkitler de aldıklarını, ayrıca din görevlilerinin özlük haklarının yeterince iyi olmadığını ve toplum nezdinde itibarlarının giderek azaldığını ortaya koymuştur.

Cemal Tosun, Almanya'nın birleşmeden önce Batı kısmını ifade eden Federal Almanya'da hayatlarının sürdüren Türklerin manevî eğitimlerinde mabedlerin önemi ve buralarda hizmet veren din görevlilerinin yeterliliklerini ele aldığı doktora tezinde¹¹, bu ülkede yaşayan Müslüman Türklerin hayatında camilerin taşıdığı önem ve sosyal hayatlarında bıraktığı izleri değerlendirmiş ve bu bağlamda özellikle camilerde yetişkinler ile çocuklara verilen dinî eğitimin değeri üzerinde durmuştur.

Özer Çetin'in Balıkesir ve civarındaki imam-hatip ve müezzin-kayyımların yaşadığı sorunlar hakkında yüksek lisans tezi olarak hazırladığı psiko-sosyal araştırma¹², bu kentteki imam ve müezzinlere dair tespit ettiği muhtelif sorunları psiko-sosyal bir değerlendirmeye tabi tutmuştur.

Hamdi Uygun'un toplumdaki din adamı imajı ve halkın din görevlilerinden beklentilerini incelediği çalışması¹³, Ankara ve Ordu illerinde görev yapan 372 katılımcı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Cami cemaatlerine uyguladığı anketten yola çıkarak halkın, din görevlilerinin mesleklerinde yeterli olabilmeleri için Arapça dilini iyi öğrenmeleri, hafızlığını yapan görevlilerin daha başarılı olacağına inanıldığı, vaazlarını güncel konulara ayırmaları ve topluma endişe değil, ümit ve moral aşılamaalarının yakışacağı, camiye gelmeyen mahallelilerle de iletişime girmeleri gerektiği, Cuma ve sair kalabalık cemaatin olduğu günlerde sık sık yardım parası toplanmasının canlarını sıktığı ve son olarak da kişiliklerinin, vazifeleriyle uyumlu olmasının beklendiği ortaya konulmuştur.

Ramazan Buyrukçu, din görevlilerinin mesleğini temsil gücünü araştırdığı çalışmasında¹⁴, Ankara, Antalya ve Erzurum'u kapsayan alan araştırmasında imamların meslekî yeterlilik ya da yetersizliklerini ve buna sebep olan hususları hem din

¹¹ Cemal Tosun, *F. Almanya'da Yasayan Türklerin Din Eğitimlerinde Caminin Yeri ve Din Görevlilerinin Yeterlilikleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara, 1992.

¹² Özer Çetin, *Balıkesir ve Yakın Çevresindeki İmam ve Müezzinlerin Çeşitli Problemleri Hakkında Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1992.

¹³ Hamdi Uygun, *Halktaki Din Adamı İmajı ve Din Görevlilerinden Beklentileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1992.

¹⁴ Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, T.D.V. Yay., Ankara, 1995.

görevlilerinden hem de cemaatlerinden elde ettiği görüşler doğrultusunda değerlendirmeye almıştır. Araştırmada imamların büyük bir bölümünün kendilerini meslekî açıdan yeterli görmedikleri ve sadece üçte birlik bir kısmının bu konuda yeterli olduklarını ifade ettikleri ve cemaatlerinin %40'ının ise imamlarını meslekî bakımdan yeterli buldukları pek çok detay bilgiyle aktarılmaktadır.

Şükrü Keyifli, Urfa ve yöresinde gerçekleştirilen yaygın din eğitimi konu aldığı doktora tezi¹⁵, güneydoğuda bu şehir ve çevresinde faaliyetini sürdüren yaygın din eğitim kurumları ile din görevlilerinin meslekî uygulamalarına dair durumlarını, sorunlarını ve sahip oldukları imkânları tespit etmiştir.

Mehmet Yılğın'ın imam-hatip ve müezzin-kayyımların meslekî yeterlilikleri ve görev yaptıkları cemaatle olan ilişkilerini din eğitimi açısından değerlendirmeye aldığı yüksek lisans tezinde¹⁶, meslekî ve pedagojik yeterlilikleri bakımından din görevlileri, bunların cemaatle iletişimleri ve onlar üzerindeki etkileri ile itibarları hakkında bilgi verilmektedir.

Mustafa Köylü'nün Amasya ve Çorum Alevi-Bektaşî köyleri bağlamında din görevlilerinin meslekî problemlerini irdelediği çalışmasında¹⁷, bu iki il ve ilçelerine bağlı, Sünnî ve Alevî vatandaşların eşit ağırlıklı olarak yaşadığı köylerde din hizmeti veren 140 imamın mesleklerini icra sırasında yaşadıkları problemler eksene alınmıştır. Alevîler ile din görevlilerinin genelde sağlıklı iletişim kurdukları gözlemlenmekte ise de bazı imamların özellikle basına yansıyan birtakım haberler sebebiyle Alevî köylülerle uyumsuzluklar yaşadığını, din görevlilerinin Alevîlik ve Bektaşîlik konusunda yeterli bilgi sahibi olmamalarından dolayı halkla iyi diyalog kuramadıklarını, köylülerin kendilerine fazla itibar etmediklerini vb. hususları tespit ederek bu problemlerin çözümüne yönelik bazı önerilerde bulunmuştur.

¹⁵ Şükrü Keyifli, *Urfa ve Yöresinde Yaygın Din Eğitimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997

¹⁶ Mehmet Yılğın, *Din Eğitimi Açısından Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri ve Cemaatle Olan İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1997.

¹⁷ Mustafa Köylü, "Alevî Köylerindeki Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri (Amasya ve Çorum Örneği)", *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu (28-29 Mayıs 2002)*, İlahiyat Bilimleri Araştırma Vakfı, Kayseri 2003.

Fahri Kayadibi, cami ve görevlilerini yaygın din eğitimindeki rolleri bakımında mercek altına aldığı araştırmasında¹⁸, önce mescid ve camilerin tarih boyunca geçirdiği değişimi, fonksiyonlarını ve din görevlilerin durumlarını kaynaklarda elde ettiği bilgiler doğrultusunda incelemiş, sonra da din hizmeti sunan görevlilerin camilerde icra ettikleri yaygın din eğitimi faaliyetlerini, verimliliklerini, meslekî yeterliliklerini ve problemlerini de çalışmasında değerlendirmiştir.

Kemalettin Taş, İstanbul örneğinden Türk halkının gözünden Diyanet'i ele aldığı araştırmasında¹⁹; halkın Diyanet İşleri Başkanlığına (DİB) yönelik tutumlarını incelemiştir. Kişilerin mevcut dindarlık anlayışına göre DİB'e karşı tutum ve tavırlarında değişmelerin gözlemlendiği, dindarlık seviyesi arttıkça bu kuruma yönelik tutumların menfi, dindarlık düzeyi azaldıkça da bu tutumların müspet yönde arttığı hususlarına yer verilmiştir.

Hasan Dam, yetişkinlerin din eğitimini incelediği doktora çalışmasında²⁰, önce yetişkin din eğitiminin tanımı, mahiyeti ve tarihi gelişimi üzerinde durulmuş, sonra da yetişkinlerin önemli bir kısmının kendilerini dinî bilgi yönüyle yetersiz gördükleri, cami görevlilerinin meslekî yeterliliklerini kifayetsiz buldukları, vaaz ve hutbe içeriklerinin ise dinî bilgi bakımından tatmin etmekten uzak olduğu hususlarına yer verilmiştir.

Ahmet Akın'ın Bursa özelinde, oldukça önemli arşiv belgelerinden hareketle 16. yüzyılın son çeyreğinde din görevlisinin sosyal hayattaki rolünü inceleyen bu çalışma²¹, Bursa şer'îye sicillerinden elde edilen verilere göre din görevlisinin hangi vazifeleri üstlendiği, görev yaptığı mahallede nasıl bir statüye sahip olduğu, performansı ve sosyal hayattaki mevcut konumuna değinmektedir.

Hayrettin Gül'ün Kayseri / Kocasinan örneğinden hareketle sosyokültürel açıdan din görevlilerinin toplumdaki imajını araştırdığı yüksek lisans çalışmasında²², toplumda din görevlilerinin imajında büyük ölçüde sorun bulunmadığı, bu görevlilerin büyük kısmının sosyal iletişimini yüksek oranda gerçekleştirdikleri, ayrıca vazifelerini icra

¹⁸ Fahri Kayadibi, *Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri*, Ankara: DİB Yay., 2000.

¹⁹ Kemalettin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İstanbul: İz Yay., 2002, s.198.

²⁰ Hasan Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2002.

²¹ Ahmet Akın, *1575-1600 Tarihli Bursa Şer'îye Sicillerine Göre Din Görevlisinin Sosyal Hayattaki Rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2002.

²² Hayrettin Gül, *Sosyokültürel Açıdan Din Görevlilerinin Toplumdaki İmajı (Kayseri/Kocasinan Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

ettikleri bölgelerde sosyokültürel bakımdan uyum sağlamada ciddi problem yaşamadıkları, eğitim düzeyi yüksek olan kişilerde oluşan din görevlisi imajının nispeten daha olumsuz olduğu ve din görevlilerinin toplumdaki imajının daha çok ahlâk, eğitim ve iletişim özellikleriyle kazanılabileceği vurgulanmıştır.

Ahmet Hamdi Karahan, İstanbul örneğinden hareketle Türk toplumunda imam imajını ele aldığı yüksek lisans çalışması²³, imamların toplumdaki imaj, misyon, vizyon ve itibarlarını konu edinmiştir. Öğretmen, doktor ve emniyet personelinden 260 kişinin anket verilerinden oluşan bu araştırmada, siyasi otoritenin DİB'na tesir ettiği, din görevlilerinin çoğunun meslekî yeterliliklerinde sorun bulunmadığı, halkla kurdukları iletişim, vaaz vb. faaliyetlerinde büyük ölçüde yeterli ve başarılı saydıkları ve din görevlilerinin ilahiyat fakültesi mezunu olmaları gerektiği üzerinde durulmuştur.

Ahmet Ali Çanakçı'nın Balıkesir ve merkez köylerinde görev yapan din görevlilerinin meslekteki yeterlilikleri ve yaygın din eğitiminde üstlendikleri role dair hazırladığı yüksek lisans tezi²⁴, bu şehirdeki imam-hatiplerin meslekî bilgi ve yeterliliği, meslekî problemleri tespit etmiş, imam-hatiplerde bulunması gereken niteliklere yer verilmiş, ayrıca meslekî ve pedagojik yeterlilikleri ile genel bilgi ve kültür düzeylerinin görevlilerin iş yaşamındaki başarılarını nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur.

Fatma Latifoğlu'nun, Almanya'daki din görevlilerinin meslekî yeterlilikleri ve karşılaştıkları problemleri irdelemeyi amaçlayan yüksek lisans tezinde²⁵ araştırmanın evrenini Almanya'daki DİTİB derneklerinden görev yapan din görevlilerinin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Dinî hizmet veren bu görevlilerin meslekî yeterlilikleri ve vazifelerini icra ederken karşılaştıkları sorunlar birtakım değişkenlerle (yaş, cinsiyet, öğrenim durumları, meslekî kıdemleri vs.) değerlendirilmiş ve farklılıklar izlenmeye çalışılmıştır. Öte yandan aynı araştırmada din görevlisinin, vazifesini icrada kendini yeterli görüp görmemesi konusu, bu hizmetleri sırasında kendi bilgi, beceri ve yeteneklerine ne kadar inançları olduğu hususu ve karşılaşılan problemler de incelenmiştir.

²³ Ahmet Hamdi Karahan, *Türk Toplumunda İmam İmajı (İstanbul Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.

²⁴ Ahmet Ali Çanakçı, *Balıkesir ve Merkez Köylerinde İmam hatiplerin Mesleki Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimiindeki Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.

²⁵ Fatma Latifoğlu, *Almanya'daki Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri ve Karşılaştıkları Problemler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2015.

Bu araştırma ve incelemelerin dışında Kadir Adıyaman'ın, "Din Adamının Sosyal Statüsü" adlı yüksek lisans tezi²⁶, Yunus Mersin'in, "Din Görevlilerinde Meslekî Doyum" başlıklı yüksek lisans tezi²⁷, Yusuf Yıldırım'ın, "İlahiyat Fakültesi Mezunlarının Din Görevlisi Olarak Atanmasının Dinî Hayat Üzerindeki Etkisinin Sosyolojik Analizi -Birecik ve köyleri örneği-" adlı yüksek lisans tezi²⁸, Bekir Demirkol'un, "DİB'e Bağlı İmam ve Müftülerin Liderlik Davranışları" başlıklı doktora tezi²⁹, M. Cengiz Yıldız'ın, "Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Uygulaması" adlı doktora tezi³⁰, Tahir Dağcı'nın, "Kırsal Kesimde Görev Yapan Din Görevlilerinin Sorunları, -Akşehir, Ilgın ve Doğanhisar Örneği-" başlıklı yüksek lisans tezi³¹ ve Emrah Yavuz'un, "Türkiye'de Köy İmamlarının Sorunları: Pınarbaşı Örneği" adlı doktora tezi³² de ilgi alanımıza girdiği için değerlendirilmiştir.

J. ARAŞTIRMANIN MUHTEVASI

Araştırmamız giriş ve iki ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında, araştırmayla ilgili birçok sorunun cevabı üzerinde durulmuş ve bu kapsamda araştırmanın hangi problem üzerine bina edildiği, araştırmanın konusu, amaç ve öneminin ne olduğu, anket çalışmasındaki varsayımlar, sınırlılıklar, evren ve örneklem, araştırmada kullanılan metod ve teknikler, çalışmada müracaat edilen temel kavramlar ve son olarak bu araştırmadan önce akademik alanda yapılan ve bir kısmı çalışmamızla paralel içerikte olan akademik araştırmalar kısa kısa değerlendirmelerde bulunulmuştur.

²⁶ Kadir Adıyaman, *Din Adamının Sosyal Statüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003.

²⁷ Yunus Mersin, *Din Görevlilerinde Mesleki Doyum*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.

²⁸ Yusuf Yıldırım, *İlahiyat Fakültesi Mezunlarının Din Görevlisi Olarak Atanmasının Dinî Hayat Üzerindeki Etkisinin Sosyolojik Analizi -Birecik ve köyleri örneği-*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2006.

²⁹ Bekir Demirkol, *DİB'e Bağlı İmam ve Müftülerin Liderlik Davranışları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996.

³⁰ M. Cengiz Yıldız, *Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Uygulaması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1999.

³¹ Tahir Dağcı, *Kırsal Kesimde Görev Yapan Din Görevlilerinin Sorunları, -Akşehir, Ilgın ve Doğanhisar Örneği-*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2010

³² Emrah Yavuz, *Türkiye'de Köy İmamlarının Sorunları: Pınarbaşı Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2015

Tezin “Din Görevliliği ve Bursa’da Din Hizmetleri” başlığını taşıyan Birinci Bölümünde, din görevlisi tanımı ve tarihî süreçte yaşananlar ele alınmaktadır. İmam-hatip kavramına, geçmişine, görev ve sorumluluklarına yer verilen bu bölümde, ayrıca imam-hatiplerde bulunması gereken nitelikler, kişilikleri, bilgileri, görevleri ve sosyal hayattaki durumları dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Müezzin-kayyımlarla ilgili benzer konulara yer verilmiştir. Bu din görevlilerin cemaatleriyle aralarındaki münasebetlere de değinilmiştir.

Ayrıca aynı bölümde Bursa’nın tarihi özetlenerek aktarılmış, Osmanlı Devleti genelinde ve Bursa özelindeki eğitim-öğretim faaliyetleri üzerinde durulmuş ve Bursa’daki yaygın din hizmetleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

İkinci Bölüm’de ise uygulanan anket sonucu elde edilen verilerin ışığında imam-hatip ve müezzin-kayyımları içine alan din görevlilerinin Bursa’da yaygın din eğitimindeki yerine dair bilgiler yorumlanmıştır.

Tez çalışması, sonuç, araştırmada kullanılan kaynaklar ve ekler bölümleriyle tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
DİN GÖREVLİLİĞİ VE BURSA'DA DİNİ HİZMETLER

I. DİN GÖREVLİLERİNE DAİR GENEL BİLGİ

İslâm kültüründe ve daha çok Osmanlı tarihi boyunca dinî anlamda hizmet veren ve bunu gönül bağıyla gerçekleştiren görevlilerine “hayır yolunda hizmetlerini esirgemeyenler” manasında “hademe-i hayrât”³³ tabiri kullanılmış, ancak zaman içinde bu niteleme büyük ölçüde unutulmuş ve günümüzde “din görevlileri” ifadesi, kısaca müslüman halka dinî öğretim ve dinî rehberlikte bulunmayı kendileri için görev edinen kişilere verilen bir unvan olmuştur.

Özel anlamıyla din görevlileri, ülkenin her köşesine yayılan ve taşra teşkilâtı olarak düzenlenen yapı içerisinde cami ve mescidlerde görev yapan imam-hatip ve müezzin-kayyımları ifade etmekte ise de din görevlilerinin de içinde bulunduğu daha genel ve kurumsal bir teşkilâttan söz etmek gerekir. Din görevlileri ve dine dair diğer bütün resmî görevlilerin bağlı bulunduğu teşkilât, 2018’de Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına bağlanan Diyanet İşleri Başkanlığı’dır. Başkanlık genel olarak merkez, taşra ve yurt dışı teşkilâtı olarak düzenlenmiştir. Başkent Ankara’daki Başkanlığın merkez teşkilâtında, başında Diyanet İşleri Başkanı, beş yardımcısı, Din İşleri Yüksek Kurulu, genel müdürler ve bu kurumun diğer alt birimlerindeki görevliler yer alır. Başkanlığın taşra teşkilâtı yapılanmasında ise, müftüler, şube müdürleri, vaizler, Kur’ân Kursu öğreticileri, imam-hatipler ve müezzin-kayyımlar bulunmaktadır³⁴.

Bu teşkilât yapılanmasında özel anlamıyla ülkemizde din hizmeti veren görevliler içinde sayıları itibarıyla en yoğun kesimi imam-hatip ve müezzin-kayyımlar oluşturmaktadır. Minberiyle, mihrabıyla ve kürsüsüyle din-i mübîn-i İslâm’ı en güzel şekilde anlatmaya, aktarmaya, sevdirmeye ve topluma örnek olmaya çalışan bu din görevlileri

³³ “Ecdadımız başta imam hatiplik olmak üzere cami görevlerini yürütenlere; minberden, mihraptan, kürsüden dîn-i mübîn-i İslâm’a hizmet edenlere ‘Hademe-i Hayrat’ yani hayra hizmet edenler ismini layık görmüştür. Hademe-i hayrat; ömürlerini din hizmetine vakfetmiş insanlardır. Samimiyetle çalışıp yaptıkları iyiliğin karşılığını sadece Allah’ın rızasında arayanlardır. Şehrin manevi hayatına yön veren müftüler, okudukları ezanlarla insanlığı kurtuluşa çağırان müezzinler, mihraba geçtiğinde namaza önderlik eden imamlar, minber ve kürsüden İslam’ın dosdoğru yolunu öğreten vaizlerdir...” DİB tarafından 28.09.2018 tarihinde ülkemizin her camiinde hademe-i hayrat konusunda verilen bir Cuma hutbesi için bkz. <https://www.diyanet.gov.tr/tr-tr/Kurumsal/Detay/12007/cuma-hutbesi-camiler-ve-din-hizmetine-adanmis-omurler> (erişim tarihi: 01.10.2018)

³⁴ Bkz. Nihat Akyürek, Yaşar Çelik, Enver Şahinarslan, *Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi*, (1924-1987), Ankara 1987, s.72-75.

camilerde sundukları hizmetlerle yaygın din eğitiminin en temel ve önemli aktörleri arasında yerlerini almışlardır.

A. İMAM-HATİP

1. Kavram Boyutu

“İmam” kelimesinin, Kur’ân-ı Kerim’de “ideal örnek, rehber, lider, model, işaret, sembol ve vahiy” anlamlarıyla yedi kez tekil, beş kez de çoğul olarak kullanılmış olduğu görülmektedir³⁵.

Terminolojik anlamda pek çok manası olan bu kelimenin, konumuzu ilgilendiren anlamı ise namazı kıldırın kişi olarak belirtilebilir. Bu kelimenin yönetmek anlamına gelen kökünden hareketle devlet reisi manası da bulunmaktadır. Namazdaki imamlık anlamıyla “İmamet-i Suğra” ile devlet başkanlığı manasına gelen “İmamet-i Kübra”yı ilk kez kendisinde buluşturan kişi ise Hz. Muhammed (as) olmuştur³⁶.

Böylece, maddî ve manevî hayatı birbirinden ayrılmayan iki unsur olarak gören Hz. Muhammed (as), devlet başkanlığı ile cami imamlığını birleştirmiş bulunuyordu.

Öte yandan, “imam” kelimesinin asıl anlamından hareketle, ilim alanında otorite sayılan şahıslara da “imam” adı verilmiştir: hadiste, geniş bilgisine güvenilen hoca anlamında imam, fıkhıta cemaatin tabi oldukları ve uymuş buldukları kişiye imam denilmesi gibi. Yani ilahi kitabı inceden inceye öğrenen, dinî alanda sorulara doyurucu cevap verecek kadar dinî alt yapıya sahip, müminlere kılavuzluk yaparak manevî yürüyüşlerinde önlerini açacak bilgi birikimine ulaşmış şahsiyettir³⁷.

İmam ve hatiplik görevlerini beraber icra ettiklerinden dolayı kendilerine “imam-hatip” adı verilen bu din görevlileri, DİB tarafından düzenlenen imamlık tespit imtihanında gerekli başarıyı göstererek atandıkları için bu unvanı kazanmış olurlar. Ayrıca, istenen bazı niteliklere sahip olanlar, ihtiyaç duyuldukça DİB tarafından müftülükler kanalıyla açılan sınavlara iştirak ederler. Öncelikle Kur’ân-ı Kerim ve dinî

³⁵ W. Ivanov, “İmam”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB, C.5/2, İstanbul 1988, s.980. Ayrıca bkz. İmtiyaz Yusuf, “İmam”, *Encyclopaedia of the Qur’ân*, C.2, Leiden: EJ Brill Publication, 2002, s.502.

³⁶ Bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, C.2, s.60; Fahri Kayadibi, *Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri*, Ankara: DİB Yay., 2000, s.65.

³⁷ Bkz. Kayadibi, age, s.65; Ahmet Ali Çanakçı, agt, s.12.

bilgilerin sorulduğu bu imtihanlarda başarılı olanlar ise imam-hatip olarak tayin edilirler³⁸.

2. İmam-Hatip Kavramının Tarihçesi

622 yılında Mekke'den Medine'ye hicretini gerçekleştirdikten sonra Hz. Peygamber (as), öncelikle müslümanların ibadetlerini rahatlıkla yapabilmeleri, ayrıca onlara ve bütün insanlara İslâm dininin mesajını aktarabilmek ve bunu düzenli bir şekilde gerçekleştirebilmek için ilk iş olarak bir mescid inşa etmiştir. Yaygın bir eğitim olarak başlamakla birlikte giderek düzenli ve örgün eğitime dönüşen çabalarını mescid / cami ekseninde uygulama fırsatı bulmuştur. Ciddi gayretler ve nice fedakârlıklar sonucu bu mekânlar İslâm kültüründe sadece ibadet mekânı olarak kalmamış, ayrıca inananların bir araya geldiği, sorunlarına çözüm aradığı, dinî ve sosyal konuları değerlendirdikleri merkezler olarak tarihteki yerlerini almıştır.

İnsanlığa gönderilen Son Peygamber Hz. Muhammed (as), hayatı boyunca İslâm'ı tebliğ ve ashabına kıldırıldığı namazlarla bizzat imam-hatiplik görevini icra etmiştir. İslâm coğrafyasının yeni fetihlerle giderek genişlemesi yeni mescid ve camilerin de sayısını artırmış, dolayısıyla bu durum Hz. Peygamberin yapmakta olduğu görevi, kendisinden sonra yerine getirecek rehberlere ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır. Hz. Peygamber de Müslümanlığı seçen kişilere bu yeni dini öğretecek, Kur'ân-ı Kerim'in okumasını sağlayacak mürid ve rehber kişileri (günümüzün imam-hatipleri) sahabenin ilim adamlarından ve daha çok Suffe'de kalanlardan katkı vermelerini istemiştir³⁹.

Mescid-i Nebî mihrabının ilk sahibi olan ve insanlara İslâm'ı ilk tebliğ eden Hz. Muhammed'in (as) bu görevini günümüzde imam-hatipler yerine getirme bahtiyarlığına erişmişlerdir. Her türlü adaletsizliğin, haksızlığın ve zulmün hâkim olduğu cahiliye döneminde hayat süren bu kişiler arasından Hz. Peygamber, Allah Teâlâ'nın övgüsünü

³⁸ Mehmet Yılgin, *Din Eğitimi Açısından Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri ve Cemaatle Olan İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun 1997, s.27.

³⁹ Ahmet Çelebi, *İslam'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, (çev. Ali Yıldırım), İstanbul: Damla Yay. 1983, s.211.

hak edecek ve insanlığa örnek olacak Ashab-ı Kiram gibi altın bir nesil yetiştirmeyi başarmıştır⁴⁰.

Hız. Peygamberin vefatından sonra iş başına gelen halifeler döneminde imam-hatiplik görevi ülkenin başkenti sayılan merkezdeki büyük camide bizzat halifeler, diğer şehirlerde tayin edilen valiler ya da onların bu görev için uygun gördükleri kişiler, mahalle ve köylerde ise cemaat seçtikleri liyakatli ve ehliyetli kişiler tarafından yürütülmüştür⁴¹.

Emeviler döneminde halifelik büyük ölçüde siyasî hükümdarlar haline gelince dinî görev ve sorumluluklar din otorite addedilen ilim adamlarına bırakılmış⁴², Abbasiler devrinde ise halifeler her camiye ayrı imamlar atamaya başlamışlardır⁴³. Gelinen bu son durumun Selçuklular, Osmanlılar ve diğer İslâm diyarlarında da benzer şekilde cereyan ettiği anlaşılmaktadır.

a. Camiler / Mescidler

İslâm ibadet kültüründe cami inşa edilmesi hususu dinin en temel kaynakları kabul edilen Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde, iman eden ve ibadetlerine özen gösteren müminlerin bir göstergesi olduğuna işaret edilmiştir. Kutsal Kitabımızda, *“Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanların bunlar”*⁴⁴ olduğu vurgulanmış; hadislerde de camilerin yapımı, bakımı, temizliği ve cemaate devam edilmesi konularına çok önem verildiği ifade edilmiştir⁴⁵. Öte yandan söz gelimi Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in de, *“...kendime saray yapıp, yanına Allah'ın evi cami inşâ etmezsem utanırım”*⁴⁶ dediği kaydedilmiştir. Bütün bu örnekler müslümanların camilerin inşası konusunda nasıl motive olduklarını açıkça göstermektedir.

⁴⁰ H. İbrahim Kutlay, “Din Öğretiminde Hz. Peygamber'in Örnekliliği”, *Etkili Din Öğretimi*, (ed. Şaban Karaköse), İstanbul: TİDEF Yay., 2010, s.335.

⁴¹ Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, Ankara: TDV Yay., 2008, s.29.

⁴² Buyrukçu, age, s.30.

⁴³ Muhammed Hamidullah, *İslam Müesseselerine Giriş*, (çev. İ.Süreyya Sırma), İstanbul: Beyan Yay., 1981, s.52.

⁴⁴ Tevbe 9/18.

⁴⁵ Buhârî, Salât 65, Ezan 9, 32, 34, Müslim, Mesâcid 4, 260, 288, Salât 129.

⁴⁶ Bkz. Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 5. baskı, İstanbul: Boğaziçi Yay., 1996, s.142.

Mekke’de buldukları sürece Kâbe / Beytullah sebebiyle başlangıçta ayrıca bir mescid / camiye ihtiyaç duyulmazken hicret sonrasında bu konu en acil bir durum olmuştur. Bilindiği gibi, İslâm dininde müslümanların beş vakit namazını cemaatle birlikte kılmaları önemle tavsiye edilmiş, her hafta kılınan Cuma ve yılda iki bayram namazlarında cemaat şart koşulmuştur. Bu bağlamda cami inşası Hz. Peygamber’den günümüze müslümanlar için çok özel ve kutsal bir görev olarak algılanmıştır. Osmanlılar dönemi boyunca hükümdarların yaptırdıkları büyük camilere “Selâtin Camileri”, vezirler ve diğer devlet adamlarınca inşa edilen daha küçük mabedlere banisinin adıyla sadece “cami”, mahalle aralarında halk tarafından yaptırılanlara da “mescid” denilmiştir⁴⁷.

b. Tarihte Camilerin Fonksiyonları

Medine’ye hicretten sonra özellikle ashâbıyla günlük namazları birlikte kılabilmek ve İslâmî eğitim-öğretimi düzenli gerçekleştirebilmek için satın aldığı bir arazi üzerine inşa eden ve kendisinin yerine göre bir amele, bazen de bir mühendis, bir mimar gibi görev alan Hz. Peygamber, Mescid-i Nebî’nin kible yönünü de bizzat kendisi belirlemiştir⁴⁸.

Mescid-i Nebî inşa edilmesinin hemen akabinde birbirinden ayrı üç bölüm olarak işlev görmeye başlamıştır. Bunlar; namazın kılınmasına ayrılan geniş bir kısım, eğitim-öğretim hizmetlerinin görüleceği bir “suffe” de denilen bir bölüm ve Hz. Peygamberin eş ve çocuklarıyla kalacağı küçük odalar. Mescid-i Nebî’nin okul gibi kullanılan suffe bölümü, bu özelliği sebebiyle İslâm’ın ilk üniversitesi olarak da kabul edilmiştir⁴⁹.

Mescid-i Nebî’nin suffede bölümünde kalan talebelere Hz. Peygamber bizzat dersler vermiştir. Ayrıca bu faaliyetlere katkı vermek sadedinde okuma-yazma sanatını öğretmek, Kur’ân’ın hem tilâvetinin hem de öğretilmesini sağlamak gibi bazı vazifelerde ashâb-ı kiramdan Ubade b. Sabit ve Saîd b. Âs gibi bazı muallimlerden de yardım almıştır⁵⁰.

⁴⁷ Mevlüt Özcan, *Din Görevlisinin El Kitabı*, 14. Baskı, İstanbul: Sabır Yay., 2003, s.73.

⁴⁸ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, C.2, (çev.Salih Tuğ), İstanbul: İrfan Yay., 1993, s.767-768.

⁴⁹ Hamidullah, *age*, s.768.

⁵⁰ Ziya Kazıcı, *Ana Hatları İle İslam Eğitim Tarihi*, İstanbul: MÜİF Yay., 1995, s.22.

Mescid-i Nebî’den hareketle ilk dönemde inşa edilen camilerde günlük ibadetlerin yanı sıra en önemli faaliyetin eğitim-öğretim olduğu anlaşılmaktadır.

İslâm medeniyetinin kurucu mekânı sayılan camiler Hz. Peygamberden sonra Hulefa-yı Raşîdîn, Emevîler, Abbasîler ve özellikle Selçuklular ve Osmanlılar döneminde gerçekleştirilen başarılı fetihler sonrasında İslâm toprakları mescid ve camilerle adeta doldurulmuştur. İslâm dininin şiarlarından biri olarak da görülen mescid ve camilerin sayısı en küçük yerleşim birimine kadar yayılmıştır. Medeniyet merkezleri sayılan büyük şehirlerdeki mescid ve camilerin sayısı da zihinleri zorlayacak derede çoğalmıştır. Söz gelimi Tarihçi Yakûbî, hicri ikinci asırda Bağdat’ta teker teker saydığı otuz bin mescid bulunduğunu ifade etmiştir⁵¹.

İslâm dünyasında daha ilk dönemlerden itibaren camiler sadece ibadet ve eğitim-öğretim merkezli görülmemiş, sosyo-kültürel ve idarî amaçlara da hizmet etmiş, ayrıca kütüphane, mahkeme salonu, barınak, hastane, hapishane gibi çeşitli amaç ve fonksiyonlar icra etmiştir⁵².

c. Osmanlılarda Cami Görevlileri

Osmanlı döneminde padişah beratıyla hizmet üstlenen imamlar maaşlarını, görev yaptıkları mescid ve camilerin bağlı bulunduğu vakıflardan alıyorlardı. Genellikle vakıf mütevellisinin teklifi dikkate alınarak yapılan imam atamalarında, yeterli dinî bilgilere ve iyi bir ahlâka sahip olma gibi kriterler özellikle aranmaktaydı.

Osmanlı dönemi imamı, namaz kıldırma ve hutbe okumanın ötesinde yaşadığı mahalle ve semti yakından ilgilendiren değişik belediye hizmetlerine katkıda bulunur, mahallenin emniyet ve huzurunu denetler ve pek çok sosyo-kültürel faaliyete katılmayı ihmal etmezdi.

Mahallenin su yolları, mekteplerin onarımı, ibadethanelerin tamir ve bakımı, sokakların temizliği ve benzeri hizmetler sunan imamlar, doğum, ölüm, evlenme ve boşanma gibi halkı yakından ilgilendiren faaliyetleri de gerçekleştirirdi. Nikâh işlemleri mahalle ve köylerde, kadıların verdiği bir “izinname”yi müteakip imamlar tarafından yapılıyor ve bu nikâh akdi ilgili deftere yazılıp mühürleniyordu.

⁵¹ Kazıcı *age*, s.23.

⁵² Zeki Başar, *Tarih Boyunca Değişik Hizmetleriyle Camiler*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yay., 1977, s.61.

Her mahallede ahlâk zabıtası olarak da vazife gören imam ve müezzinler, mahalle sakinleriyle beraber mahkemelere müracaat ederek bazı ahlâksız kişilerin mahalleden uzaklaştırılmasını talep ediyorlardı.

Toplumun “en güvenilir” kişileri olma özelliğini kazanan imamlar, mahrum ve mağdurların destekçisi oluyor, fakir ve yetimleri kollayıp gözetiyorlardı. Semt pazarlarını denetleyerek mallarını fahiş fiyatla satan pazarcılara göz açtırmıyor ve mahkemeye başvurarak esnafın halkı ezmesine izin vermiyor ve zalimlerin gereken cezaları almasını sağlıyorlardı.

Öe yandan örgün eğitime de katkı veren imamlar, mahalledeki mekteplerde öğretmenlik (muallimlik) görevini icra ediyor, kütüphanelerde bulunmaya da azami gayret gösteriyorlardı.

İçindeki yaşadıkları toplumun hasta, yaşlı ve fakirleriyle sürekli ilgilenen ve bu hususta rehberlik eden imamlar, mahallede yaşayanlar arasında çıkan bazı anlaşmazlıkları bir ombudsman gibi mahkemeye gitmeden çözüyor ve devletin mahalleliye ilişkin ihtiyaç duyulan güvenlik soruşturmalarında öncelikle onların bilgisine müracaat ediyordu.

Devlet yönetiminin ya da şehir kadılığının halkı ulaştırmak istediği bilgi ve talimatları duyurmakla görevli olan imamlar, kısaca vazife yaptıkları mahalle ve köyün dinî ihtiyaçlarının yanı sıra her türlü gereksinimlerini cevaplamak için inanılmaz çaba gösteriyorlardı. Gerçekten de din görevlilerinin, Osmanlı toplum hayatında asırlarca yaşanan barış, huzur ve emniyetin gerçek aktörleri arasında bulunduğu inkâr edilemez⁵³.

d. Günümüzde Camilerin Fonksiyonları

Yüzyıllar boyunca olduğu gibi günümüzde de İslâm dünyasında Müslümanlar, beş vakit namaz ile Cuma ve bayram namazlarını kılmak için camilere gitmeye devam etmektedirler. Şüphesiz İslâm toplumunu manevî bakımdan bir arada tutan camilerde topluca cemaat halinde kılınan namazlar kardeşlik bağlarını da güçlendirmektedir. Camiler aynı zamanda müslümanlar, birbirlerinden haberdar olma, bilgi alış verişinde

⁵³ Osmanlılarda mahalle imamlarının görevleri ve faaliyetleriyle ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Mefail Hızlı, “Osmanlı Mahalle İmamlarının Performanslarına Dair”, *TESAM Akademi*, Ocak 2014, C.1, S.1, s.41-51; Ayrıca bkz. Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, İstanbul: Tarih ve Edebiyat Vakfı Yay., 2001, s.5 vd.

bulunma ve tevhid (birlik) bilincini kuvvetlendirme fırsatı da buldukları mekânlar olmuştur.

Hız. Peygamberin Mescid-i Nebî’de bizzat namaz kıldırmak suretiyle imamlık yapmış olmasının heyecanı, bugün mihraba geçen ya da Cuma ve bayram günlerinde hutbe okuyan din görevlilerimizde aynen yaşamaktadır. Bu ulvî görevi yerine getirmenin aksamadan yüzyıllardır devam ediyor olmasının en temel motivasyonu, şüphesiz Hız. Peygamberin bu konudaki öncülüğüdür.

Bugün camiler yaygın din eğitiminin en önemli ve en temel merkezleri arasında yerini almıştır. Meselâ müslümanlara, her cuma günü camilerde birlikte kılınan namazın dışında, namaz öncesinde verilen vaazlar ve namaz sırasında okunan hutbelerle müminlere dinî (itikad, ibadet, ahlâk ve muamelât), sosyal ve toplumu ilgilendiren diğer değişik konularda büyük ölçüde vaizler ve -eğer temin edilemiyorsa- imam-hatipler tarafından bilgiler verilmektedir.

Gerçektende günümüzde ülkenin en ücra köşesine kadar yaygınlaşan camileri ve buralarda hizmet veren din görevlileri personeliyle hiçbir resmî kurumun elinde bulunmayan büyük bir imkân ve fırsata sahip Diyanet İşleri Başkanlığı her hafta milyonlarca müslümana vaaz ve hutbe yoluyla ulaşmaya devam etmektedir⁵⁴.

Bu açıdan günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı verilerine göre ülkemizde 2017 yılı sonu itibarıyla 88.021 caminin bulunduğu⁵⁵ düşünülürse son derece önemli bir yaygın eğitim faaliyetinin gerçekleştiğini ifade etmek gerekir. Zira camiye devam eden herhangi bir mümin yıl boyunca 2’si bayram olmak üzere toplam 54 hutbe ve bu sayıdan daha fazla da vaazdan istifade etme fırsatı bulmaktadır.

Son olarak, camilerde verdikleri hizmetlerle cemaatlerinin sevgi ve saygılarını kazanan, ayrıca mahallede yaşayan kadın, erkek, çocuk, genç ve yaşlı her kesime irşad faaliyetlerini taşıyan cami görevlileriyle ilgili bazı istatistikler vermek istiyoruz.

1997 yılı sonu itibarıyla Türkiye’deki 88.021 camide 63.429’ü imam-hatip, 11.759’u da müezzin-kayyım olmak üzere 75.188 din görevlisinin hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Bu durumu Bursa özelinde değerlendirdiğimizde 1997 yılı sonunda

⁵⁴ Ramazan Altıntaş, “Cami Odaklı İrşad Hizmetlerinin Niteliği Nasıl Artırılabilir?”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Ankara: DİB Yay., Kasım 2008, s.234.

⁵⁵ Bkz. <http://stratejigelistirme.diyamet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> (erişim tarihi: 01.10.2018)

şehrin tamamında namaz kılınan cami sayısı 1.732 olup bu mabedlerde 1.520'si imam-hatip ve 455'i müezzin olmak üzere toplam 1.975 cami görevlisinin hizmet sunduğu görülmektedir⁵⁶.

Ülkemizin camilerinde günde beş kez minarelerden yükselen ezan-ı Muhammedîlerin ve Cuma günleri ile bazı mübarek gecelerde okunan salâların dinî ve millî kimliğimiz, bütünlüğümüz ve bağımsızlığımızın önemli kanıtları olduğunu ifade etmeliyiz. Özellikle 15 Temmuz 2016'da gerçekleştirilmek istenen darbe girişimi sonrasında başta Ankara ve İstanbul olmak üzere bütün illerimizde camilerde okunan salâların topluma nasıl bir cesaret ve güven verdiği, darbeyi önleme konusunda nasıl etkili olduğu bütün vatandaşlarımızın gözü önünde cereyan etmiştir.

3. İmam-Hatiplerin Görev, Yetki ve Sorumlulukları

Diyanet İşleri Başkanlığının merkez, taşra ve yurt dışı teşkilâtında görev yapmakta olan personeli ilgilendiren, 633 sayılı Kanun ile Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği 17.06.2014 tarihinde Resmi Gazetenin 29033 sayısında yayımlanmıştır⁵⁷.

Bu yönetmeliğe dayanılarak hazırlanan ve 31.07.2017 tarihli ve 66202 sayılı Başkanlık onayıyla yürürlüğe giren yönerge ise bütün teşkilât personelinin görev ve yetkileri ile çalışma usul ve esaslarını düzenlemiştir. Yaklaşık bir yıl sonra (13.07.2018) 92217 sayılı Başkanlık onayıyla Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönerge yürürlüğe girmiş ve bu yeni yönergenin 125. maddesine göre, camilerde verilen hizmet ve faaliyetlerin icrasından mesul olan imam-hatiplerin görev, yetki ve sorumlulukları şu şekilde belirlenmiştir⁵⁸:

“İmam-hatip

MADDE 125 - (1) İmam-hatip, Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliğinin 40 ıncı maddesinde sayılan görevleri; Uzman İmam-Hatip, aynı

⁵⁶ Bu istatistikler için bkz. <http://stratejigelistirme.diyamet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> (erişim tarihi: 01.10.2018)

⁵⁷ Bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.19795&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Diyanet%20i%C5%9Fleri%20ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20g%C3%B6rev%20ve%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma> (erişim tarihi: 01.10.2018)

⁵⁸ Bkz. <https://hukukmusavirligi.diyamet.gov.tr/detay/148/gorev-ve-calisma-yonergesi> (erişim tarihi: 01.10.2018)

Yönetmeliğin 40 ve 41 inci maddelerinde sayılan görevleri; Başımam-hatip ise aynı Yönetmeliğin 40 ve 42 inci maddelerinde sayılan görevleri yapmakla yükümlüdür”⁵⁹.

Söz konusu yönetmelikte imam-hatipler için ayrılan maddeler ve belirlenen görevler şöyle sıralanmıştır:

“İmam-hatipler

MADDE 40 – (1) Başımam-hatip, uzman imam-hatip ve imam-hatiplerin ortak görevleri şunlardır:

- a) Camilerde vakit namazları ile cuma, bayram ve teravih namazlarını kıldırarak.
- b) Cuma ve bayram hutbelerini zamanında ve usulüne uygun olarak okumak, gerektiğinde hutbe hazırlamak, hutbe yazma ve okuma konusunda çalışmalar yapmak.
- c) Görevli olduğu camide vaaz etmek; isteyen vatandaşlara camilerde veya müftülükçe uygun görülecek yerlerde Kur’ân-ı Kerim okumayı öğretmek ve dinî bilgiler vermek; yaz Kur’ân kursları ile ilgili görevleri yapmak.
- ç) Camiyi irşat ve eğitim faaliyetleri için hazır bulundurmak.
- d) Her gün öğle namazından bir saat önce açıp yatsı namazından sonra kapatmak suretiyle camiyi gün boyu açık tutmak.
- e) Kur’ân-ı Kerim, meal/tefsir, hadis, siyer ve ilmihal konularının yer aldığı çalışma programı hazırlamak, müftülüğün onayından sonra bu programı ilan ederek camide uygulamak.
- f) Dinî gün ve gecelerde görev yaptığı camide program düzenlemek veya müftülükçe düzenlenecek programlarda görev almak.
- g) Cami ve çevresinin bakım ve temizliğini sağlamak ve bunun için gerekli tedbirleri almak; şadırvan, abdest alma yeri ve tuvalet gibi yerlerin temizliğinin vakıf, dernek, köy tüzel kişiliği, belediye veya ilgililer tarafından yapılmasını sağlamak.
- ğ) Teberrukat eşyasının bakımını ve korunmasını sağlamak.
- h) Cami içinde ve avlusunda izinsiz yardım toplanmasını engelleyici tedbirler almak.

⁵⁹ Bkz. <http://hukukmusavirligi.diyaret.gov.tr/Documents/GÖREV%20VE%20ÇALIŞMA%20YÖNERGESİ.pdf> (erişim tarihi: 01.10.2018)

1) Görevli bulunduğu caminin yönetimiyle ilgili iş ve işlemleri yapmak, caminin ihtiyaçlarını giderici tedbirler almak, gideremediği noksanlıkları müftülüğe bildirmek.

i) Türk Medeni Kanununa göre akdedilen nikâhtan sonra isteyenlere nikâhın dinî merasimini icra etmek.

j) Cami ziyaretlerinin, İslâm adabına ve güvenlik kurallarına uygun bir şekilde yapılmasını sağlamak; camilerin avlu ve müştemilatında satıcılık, dilencilik gibi ibadet huzurunu ihlal eden her türlü davranışı ve faaliyeti önlemek için gerekli tedbirleri almak.

k) Belediye tarafından cenaze hizmeti verilmeyen yerlerde cenaze teçhiz ve tekfin hizmeti vermek, cenaze namazı kıldırmak ve defin işlemlerini yapmak.

l) Bayram, dinî gün ve geceler, doğum, sünnet, düğün, hastalık, ölüm ve benzeri vesilelerle görev mahallinde ikamet eden vatandaşlara din hizmeti sunmak.

m) Görev mahallinde ikamet eden kimsesiz, yetim-öksüz, engelli ve ihtiyaç sahibi insanlarla ilgilenerek ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde ihtiyaçlarını gidermeye çalışmak.

n) İnsanlar arasında ülfet, sevgi, dayanışma ve kardeşliği artırıcı faaliyetler yapmak.

o) Görev mahallinde bulunan çocuklar ve gençlerin dinî ve ahlâkî eğitimlerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmak.

ö) Müftülüğün bilgisi dahilinde görev mahallindeki vakıf, dernek ve benzeri kuruluşların Başkanlığın hizmet alanı ile ilgili konulardaki taleplerine katkı sağlamak.

p) Camide kadınların ibadetlerini rahat bir şekilde yapabilmeleri amacıyla gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak.

r) Müezzin-kayyımın bulunmadığı zamanlarda onun görevlerini de yapmak.

s) 442 sayılı Köy Kanunu gereğince köy ihtiyar meclisi tabii üyeliği görevini yapmak.

ş) Görev alanı ile ilgili verilen diğer görevleri yapmak.

Uzman imam-hatipler

MADDE 41 – (1) Uzman imam-hatipler ortak görevlere ilave olarak aşağıdaki görevleri yaparlar:

a) Kur’ân-ı Kerimi güzel okuma, Kur’ân-ı Kerim öğretimi, dinî musiki, hitabet, aile ve dinî rehberlik hizmetleri, sosyal hizmet kurumları ve hastanelerde yürütülen din hizmetleri, toplumun özel ilgiye muhtaç kesimlerine yönelik din hizmetleri, kadınlara yönelik irşat hizmetleri, çocuklara yönelik din hizmetleri, gençlere yönelik din hizmetleri, olağanüstü durumlarda din hizmetleri gibi Başkanlık hizmet alanlarından birini uzmanlık alanı olarak seçmek, alanıyla ilgili çalışmalar yapmak ve yapılacak seminer, toplantı, hizmet içi eğitim gibi çalışmalara katılmak.

b) Müftülükçe sorumluluk alanına verilen camilerin görevlilerine rehberlik yapmak ve bu camilerdeki hizmetleri koordine etmek.

c) Müftülükçe yapılacak hizmet içi eğitim seminerlerinde eğitici olarak görev yapmak.

ç) Müftülükçe belirlenen program dahilinde vaaz ve irşat hizmetlerinde görev almak.

Başımam-hatipler

MADDE 42 – (1) Başımam-hatipler ortak görevlere ilave olarak aşağıdaki görevleri yaparlar:

a) Kur’ân-ı Kerimi güzel okuma, Kur’ân-ı Kerim öğretimi, dinî musiki, hitabet, hutbe hazırlama, aile ve dinî rehberlik hizmetleri, sosyal hizmet kurumları ve hastanelerde yürütülen din hizmetleri, toplumun özel ilgiye muhtaç kesimlerine yönelik din hizmetleri, kadınlara yönelik din hizmetleri, çocuklara yönelik din hizmetleri, gençlere yönelik din hizmetleri, olağanüstü durumlarda din hizmetleri gibi Başkanlık hizmet alanlarından birini uzmanlık alanı olarak seçmek, alanıyla ilgili çalışmalar yapmak ve yapılacak seminer, toplantı, hizmet içi eğitim gibi çalışmalara katılmak.

b) Görev yaptığı cami ve müftülükçe sorumluluk alanına verilen camilerdeki hizmetleri koordine etmek, buralarda yürütülen hizmetlerin daha etkin ve verimli olması hususunda projeler geliştirmek.

c) Müftülükçe sorumluluk alanına verilen camilerin görevlilerine rehberlik yapmak.

ç) Müftülükçe belirlenen program dahilinde vaaz ve irşat hizmetlerinde görev almak.

d) Görev yaptığı mahallin dinî hayatıyla ilgili ihtiyaç ve sorunları tespit etmek ve rapor hazırlamak.

e) Müftülükçe yapılacak hizmet içi eğitim seminerlerinde eğitici olarak görev yapmak.

Cami görevlilerinin izinleri

MADDE 47 – (1) Cami görevlileri haftalık ve diğer resmi tatil günlerindeki izinlerini aşağıdaki esaslara göre kullanırlar.

a) Cuma günü ve dinî bayramların birinci günleri ile diğer dinî gün ve gecelerde haftalık izin kullanamazlar. Bu günler dışında olmak üzere haftanın bir gününde izinli sayılırlar. Haftalık izin günleri, dinî bayramların birinci günü ile diğer dinî gün ve gecelere rastladığında, bir önceki veya bir sonraki günde izinlerini kullanırlar.

b) Cami görevlilerinin hangi günlerde haftalık izin kullanacakları, istekleri de dikkate alınarak müftülükçe belirlenir.

c) Birden fazla imam-hatip ve/veya müezzin-kayyımı olan camilerde haftalık izin günü dışındaki günlerde, namaz vakitlerinde görevlilerin tamamı camide bulunurlar ve görevi nöbetleşe yaparlar.

ç) Haftanın belirli günlerinde kapalı bulunan camilerin görevlileri, haftalık izinlerini bu günlerde kullanmış sayılırlar.

(2) Cami görevlileri, dinî bayramların birinci günleri haricinde bayram tatillerini, müftülüğün planlamasına göre yaparlar⁶⁰.

4. İmam-Hatiplerin Nitelikleri

İslâm ilim adamları, namaz kıldırın, ibadetlerde cemaate rehber olan, toplum tarafından örnek alınan, topluma davranış ve sözleriyle yön gösteren imam-hatiplerde aynı zamanda kendisini, mesleğini ve dinini yücelten nitelikler bulunmasını gerekli

⁶⁰ Bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.19795&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Diyanet%20i%C5%9Fleri%20ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20g%C3%B6rev%20ve%20C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma> (erişim tarihi: 01.10.2018)

görmüşlerdir. Bunlar arasında önemli sayılanlar şöyle sıralanır: Müslüman olmak, akıllı ve ergenlik noktasında yeterli olmak, Kur'ân tilavetinde iyi olmak, engelli durumda olmamak, dinî bakımdan yeterli bilgiye sahip olmak, Arapçaya vâkıf olmak ve fıkıh alanında bilgi sahibi olmak⁶¹.

İmam-hatiplik görevini büyük bir heyecanla üstlenmiş bir kişide aranması gereken en önemli nitelikler, bu görevin öncüsü olan Hz. Peygamberin muazzaz hayatından yansıyan vasıfların hatırlanması durumunda daha net ortaya konulabilir. Onun örnek hayatında, özellikle konumuzu ilgilendiren hususları birtakım başlıklar halinde ele almak ve imam-hatiplerde bulunması gereken vasıfları bu bilgiler doğrultusunda değerlendirmek istiyoruz.

a. İmam-Hatiplerin Kişilikleriyle İlgili Nitelikler

Her şeyden önce imam-hatiplerde dinî açıdan toplumu tedirgin edecek ve üzecek birtakım eksikliklerden uzak olmalı, öğrettikleri ile davranışları arasında uyum (ilim-amel bütünlüğü) bulunmalı, özüyle sözü bir olmalıdır. *“Niçin yapmadığınız şeyleri söylüyorsunuz?”*⁶² ayetinin verdiği mesaj doğrultusunda konuşmalarına son derece özen göstermeli ve *“el-Emîn”* olan Hz. Peygamber (as) gibi yaşadığı ve inandığı şeylerden başka bir şey söylemediğini bilerek cemaati ve içinde bulunduğu topluma örnek olmaya çalışmalıdır.

Peygamberimizin ahlâkına uygun olarak din görevlisi yaptığı görev karşılığında aldığı maaşın dışında herhangi bir ücret, para ya da hediye beklentisine girmemelidir. Bu tür şeylerin alınması durumunda toplumda imam-hatipler hakkında olumsuz imaj oluşacaktır.

Konuşma üslubuna olabildiğince dikkat çekmesi gereken imam-hatiplerin sözleri anlaşılmayı kolaylaştıracak netlikte olmalı, beden dili ile konuşmaya zenginlik katmalı, cemaatine yaklaşımında sevgi dilini tercih etmeli, vaaz vs. konuşmalarında öfke ve ümitsizlik verici üsluptan şiddetle kaçınmalı, nebevî anlayış doğrultusunda kolaylaştırıcılığı bütün söz ve davranışlarına yansıtmalı ve nihayet imam-hatipler

⁶¹ Çanakçı, agt, s.31

⁶² Saff 61/2.

umutsuzluk girdabındaki insanımızı “sahil-i selâmet”e çıkaracak umut ve moral taşıyıcısı olmalıdır⁶³.

İmam-hatip, kişilik sahibi, sağlam karakterli, güler yüzlü, insanların bütün sorunlarıyla ilgilenme ve çözüme kabiliyetine sahip, sabırlı ve anlayışlı, mütevazı, kılık kıyafetiyle örnek, eleştiriye açık, teşekkür edip özür dileyebilen, hatalarını farkedip düzeltme yoluna giden, verdiği sözü ya da üzerine aldığı işi dikkatli bir şekilde yerine getiren, yardımsever, adaletten ayrılmayan, tarafsız ve espri kabiliyetini harekete geçiren sempatik bir kişi olmalıdır.

Son olarak imam-hatiplerin kişisel özellikleri bağlamında ilim-amel (bilgi-eylem) bütünlüğünü gerçekleştirme, şahsiyet ve karakter sahibi (ahlâklı, ihlâslı, ağırbaşlı, mütevazı, olgun, dürüst, saygın, güvenilir, sabırlı, adaletli, faziletli) olması, görevin gerektirdiği şartları samimiyetle ve hakkıyla yerine getirmesi, cemaatle iyi ilişkiler kurmasının ehemmiyetli olduğunu belirtmeliyiz⁶⁴.

b. İmam-Hatiplerin Bilgi Birikimleriyle İlgili Nitelikler

Her alanda olduğu gibi din eğitiminin de kaynağıdır şüphesiz bilgidir. Bilgiden yoksun ya da bilgidен beslenmeyen bir din eğitimi, yararlı olmayacağı gibi birçok mahzuru da beraberinde getirme riski taşımaktadır. Dolayısıyla ilimle donanmış imam-hatiplerin söz ve davranışları daha etkin ve daha faydalı olacaktır. İçinde yaşamak durumunda kaldığımız bu modern dönemde ve inandırıcılığın giderek azaldığı bir ortamda muhatapı ikna etmenin pek kolay olmadığı ortadadır. İmam-hatipler kendilerini donatacak bilgi ve bu bilgileri hayata taşıyacakları tutum, davranış ve sözlerle verdikleri dinî, manevî ve ahlâkî hizmetin kalitesini artırma imkânı bulabilirler.

Günümüz dünyasında iletişimin son derece kolaylaştığı ve çeşitlendiği ortadadır. Buna paralel olarak insanoğlunun ilgisini çeken alanlar da bir hayli fazlalaşmıştır. İçinde bulunduğu topluma daha çok yararlı olmayı dert edinen ve onlara olabildiğince faydalı olmayı görev sayan imam-hatiplerin, her bakımdan çeşitli, tatminkâr ve derinlikli bilgiler edinebilmeleri önemli bir konudur. Aslında dinî rehberlikte bulunacak, cemaate namaz kıldırarak ve dinî açıdan onları sağlam ve sahih bilgiler aydınlatacak bir

⁶³ H. İbrahim Kutlay, “Din Öğretiminde Hz. Peygamber’in Örnekliliği”, *Etkili Din Öğretimi*, (ed. Şaban Karaköse), İstanbul: TİDEF Yay., 2010, s.341-342.

⁶⁴ Buyrukçu, age, s.320-21.

kişi oldukları düşünülürse, imam-hatiplik görevini üstlenecek kişilerin alelâde kişiler olmaması ve hatta yetenek gerektiren diğer meslekler gibi bazı niteliklere sahip bulunmaları gerektiği ortadadır. Özel yetenekleri ve birikimi olan kişilerin imam-hatip olarak seçilmesi ve istihdam edilmesi şüphesiz ulaşılmaması arzulanan bir husus olduğunu kabul etmek gerekir, ancak bu noktaya doğru varabilmek için bir hayli proje, araştırma ve çalışmalar yapılması kaçınılmazdır.

İmam-hatip öncelikle Kur'ân ve Sünnete oldukça aşina olmalıdır. Bu meyanda; Kur'ân-ı Kerim'le içli-dışlı olmalı, Kutsal Kitabımızı tecvide göre olabildiğince güzel bir biçimde tilâvet edebilme becerisine sahip olmalı, Kur'ân'ın metnini meâliyle birlikte cemaatiyle zaman zaman paylaşabilmeli, cemaat ve toplumun ihtiyaçlarını çözmeye yardımcı olacak derecede Peygamber Efendimizin hadis-i şeriflerinden bir bölümünü ezbere bilmeli, toplumun itikadî yönden giderek sarsıldığı bir dönemde olduğumuzu unutmadan inançların anlamsız ve gereksiz olduğunu bilgi, propaganda ve kasıtlı haberlerle Müslüman halkımızın zihinlerini karıştırmaya yönelik faaliyetlere karşı uyanık olmalı, ibadetlerin daha sağlıklı icra edilebilmesi için ilmihal bilgileri iyice hazmedilecek şekilde öğrenilmeli ve bu kitapları tekrar tekrar okuyarak bilgileri taze tutmalı, ayrıca İslâm medeniyetinin temel alanlarına dair kitaplar okumak suretiyle cemaati karşısında irşad ve rehberlik hizmetlerini canlı bir şekilde yürütmesini bilmelidir.

Cemaatini maddî ve manevî konularda bilgilendirme ve onların her türlü sıkıntılarıyla hemhal olmak durumunda olması beklenen imam-hatipler, içinde yaşadığı toplumda sosyal dayanışma, birlikte yaşama ve beraber hareket etme anlayışını tabana yaymak için çok çalışmalıdır. Ayrıca imam-hatipler, kendilerini daha iyi yetiştirmek için ilmî seminerlere takip ederek insan psikolojisini daha iyi anlamaya gayret etmeli, sosyal sorunlara karşı daha olumlu yaklaşımlarda bulunabilmeli ve kendisinden beklenen özellik ve nitelikleri daha da geliştirebilmelidir⁶⁵.

İmam-hatip sadece dinî bilgilerle mücehhez olmakla kalmayıp insanı ve toplumu daha yakından tanımayı sağlayacak alanlarda da bilgi edinmeye çalışmalıdır. O, eğitim-öğretim metotlarını iyi bilen bir eğitici olabilmelidir. Örneğin psikoloji, pedagoji, sosyoloji, edebiyat, felsefe, tarih, tıp, fen bilimleri ve güzel sanatlardan spora kadar

⁶⁵ Abdullah Harun Çorak, *Din Görevlilerinin Verimliliğini Engellleyen Psiko-Sosyal Etkenler: İstanbul Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2010, s.12.

yaşamın içerisinde bulunan bütün konulara dair az da olsa birtakım malumata sahip olmalıdır. İmam-hatibin temel görevi, muhatap olduğu insanları dinî ve ahlâkî açıdan en üst düzeye çıkarıp bu özelliklerinin sürekliliğini sağlamak olmalıdır. Aynı zamanda toplumdan beklediği ve onları geliştirmeye çalıştığı konularda kendisinin örnek alınacağı bir seviyede bulunması son derece önemlidir. Kendisini geliştir/e/meyen ve yetiştir/e/meyen kişinin başkasına faydalı olabilmesi imkânsız ve beyhudedir⁶⁶.

c. İmam-Hatiplerin Görevleriyle İlgili Nitelikler

Görevlerini arzulanan bir biçimde yapması beklenen imam-hatiplerin şüphesiz bazı niteliklerle donanması gerekir. Ancak bu din görevlilerinin, vazifelerini icralarından önce düzgün bir karakter, ahlâkıyla topluma örnek olacak bir kişilik ve dürüstlük, ciddiyet ve samimiyet gibi hususlara sahip olması beklenir.

Görevleriyle ilgili nitelikler arasında Hz. Peygamber'in (as) imamlık yapan sahâbîlere, arkalarında saf bağlayan cemaati nefret ettirecek şekilde uzun namaz kıldırmamaları konusundaki şiddetli uyarılarına kulak vererek namazı hafif kıldırmaya⁶⁷ özen göstermelidir. Gerçekten de cemaat içinde hasta, yaşlı, zayıf ya da bir yere yetişmek durumunda olan kişilerin varlığı dikkate alınmalıdır.

İmam-hatip ile cemaat arasındaki ilişkilerin sıcaklık ve samimiyet içerisinde gerçekleşmesi en uygun olanıdır. Cemaat ve mahalle halkı, imamlarının kendileriyle kuracağı ilişkilerin örnek alınacak şekilde iyi olmasını beklemektedir. Bu bağlamda imam-hatipler özelinde bütün din görevlilerinin toplumda ayrımcılığa fırsat vermeden birlik ve beraberliği özendirmesi, birleştirici ve bütünleştirici olmaya dikkat etmesi istenmektedir⁶⁸.

İmam-hatipler, özellikle Cuma günleri verdikleri hutbelerin mesajlarını özenli bir biçimde cemaatlerine aktarmalıdır. Son yıllarda hutbe metinleri Diyanet İşleri Başkanlığından geldiği için uzun ya da kısa oluşlarıyla ilgili bir tartışmanın gereksiz olduğunu düşünüyoruz. Ancak imam-hatipler zaman zaman bazı namazlar sonrasında

⁶⁶ Çorak, agt, s.14-15.

⁶⁷ Nesâî, Ezan,32.

⁶⁸ Buyrukçu, age, 320-21. Din görevlilerinin meslekî yeterlilikleri hakkında ayrıca geniş bilgi için bkz. Mustafa Öcal, "Dünden Bugüne Din Görevlileri ve Mesleki Yeterlilikleri", *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu (28-29 Mayıs 2002)*, İlahiyat Bilimleri Araştırma Vakfı, Kayseri, 2003; İbrahim Turan, "Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.13, S.1, s.47-73.

okudukları mihrabiye veya aşırılar sonrasında cemaati bilgilendirmek için hitap edeceklerinde de nasihatlerinin uzun olmamasına, kısa ve özlü bir şekilde aktarılan sözlerin daha fazla kalıcı olduğuna inanıyoruz. Gerçekten de Hz. Peygamberin namazı da hutbesi de orta uzunlukta idi ve o hutbede Kur'ân-ı Kerimden birkaç âyet okur ve halka nasihat ederdi⁶⁹.

Müslümanlara yaygın eğitimin önemli bir parçası olan hutbeler ve namaz sonrası yapılan bazı kısa konuşmalar doğru bilgiye dayalı, samimiyet içinde, hoşgörülü, umutları artıran ve öfke dilinden uzak olmalı, insanî ve dinî değerler öne çıkarılmalıdır. Kullanılacak dilin üslubu anlaşılır ve net olmalı, sert, kaba ve tartışmalara fırsat verecek tarzda olmaması için azami gayret sarfetmelidir.

İmam-hatipler, hutbenin içerdiği bilgilerin doğruluğu, tutarlılığı ve anlamlı bir akış içinde aktarılması kadar, sunum esnasındaki tonlama, vurgulama, jest ve mimiklerin de etkili bir hutbe için gayet mühim olduğunu bilmeli ve bu konuda kendini geliştirme gayreti içerisinde bulunmalıdır⁷⁰.

Hayatının her safhasında dinî ve ahlâkî değerler doğrultusunda görev icra eden imam-hatiplerin bu vazifelerinin manevî sorumluluğunu müdrik olmaları beklenir. Meslekî görevlerini dinî ve ahlâkî prensiplere uygun olarak yerine getiren imam-hatipler, sadece camide ve namazda değil, mevlitte, cenazede, evde, sokakta, alış-verişte kısacası sosyal hayatın her yer ve zamanında söz, fiil ve davranışlarında dikkatli olmaları gerekmektedir.

İmam-hatipler bir devlet memuriyet anlayışıyla hareket etmemelidir. Daha önemlisi kutsi bir görev olan irşad vazifesini yüklenmiş olan imam-hatipler, sorumluluklarının cami ile ev arasında sıkışıp kalmadığını ve görevlerinin büyük fedakârlık gerektirdiğini de unutmamalıdır. Bu sebeple imam-hatipler, hizmetleri sırasında memurlar gibi saatlerine bakarak mesailerini belirlemezler. Din görevlileri, sabır, ahlâk, fazilet sahibi, kalbi sevgiyle çarpan ve halk tarafından en çok güven duyulan karakterli kişiler olmalıdır. Ayrıca fedakârlığı en önemli nitelikleri arasında olan bir imam-hatip, cemaati ile arasındaki bağı sıkı tutabilmelidir. Bunun ise, boş söz ve davranışları hayatından çıkarmış, fertler arasındaki farklı görüşleri ve ayrılıkları daha

⁶⁹ Ebu Davud, Salât, 221-23.

⁷⁰ Mehmet Emin Özafşar (Genel Koordinatör), *Hadislerle İslam*, C.2, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2013, s.29.

da derinleştirmeden uzlaştıracak, dürüst, başarılı, samimi, ileri görüşlü, nezaket sahibi, kolaylaştırıcı, sözüyle davranışları arasında uyum bulunan, güzel gören ve güzel düşünebilen kişilerle gerçekleşeceği şüphesizdir⁷¹.

İmam-hatipler ağızlarından çıkan her kelimenin kendilerini bağlayacağını, bu yüzden kendi hayatlarında uygulanmamış sözlerinin etkiden uzak olacağını, eğer uyumsuzluk söz konusu ise tutarsızlığın ortaya çıkacağını, bunun da sadece sözlerini değil, mesleklerinin itibarını da ciddi şekilde zedeleyeceğini bilmelidir. Çünkü bilgi sahibi olmak kötü davranışları örtmez ve cemaatin gözünde değersiz kişilik oluşmasını engellemez. Kendine sözü geçmeyen başkasına geçmesi imkânsızdır. İmam-hatip dil ile söylediği Kur'ân lafzını halka söylerken, hali, tavırları, ahlâkı ve tüm davranışları da, Kur'ân'ın anlamlarını duyurması gerekir⁷².

Açıktan açığa meşru olmayan işlerde bulunan, dine aykırı söz ve davranışlarda bulunan bir imam-hatip toplumun düzelmesine yardımcı olamayacağı gibi aynı zamanda bozulmaya da sebep olabilecektir. İmam-hatip her zaman iyi ahlâk sahibi olmalı ve söz ve davranışlarının dinin vitrini olarak düşünmelidir⁷³.

Cemaatler imam-hatiplerde genellikle söz-fiil uyumsuzluğu, maddiyata aşırı düşkünlük, sık sık özellikle sabah namazlarında göreve gelmeme, vazifesini suistimal etme, ailevi yaşantısının İslâmî kaidelere uygun olmaması, cemaat ile ilişkilerinin az olması, kılık ve kıyafetinin imama uygun olmaması tarzındaki kusurların altını çizmektedir⁷⁴.

d. İmam-Hatiplerin Sosyal Hayatlarıyla İlgili Nitelikler

Camilerin, İslâm tarihi boyunca öncelikle bir ibadet ve eğitim-öğretim merkezi olduğu şüphesizdir. Günümüzde de cami aynı işlevlerini devam ettirmekte, Müslüman kültür ve kimliğinin devamında, milli birlik ve beraberliğin korunup pekiştirilmesinde güçlü bir yaygın eğitimi kurumu olarak fonksiyonlarını icra etmektedir. İmam-hatipler camilerde verilen hizmetler bakımından baş aktör durumundadırlar. Eğitim hizmetlerinin temelini okul ve öğretmen oluşturduğu gibi din hizmetlerinin temelinde

⁷¹ Çorak, agt, s.15-16.

⁷² Çanakçı, agt, s.31.

⁷³ Yılgin, agt, s.32.

⁷⁴ Buyrukçu, age, s.327, 398-399.

de cami ve din görevlisi (imam-hatip ve müezzin-kayyım) bulunmaktadır. Bu noktada din görevlisinin hizmet sahasını sadece cami hizmetleriyle sınırlı tutmak da mümkün değildir. Çünkü onlar gerek camide gerekse cami dışında pek çok hizmeti icra etmektedir⁷⁵.

Din hizmetleri cemaati ve toplumuyla paylaşma görevi bulunan imam-hatiplerin vazife gördükleri alan elbette caminin dört duvarı arasındaki kısıtlı saha olmamalıdır. Toplum içerisindeki imam-hatip imajı çoğu zaman olumlu ve takdire değer bulunurken bazen de sorunlu ve sıkıntılı bir durum arz edebilmektedir. Şüphesiz insan olmak hasebiyle imam-hatiplerin günah, yanlış ve kusurlardan uzak olduğu söylenemez, ancak bu tür menfiliklerin en az oranda görülemsi gereken kişilerin imam-hatip oldukları da tartışmasızdır. Herhangi bir kişideki kötülük, yanlışlık ve günah çok fazla dikkat çekmese de bu tür durumların din görevlilerindeki farkedilmesi durumunda zihinlerde oluşan algı ve değerlendirmeler pek masum olmayacaktır. Topluma örnek olmak gibi oldukça önemli bir misyonu bulunan din görevlilerinin bu bilinçle davranışlarını belirlemeleri kaçınılmazdır.

İmam-hatipler, görev yapmakta bulunduğu toplumun kültür ve değerlerini görmezden gelemeyiz. Aynı zamanda içinde yaşadığı sosyokültürel ortamdan da etkilenmemsi mümkün değildir. Böyle bir ortamda dinî ve manevî sorumluluğunun şuurunda hareket eden imam-hatipler toplumun hassasiyetlerini dikkate alarak etkin bir görev yapmayı düşünmek zorundadır.

Din görevliliği görünüşte bir memuriyet olarak algılanmakta ise de mesai saatleriyle sınırlı olmayan ve günün tamamına yayılan bir hizmet ve faaliyetin adıdır. Toplumla içiçe bulunulduğunda anlam ve değerini artıran imam-hatiplik görevi, insanların doğumundan ölümüne kadar iyi gününde ve kötü gününde yanında görmek istediği kimselerdir.

Tarih boyunca bütün İslâm ülkelerinde ilim adamlarının yanı sıra birer ilim adamı olarak telakki edilen din görevlileri de büyük itibar görmüşler ve toplum tarafından “peygamber mesleği” olarak değerlendirildiği için daima üstün

⁷⁵ Mehmet Kapukaya, “Cami Dışı Hizmetlerde Din Görevlileri”, *Diyanet Aylık Dergi*, S.202, Ekim 2007, s.17.

tutulmuşlardır. Ancak günümüzde genel anlamda din görevliliği, özel anlamda imam-hatiplik imajı maalesef yeterince olumlu görünmemektedir.

5. İmam-Hatiplerde Meslekî Yeterlilik

Bir kişinin, görevini gerçek anlamda başarılı bir şekilde yerine getirebilmesi için kendisinde bulunması gereken nitelikler ve kabiliyetler “meslekî yeterlilik” olarak ifade edilebilir. İmam-hatibin yeterliliği ise, yediden yetmişe halktan her sınıf insanla iletişim halindedir ve bu kişilere muhatap olmak mecburiyetindedir. Görev bölgesindeki müminlere dinî mevzularda müşavirlik yapan, dinî olaylarda aktif olarak içerisinde bulunan kişidir⁷⁶.

Meslekî yeterlilik açısından bakıldığında imam-hatiplerin hafızlık, iyi Kur’ân okuma, iyi vaaz verme, dinî bilgi ve kültür, halkla ilişkiler, iyi hutbe verme gibi konularda kendilerini yeterince donanımlı görmeseler de genel olarak meslekî yeterlilik açısından kendilerinde bir sorun görmemelerinin bir hayli enteresan olduğunu düşünüyoruz. Şüphesiz Diyanet İşleri Başkanlığına bu konuda mühim görevler düşmektedir. Mesleğe fiilen başlamadan düzenli ve ciddi bir eğitim verilmesi gereken din görevlilerine, bazı eksikliklerini tamamladıklarına kanaat getirildikten sonra dahi belirli aralıklarla ve ihtiyaç duyuldukça hizmetiçi eğitimler verilmesi de ihmal edilmemelidir.

İmam-hatipler meslekleri ve alanlarıyla ilgili bilgi ve beceri formasyon almalarının yanında, güncel bilgilerini sürekli taze tutmak için düzenli şekilde kitap okumalı, günlük görsel ve yazılı medyayı takip etmeli, camideki konuşmaları sırasında güncel olaylardan birtakım örnekler verebilmeli, ayrıca mesleğiyle ilgili düzenlenen seminer, konferans, çalıştay, kongre ve sempozyumlara katılmayı alışkanlık haline getirmelidir.

Dinî değeri ve fazileti apaçık olan din görevliliği konusunda Hz. Peygamberden intikal eden birçok hadis-i şerif bulunmaktadır. Bunlardan birinde Rasûlullah (as) şöyle buyurmuştur: “*En hayırlılarınız, size müezzinlik yapsın, Kur’ân’ı en iyi okuyanlarınız*

⁷⁶ Nurettin Küçük, *Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri İle Mesleki Tutum ve Motivasyonları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Karabük İli Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun 2015, s.31.

da size imamlık yapsın”⁷⁷. Bu nebevi mesaj doğrultusunda tarih boyunca toplumdaki en bilgili, ahlâklı, akli başında olan ve özellikle kıraati düzgün kişilerin imamlık görevine getirilmesi üzerinde durulmuştur.

B. MÜEZZİN-KAYYIM

1. Anahatlarıyla Müezzin-Kayyım

“Çağrıda bulunan, ezan okuyan, kamet getiren kimse” anlamlarının bulunduğu anlaşılan müezzin kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de “münâdî” manasıyla geçtiği görülmektedir⁷⁸. Hadislerde ise bu kelime “ezan okuyan, kâmet getiren” anlamlarında kullanılmıştır⁷⁹. İslâm tarihinde ilk müezzin Bilâl-i Habeşî olup Rasulullah’n kendisine öğrettiği ezan ve kâmeti ilk defa Neccâroğulları’ndan bir kadına ait evin damına çıkarak sabah vaktinde gerçekleştirmiştir⁸⁰.

İmam-hatiplik görevinin dinî ehemmiyeti ve fazileti bağlamında yukarıda zikrettiğimiz hadis-i şerifin bir bölümü müezzinleri ilgilendirmektedir. Hz. Peygamber, “*En hayırlılarınız, size müezzinlik yapsın, Kur’ân’ı en iyi okuyanlarınız da size imamlık yapsın*”⁸¹ mübarek sözleriyle müezzinleri “en hayırlı” kişiler arasında zikretmiş, Ebu Hureyre’den rivayet edilen bir başka hadiste ise şöyle buyurmuştur: “*İmam (kendisine uyanın namazının makbûl olmasına) kefildir. Müezzin de güvenilen kişidir. Allahım, imamlara doğru yolu göster, müezzinleri de bağışla!*”⁸² İmam-hatipler gibi müezzin-kayyımlara da duasını esirgemeyen Rasulullah Efendimiz, ayrıca müezzinlerin görevlerini usulüne uygun ve başkalarını rahatsız etmeyecek şekilde yapmalarını, gereksiz yere de seslerini yükseltmemelerini tembihlemiştir.

⁷⁷ Ebu Davud, Salât, 60.

⁷⁸ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Müezzin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XXXI, s.491-496. Kur’ân-ı Kerim’de bu anlamıyla iki ayet vardır. Bkz. Arâf 7/44, Yûsuf 12/70.

⁷⁹ Buhârî, Vudû, 5, Ezan, 7.

⁸⁰ Buhârî, Ezan, 1,3.

⁸¹ Ebu Davud, Salât, 60.

⁸² Tirmizî, Salât, 39.

2. Müezzin-Kayyımların Görev, Yetki ve Sorumlulukları

Diyanet İşleri Başkanlığının merkez, taşra ve yurt dışı teşkilâtında görevli personeli kapsayan, 633 sayılı Kanun ile Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği 17.06.2014 tarihinde Resmi Gazetenin 29033 sayısında yayınlanmıştır⁸³.

Bu yönetmeliğe dayanılarak hazırlanan ve 31.07.2017 tarihli ve 66202 sayılı Başkanlık onayıyla yürürlüğe giren yönerge ise bütün teşkilât personelinin görev ve yetkileri ile çalışma usul ve esaslarını düzenlemiştir. Yaklaşık bir yıl sonra (13.07.2018) 92217 sayılı Başkanlık onayıyla Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönerge yürürlüğe girmiş ve bu yeni yönergenin 128. maddesine göre, camideki hizmetlerin yürütülmesinden sorumlu olan imam-hatiplerin görev, yetki ve sorumlulukları şu şekilde belirlenmiştir⁸⁴:

3. Müezzin-Kayyımların Nitelikleri

Hz. Peygamber'in, üzerinde yukarıda durduğumuz, “en hayırlı”⁸⁵ ve “güvenilir”⁸⁶ olarak tavsif ettiği müezzin-kayyımların, öncelikle güvenilirliklerinin büyük önem arzettiği şüphesizdir. Toplum içinde Hz. Peygamber gibi “el-Emîn” olarak anılması müezzin-kayyımların şîârı olmalıdır.

Kendisini içinde yaşadığı topluma, güvenilirliği, adaleti, samimiyeti, hoşgörüsü, sevecenliği ve en önemlisi ahlâkı ve işinde gösterdiği özen ve dikkatiyle öne çıkması beklenen müezzin-kayyımlar için ilmihal kaynaklarımızda bazı gerekli konular da kaydedilmiştir. Buna göre müezzin olmanın şartları arasında; Müslüman, erkek, akıllı ve bülüğa ermiş olmak zorunlu olarak sıralanırken bazı şartların da müstehab olarak not edildiği anlaşılmaktadır. Müezzinin abdestli, adalet sahibi ve güzel sesli olması, ezan okuma sırasında parmaklarıyla kulaklarını kapatması, ezanı ayakta okuması, namaz vakitlerini bilmesi, takva sahibi olması vb⁸⁷.

⁸³ Bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.19795&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Diyanet%20i%20i%20C5%9Fleri%20ba%20C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20g%C3%B6rev%20ve%20C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma> (erişim tarihi: 01.10.2018)

⁸⁴ Bkz. <https://hukukmusavirligi.diyaret.gov.tr/detay/148/görev-ve-çalışma-yönergesi> (erişim tarihi: 01.10.2018)

⁸⁵ Ebu Davud, Salât, 60.

⁸⁶ Tirmizî, Salât, 39.

⁸⁷ Behlül Düzenli, *Adab ve Erkânıyla Müezzinlik*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2010, s.21.

Müezzin-kayyımların elbette görevlerini icra ederken cemaatleriyle ilişkileri oldukça büyük önemi haizdir. Sosyal çevrelerce dinî ve ahlâkî duruş bakımından imam-hatipler gibi örnek gösterilmesi beklenir. Hizmet verdikleri esnada imam-hatiplerle pek çok hususun paralelik arzettiği müezzinlerin de şüphesiz salih, müttaki ve mütedeyyin, ahlâklılı, söz ve davranış uyumuna sahip olmalı, namaz vakitlerine riayet etmeli, ezan ve salâların dinî hüküm ve inceliklerini hakkıyla bilmeye gayret göstermelidir.

Müezzin-kayyımlar öncelikle bütün müslümanlara bir çağrı olan ezan ve daha çok Cuma günleri okunan salâların anlamı ve mesajını çok iyi kavramalı, seslerini gönüllere hitap edecek en güzel şekilde eğitmeli ve gerekirse kendisi ilgilendirecek boyutta musikideki makamları öğrenerek okudukları ezan ve salâları etkileyici hale getirmeli, anlam ve mesajından uzaklaştıracak tegannilerden ise şiddetle kaçınmalıdır⁸⁸.

İmam-hatiplerin nitelikleri konusunda ifade edildiği üzere, müezzinlikte de meslek ahlâkı kusurlarının giderek arttığı kanaati toplumda hâkimdir. Söz ve davranış uyumsuzluğunun belki de bir uzantısı olabilecek maddiyat hususundaki düşkünlükler, daha çok sabah namazı konusundaki ihmalleri, yaptıkları görevlerin kılık-kıyafetlerine yansımaması ve günlük hayatta topluma yeterince güven vermemeleri gibi hususlar toplumca en çok bilinen ve konuşulan konular arasındadır.

C. YAYGIN DİN EĞİTİMİ FAALİYETLERİ

Ülkemizde yaygın din eğitimi faaliyetleri resmî olarak Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığı ve kontrolünde gerçekleştirilmektedir. Bu yaygın din eğitimi çalışmaları başta il müftüsü olmak üzere vaizler, imam-hatipler, Kur'ân Kursu öğreticileri, müezzin-kayyımlar ve diğer görevlileri tarafından yerine getirilmektedir. Bunun dışında gayriresmî olarak da çeşitli kuruluşlarca (dernek, vakıf vs.) bazı faaliyetler gerçekleştirilmektedir⁸⁹.

Yaygın din eğitimi, her yaş ve düzeydeki kişiye hayat boyu sunulan bir eğitimidir. Bu tür eğitimin hedef kitlesi ihtiyaç duyan bütün toplum olsa da aile, okul,

⁸⁸ Gözübenli, Beşir, "Ezan", *İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İbrahim Kafi Dönmez, c.3, İstanbul: MÜİF Vakfı Yay., 1997, s.518.

⁸⁹ Mehmet Emin Ay, *Din Eğitimi Mükâfat ve Ceza*, İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayın-Dağıtım, 2005, s.146.

fabrika, ceza ve tutukevleri, hastaneler vb. yerler öncelikli hizmet alanları olmuştur⁹⁰. Öte yandan, müslümanı hayatın her anında ilim öğrenmeye teşvik ve tavsiye etmiş olan Hz. Peygamber'in (as) yaygın din eğitim faaliyetlerini zaman ve mekân kısıtlamalarına aldirmaksızın sürdürmüştür⁹¹.

Diyanet İşleri Başkanlığı ülkemizde yaşayan Müslümanları dinî konularda aydınlatmak için; (1) camiler, (2) Kur'ân Kursları, (3) yazılı ve görsel medya ile (4) sempzoyum, panel ve konferanslardan yararlanmaktadır. Bu dört başlık hakkında kısaca bazı bilgiler aktarmak istiyoruz.

1. Camiler

Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumu dinî konularda sahih ve doğru bilgilerle aydınlatma görevinin büyük bir kısmını camilerde namaz dışında düzenlediği bazı faaliyetlerle gerçekleştirmeye gayret göstermektedir. Camiler, din eğitimi alanında, örgün eğitimdeki din eğitimiyle ortak amaçlı, fakat yöntemlere yansıyan bazı farklılıklarıyla yaygın din eğitimi merkezleri olma özelliğini koruyarak her yaşta kişiye din eğitimi hizmeti vermeyi sürdürmektedir⁹².

Bildiği gibi camiler, genelde beş vakit namaz, cuma ve bayram namazlarının kılındığı, hutbelerin okunduğu, uygun zamanlarda nasihatte bulunulduğu, kandil geceleri ve özel günlerde mevlid cemiyetlerinin icra edildiği, bazen de halkımızı belirli konularda bilgilendirmek amacıyla ilmî ve kültürel ağırlıklı konuşmaların yapıldığı kutsal yapılardır.

Öte yandan yine camilerde bunların yanı sıra okul çocukları için yaz kursları, halka yönelik konferanslar, yazılı, sesli, görüntülü yayın faaliyetleri ve halk tarafından sorulan dinî soruların cevaplandırılması imam-hatip ve müezzin-kayımlarca gerçekleştirilmektedir. Ayrıca ceza ve tutukevleri ile hastahaneler gibi ortamlardaki nasihat ve irşad türündeki faaliyetler ve benzeri çalışmalar da Diyanet İşleri Başkanlığının yaygın din eğitimi faaliyetleri kapsamındadır⁹³.

⁹⁰ Mehmet Bulut, "Yaygın Din Eğitimi", *Diyanet İlmî Dergi*, C.29, S.3, Ankara 1993, s.4.

⁹¹ Fahri Kayadibi, "Cumhuriyet Dönemi İmam-Hatiplik ve Vaizlik", *Din Eğitim Araştırmaları Dergisi* 6 (1999), s.170.

⁹² Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s.41.

⁹³ Kayadibi, *age*, s.32.

Günümüzde oldukça etkin ve en geniş halk kitlesine düzenli olarak ulaşılabilen camiler, bu bağlamda sadece inanç ve ibadet ilkeleri değil, aynı zamanda ahlâk esasları da öğretilmektedir. Bu yönüyle vatandaşlarımız tarafından toplum hayatımızın en saygın müesseselerin başında kabul edilen camiler, yaygın din eğitimine çok ciddi katkılar vermektedir.

2. Kur'ân Kursları

Çoğunluğu yaz döneminde ve okulların tatil edildiği zaman diliminde her yaş ve düzeydeki çocuk ve gençlere dinî ve millî konularda eğitim veren Kur'ân kursları, yıl boyunca özellikle kadınların kutsal kitabı öğrenme taleplerine de yoğun bir şekilde cevap vermektedir. Kur'ân-ı Kerim'in usulüne uygun okunmasının ve mealinin öğretilmesi ve dinî konularda özet bilgilerin aktarılmasında bu alanda önemli hizmetler sunan Kur'ân kursları, yaygın din eğitimi konusunda oldukça hayati bir boşluğu doldurmaktadır.

1. Yazılı ve Görsel Medya

Diyanet İşleri Başkanlığı, kurulduğu ilk günden günümüze kadar verdiği hizmetlerinden en önemlilerinden biri, sadece bu ülkeyle sınırlı kalmayan ve bütün dünyaya mesajını ulaştırma fırsatı bulduğu yazılı ve görsel medya alanıdır. Yaklaşık yüz yıldır hizmet verdiği basılı yayınlar bağlamında vatandaşlarımızı dinî konularda sahil ve sağlam bilgilerle aydınlatmak için çok sayıda yayın faaliyeti gerçekleştirmiştir. Bugüne dek 500 civarında eseri halkımızla buluşturan DİB, bu yayınlarını; (a) Kur'ân-ı Kerimler, (b) Kaynak Eserler, (c) İlmi Eserler, (d) Meslekî Kitaplar, (e) Edebi Eserler, (f) Sanat Eserleri, (g) Cep Kitapları, (h) Halk Kitapları, (i) Süreli Yayınlar (Diyanet İlmi Dergisi, Diyanet Dergisi, Diyanet Çocuk Dergisi, Diyanet Takvimi vs.)

Yine Türkiye Diyanet Vakfı tarafından İSAM aracılığıyla tamamlanan 44 ciltlik "İslâm Ansiklopedisi" ile 7 ciltlik "Hadislerle İslâm" adlı bilimsel çalışmalar halkımız ve aydınlarımız tarafından takdir edilmiştir.

Yayın faaliyetleri arasında DİB'e ait Diyanet TV, Diyanet Radyo, Radyo Kur'ân ve Risalet Radyo bulunmaktadır. Yaygın din eğitimi açısından hizmetlerin ulaştırılmasında kitle iletişim araçlarının önemi çok iyi bilindiği için, bu TV ve radyolarda yapılan dinî programların sayısı ve kalitesi her geçen gün artırılmaya

çalışılmaktadır. En çok izlenen TV kanalları sıralamasında Diyanet TV'nin bir hayli gerilerde bulunması, buna karşılık Diyanet Radyo ve diğerlerinin dinlenme oranının daha yüksek seyretmesi son derece düşündürücü olup dinî mesajların topluma intikali noktasında bazı yeni stratejilerin geliştirilmesinde fayda mülahaza olunmaktadır.

2. Sempozyum, Panel ve Konferanslar

DİB, başta Mevlid-i Nebi haftası olmak üzere, gündemdeki belli bazı konulardan hareketle bazen Ankara'da bazen de diğer illerde bazı akademik, bilimsel ve kültürel organizasyonlar gerçekleştirilmektedir. Toplumun dinî konularda aydınlatma görevi resmen uhdesinde bulunan DİB, imkânlar ölçüsünde Ramazan ayı ve Hz. Peygamber'in dünyayı şerefliendirdiği Rebiulevvel ayında belirlediği temalarla merkez ve taşrada sempozyum, çalıştay, panel ve konferanslar düzenlemektedir. Söz gelimi 2018 yılı Kasım ayında kutlanacak olan Mevlid-i Nebi haftasının teması Hz. Peygamber ve Gençlik olarak kabul edilmiştir.

II. BURSA'DA TARİHİ, KÜLTÜREL VE DİNİ HAYAT

A. BURSA'NIN KISACA TARİHİ

Bursa'nın adını, milattan önce üçüncü asırda yaşayan Bithinya kralı I. Prusias'tan aldığı kabul edilmektedir. Şehrin kuruluşunu milattan önce 2400 yıllarına kadar götüren kaynaklar da vardır. Şehrin "Olimpos Bursası" adıyla anılması, Uludağ'ın "Olympos" ismiyle ünlenmesinden dolayıdır. Bu da, Uludağ'ın yamaçlarında bulunan kent manasını ifade eder. Sonraları bu tek kelimeyle "Prusa" olarak kullanılmaya başlanmış ve Bizans devrinde de bu isimle anılmaya devam etmiştir.

İlk çağlarda Etilerden sonra Lidyalıların idaresine girmiş olan Bursa ve civarı (Bithinya bölgesi), Kral Kroisos'un milattan önce 546 yılında I. Keyhusrev'in ordularına yenilmesinden sonra Pers hâkimiyetine girmiştir.

Bir süre Büyük İskender'in Grek egemenliğinde kalan Bursa ve çevresi, daha sonra Romalılar tarafından kontrol altına alınmış ve bu durum, imparatorluğun doğu ve batı olarak ayrıldığı milâdî 395 yılına kadar devam etmiştir.

Bu tarihten sonra Bizansın hâkimiyetindeki Bursa, zamanla harabeye dönüşmesi sebebiyle İmparator I. Justinianus döneminde (482-565) büyük bir imar ve bayındırlık faaliyetine sahne oldu. İmparatoriçe Theodora'nın bir mevsim boyunca yanındaki 4.000 kişiyle Çekirge'ye geldiği bilinmektedir (525).

Yaklaşık dört yüzyıl sonra, VII. Konstantinos Porphyrogennetos devrinde yıldızı tekrar parlayan bir kent durumuna gelen Bursa'da, X. yüzyılda birçok kilise, hamam ve saray dışında, tiyatrolar, hipodromlar ve yarış alanları yapıldı. Ayrıca şehrin Uludağ'a çıkan bölümlerinde manastırlar inşa edildi. İmparatorun zulmünden ve ağır baskılarından kaçan rahipler bu manastırlarda sığınma fırsatı buldu. Bu arada Bizanslılar tarafından kente, o dönemde giderek güçlenmekte olan Türk unsurlarına hedef olmamak ve kendilerini güvende bulunmalarını sağlayacak kaleler yaptırmayı da ihmal etmediler.

Doğu Roma'nın bir Bizans kenti olan Bursa, ara ara İstanbul'u fethetmek için gelen müslüman Arap ordularının ve daha sonra da Türklerin hücumlarıyla karşı karşıya kaldı. Bu meyanda Anadolu'yu bütünüyle kısa sürede fethetme başarısını gösteren Süleyman Şah, Anadolu Selçuklu Devletini kurmuş ve 1080'de İznik ve Bursa'yı fethetmiş, İznik'i devletin başkenti haline getirmişti.

I. Kılıçarslan'ın ölümünden (1107) sonra Türklerin elinden çıktığı sanılan Bursa ve havalisi, Osmanlılar tarafından fethedilinceye dek Bizanslıların kontrolünde kaldı. Bu arada, Haçlı orduları Bursa'yı zaptetmeye çalıştılsa da şehri çevreleyen oldukça yüksek ve son derece sağlam kale sebebiyle teşebbüsleri sonuçsuz kalmıştır. Daha sonraki tarihlerde Bursa ve İznik, tekfurlar tarafından yönetilen şehirler halinde kaldı.

Bizans kaynakları, 1300'lerde imparatorluğun yönetimindeki üç önemli kale-şehir arasında Bursa'yı da gösterirler. Şehir ilk kez 1308'de ilk Osmanlı padişahı Osman Bey tarafından kuşatıldı. Osmanlı ordusunun ilerleyişini durdurmak için bölgedeki diğer tekfurlarla işbirliği yapan Bursa tekfurunun mağlup edilmesini müteakip gerçekleşen bu kuşatma, hemen sonuç vermese de şehir ciddi şekilde abluka altına alınmış oldu. Bursa'yı kesin bir fetihle ele geçirmek niyetiyle 1315'te yeniden kuşatan Osman Bey, ayrıca iki havale hisarı inşa ederek şehre giriş-çıkışı tam anlamıyla kontrolü altına aldı.

Kuşatmanın sürdüğü sıralarda Osman Bey'in hastalanmış ve yönetim Orhan Bey'in eline geçmişti. On yılı aşkın bir süre yardım alamadıkları için halkı, perişanlık ve açlıkla karşı karşıya bırakan bu abluka sebebiyle Bursa tekfur, şehri savunmaktan vazgeçerek 6 Nisan 1326'da Osmanlılara teslim etti.

Fetih öncesinde İznik'ten küçük ve daha itibarsız bir kent halindeki Bursa bugünkü Hisar'dan ibaretti. Cumhuriyet dönemi boyunca şehrin bir mahallesi olan Bursa, fethedildiği dönemde bir kasaba görünümündeydi. Kale içindeki yerleşim alanıyla sınırlı olan Hisar'da 2000 hane, yedi mahalle, yedi kilise/manastır, birer hamam ve çarşı, ayrıca 20 dükkân bulunuyordu. En büyük mabed, günümüzde Tophane'de Osman Gazi ve Orhan Gazi türbelerini içine alacak büyüklükteki Saint Ellie Manastırı'ydı⁹⁴.

B. OSMANLI DÖNEMİNDE BURSA'NIN KISACA TARİHİ

Hudâvendigâr Vilâyeti, ilk kurulan Osmanlı sancaklarından biridir. 19. yüzyılda önce eyalet sonra da vilâyet adıyla teşkilâtlanmıştır. 1892'de beş sancak, yirmi dört kaza, otuz beş nahiye ve 3059 köye sahip olan vilâyetin, 1908'de sancak, kaza ve nahiye sayıları değişmemiş, ancak köy sayısı 3607'ye yükselmiştir. 1915'te Afyonkarahisar ve Kütahya, 1918'de de Bilecik'in ayrılmasıyla sınırları daralan vilâyet, önceleri Hudâvendigâr adıyla anılmışsa da sonra Bursa olarak yaygınlaşmıştır⁹⁵.

1326 yılında Osmanlı padişahı Orhan Gazi tarafından fethedilerek devletin başkenti yapılan⁹⁶ Bursa, Edirne ve İstanbul'un başkentliği zamanında da her dönem Osmanlı Devleti'nin tarihî, kültürel ve özellikle ticarî olarak önemini muhafaza etti. 15-16. yüzyıllarda Orta Doğu'nun en önemli ticaret ve sanayi merkezlerinden biri haline geldiği Orta Asya, İran, Arabistan ve Hindistan'dan gelen ticari mallar, Balkanlar ve kuzey ülkelerine buradan dağılmakta idi. Aynı zamanda iç ve dış pazar için ipekli kumaşlar ihraç eden önemli bir endüstri merkezi idi⁹⁷.

⁹⁴ Osmanlı öncesi Bursa hakkında geniş bilgi için bkz. Sevede Hızlı, *Bursa'nın Fethi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s.17-22.

⁹⁵ Feridun Emecen, "Hudâvendigâr", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XVIII, İstanbul, 1998, s.285.

⁹⁶ Halil İnalçık, "Bursa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul, 1992, s.446.

⁹⁷ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, 49.bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2011, s.268.

C. BURSA'DA ÖRGÜN DİN EĞİTİM-ÖĞRETİM KURUMLARI

1. Sıbyan Mektepleri

Abbasiler devrinde “küttâb” adıyla anılan mekteplere Karahanlılar ve Selçuklular döneminde “sıbyan mektebi” denilmiş, Osmanlılarda da bu adla anılmıştır. Osmanlılarda ise bu tür mektepler, “dâru't-tâlim, dâru'l-ilm, muallimhâne, mahalle mektebi, taş mektep, mekteb-i ibtidâiye” gibi adlarla anılmıştır. Hocalarına “muallim” yardımcılarında da “kalfa (halîfe)” denilmiş ve 19. yüzyılda “mektep” kelimesi bütün öğretim müesseselerini kapsayacak şekilde genişlemiştir⁹⁸.

Sıbyan mektepleri, çocuklara Kur'ân-ı Kerim'in okunması, namazın kılınmasıyla ilgili kuralları, ibadetler sırasında okunması gereken ayetler ile duaları ve yazı yazdırmayı öğretmek amacıyla kurulmuştur. Buna karşılık hesap (aritmetik), coğrafya ve tarih gibi derslerin ise müfredatta pek yeri olmadığı görülmektedir⁹⁹.

Bu mekteplerde 5-6 yaşlarında eğitime başlanır, 13-15 yaşlarında ise sonlanırdı. Sıbyan mekteplerindeki muallimler genellikle medrese bitirip mezun olan ve cami veya mescidlerde imamlık ya da müezzinlik yapan kimselerden oluşmaktaydı¹⁰⁰.

II. Mahmud'un 1824'deki fermanında sıbyan mekteplerinde öncelikle zaruri olan dinî bilgilerin öğretilmesi şart koşulmuştur. Tanzimat'tan sonraki dönemde üç yıllık mekteb-i ibtidâiler halinde faaliyetlerine devam eden sıbyan mekteplerinin programlarına hesap, Osmanlı Tarihi, coğrafya gibi dersler ilave edilmiştir. 1846 yılındaki eğitim süresi 4 yıl olarak tespit edilen bu mekteplerde erkek çocuklar için başlama yaşı 7, kız çocuklar için 6 olarak belirlenmiştir. 1862-1867 yıllarında sıbyan mekteplerine hoca yetiştirmek için İstanbul'da bir “Dâru'l-Muallimîn-i Sıbyan” mektebi açılmıştır¹⁰¹. Cumhuriyet devrine kadar varlığını sürdüren sıbyan mektepleri 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla tarih sahnesinden silinmişlerdir.

⁹⁸ Cahit Baltacı, “Mektep: Osmanlılarda Mektep”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XXIX, Ankara, 2004, s.6-7.

⁹⁹ Osman Ergin, “Sıbyan Mektepleri”, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle / Sıbyan Mektepleri*, (haz. İsmail Kara-Ali Birinci), İstanbul: Dergâh Yay., 2005, s.400.

¹⁰⁰ Cahit Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, C.I, İstanbul: MÜİF Vakfı Yay., 2005, s.79.

¹⁰¹ Baltacı, *age*, s.77-80.

2. Medreseler

Osmanlı Devleti'nin eğitim-öğretim sistemindeki en temel yapıtaşı medreselerdir. Osmanlı tarihinde ilk medrese, 1331 senesinde ikinci Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi tarafından İznik'te yaptırılmıştır. Bu medreseye tayin edilen ilk müderris Şerefüddin Davud-i Kayserî'dir¹⁰². İlk dönemlerde Konya, Aksaray ve Kayseri gibi Anadolu'nun ilim merkezleri ya da Mısır, İran, Suriye ve Türkistan gibi İslâm dünyasının saygın yerlerinden bu bölgeye bilginler davet edilmiştir. 14-15. yüzyıllarda ise Osmanlı bilginleri bu ülkelere gidip ilimlerini buralarda tamamlamışlardır.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih, kendi adıyla anılan camiyi yaptırdığında çevresine Sahn-ı Seman denen sekiz ünlü medrese kurdurmuştur. Bu medreseler daha sonra imparatorluğun en yüksek eğitim kurumları olmuşlardır¹⁰³. Bu medreseleri tesis etmek için Türkistan'dan, dönemin önemli matematik ve astronomi alanında öncü ismi Ali Kuşçu'ya görev veren Fatih, kütüphane müdürü olarak da onun talebesi, aynı zamanda matematikçi olan Molla Lütfi'yi tayin atamıştır¹⁰⁴. Bunlardan yaklaşık yüz yıl sonra ise Kanuni Sultan Süleyman tarafından Süleymaniye medreseleri kurulmuştur.

Derslerin müderrislerce verildiği medreselerde, genel ders işleme yöntemi, dersi anlatılması (takrir) metoduyla gerçekleşiyordu. Bu yönteme ek olarak derslerde bazı notlar almak, yazmak, bahisleri müzakere etmek gibi özellikler de kazandırılmış olmalıdır. Soru-cevap metodu da önemli bir tedris yoluydu¹⁰⁵. Müderrisler "Hâric" ve devamında "Dâhil" derslerini görüp "Sahn-ı Seman" ya da "Süleymaniye" seviyesindeki bir kurum tamamladıktan sonra icazet alırdı. Daha sonra Anadolu'da görev alacaksa buranın kadıaskerine; Rumelide görev alacaksa buranın kadıaskerine müracaat eder, ismi "Matlab" denilen bir deftere yazılır ve "Nevbet" denilen bir bekleme süresi sonrasında görevine başlardı. Bir de "Muîd" denilen bir rütbe vardır ki bu da müderris yardımcılığı olup günümüzdeki "asistan"a tekabül eder. Ayrıca sadece

¹⁰² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 3.b., Ankara: TTK Basımevi, 1998, s.1.

¹⁰³ İncalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2003, s.175.

¹⁰⁴ Halil İncalcık, *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı*, 1.bs., İstanbul: Timaş Yay., 2001, s.249.

¹⁰⁵ Recai Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XXXVII, S.1, Ankara, 1997, s.411.

Mısır medreselerinde bulunan “Müfid” adında bir rütbe de vardır ki bu da günümüzdeki doçentin karşığı gibidir¹⁰⁶.

Medreselerde okutulan dersler zaman içinde değişiklik göstermişse de bunların en yaygın olanları arasında şunlar zikredilebilir: Kelâm, mantık, belâgat, lugat, nahiv, hendese, hesap, heyet, felsefe, tarih, coğrafya¹⁰⁷. Bu gibi temel derslerin yanında, öğrencilerin dersleri kolaylıkla takip etmelerini sağlamak amacıyla hazırlık sınıfına benzer bir müfredat uygulanırdı¹⁰⁸.

16. yüzyılın sonlarına kadar düzenli bir şekilde işleyen medreseler bu asır sonlarından itibaren zayıflamaya ve bozulmaya başladı. Bunda devletin zamanla idarî, siyasî ve askerî bakımdan içine düştüğü zafiyet ve devletin diğer müesseselerindeki bozuklukların yanı sıra, ilmiye sınıfına ait kanun ve geleneklerin çiğnenmesi, merkezîyetçilik, talebe isyanları, ulemâzâdegân sınıfının doğması, bencillik ve saltanat kavgaları etkili olmuştur¹⁰⁹. Aynı zamanda yeni bilim dallarının intibakında sorunlar yaşanınca toplum hayatı için gerekli meslek ve bilim dalları medrese dışında “mektep” bünyesine kaymıştır¹¹⁰.

Özellikle Tanzimat’tan sonra mekteplerin açılmasıyla eski önemi kaybetmişse de, medreseler varlıklarını yine de devam ettirmişlerdir. 1924 yılındaki Tevhid-i Tedrisat ile bütün medreseler “Maârif Vekâleti”ne devredilmiştir¹¹¹.

3. Rüşdiyeler

Batıdan esinlenerek tanzim edilen, sonraları ilköğretimle birleştirilen orta öğretim kurumları olan rüşdiyeler, askerî okullar ve medreseler bir yana bırakılacak olursa, 1880’lere dek vilayetlerde tesis edilmiş en yüksek eğitim-öğretim kurumları olmuşlardır. Özellikle hocalarının iyi eğitim görmesi sebebiyle buldukları yöredeki entellektüel hayatın merkezi konumuna geçmişlerdir¹¹². Rüşdiyelerin açılmasını

¹⁰⁶ Kazıcı, age, s.379-381.

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, age, s.20.

¹⁰⁸ Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *UÜİF Dergisi*, C.XVII, S.1, Bursa, 2007, s.41.

¹⁰⁹ Kazıcı, age, s.363.

¹¹⁰ Selahattin Parlador, “Medrese Hakkında Pedagojik Bir Değerlendirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.3, İzmir, 1987, s.177-178.

¹¹¹ Kazıcı, age, s.365.

¹¹² Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı Eğitimi'nin Modernleşmesi*, çev. Osman Yener, İstanbul: İletişim Yay., 2010, s.94.

sağlayan süreç, Sultan Abdülmecid'in 1845 senesinde Tanzimat Fermanı'ndaki düzenlemeleri gerçekleştirebilmesi için yeni bir eğitim sistemi kurmak istemesiyle başlamıştır.

1848'de rüşdiyelere öğretmen yetiştirmek amacıyla "Dâru'l-Muallimin-i Rüşdî" kurulmuştur. Bu sayede taşrada büyük kentlerde de rüşdiyeler açılmaya başlanmıştır. Ders kitaplarının Fransız örneğine göre hazırlanması için Maarif Müfettişi Kemal Efendi yurt dışına gönderilmiştir¹¹³. Ayrıca orduda iyi yetişmiş asker ihtiyacını karşılamak için 1875'ten itibaren İstanbul ve bazı il merkezlerinde askerî rüşdiyeler açmaya başlamıştır¹¹⁴.

Rüşdiyeler ilk olarak sadece erkeklere yönelik klasik bir orta öğretim kurumu olmak beraber zamanla sadece kızlara mahsus ya da kız-erkek karışık olarak askerî ve özel rüşdiyeler de açılmış ve bu uygulama Osmanlı coğrafyasının her tarafına taşınmıştır. 1867 yılına kadar rüşdiye mekteplerine yalnız müslüman çocuklar kabul edilirken sonraları gayrimüslim çocukları da alınmaya başlanmıştır¹¹⁵. Rüşdiyeler varlıklarını cumhuriyet dönemine kadar sürdürmüş, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tarihteki yerini almıştır.

4. İdâdîler

"Bir şeyi hazırlamaya mahsus yer" manasındaki "idâdî" kelimesi, Tanzimat'la birlikte Batılı tarzda açılan okulların hazırlık sınıfları için kullanılmış hatta rüşdiyelere öğrenci yetiştiren sıbyan mekteplerine de idâdî denilmiştir. Bu bağlamda rüşdiye mezunlarını yüksekokullara hazırlamak için açılan günümüzdeki liseye denk seviyedeki okullara idâdî denilmiştir¹¹⁶.

İdâdî teriminin bir orta öğretim kurumu adı olarak tutunması 1869 tarihli "Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi" ile kesinleşmiştir. Nizamnâmede, müslim-gayrimüslim Osmanlı tebaasının birbiriyle kaynaşması ve ortak bir kültürle yetişmesi için 4 yıllık rüşdiyeleri tamamlayanların devamında 3 yıllık eğitim aldıkları bir okul tipi

¹¹³ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.V, çev. Nilüfer Epeçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009, s.359.

¹¹⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1999, s.143.

¹¹⁵ Baltacı, age, s.101.

¹¹⁶ Cemil Öztürk, "İdâdî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.XXI, İstanbul, 2000, s.464.

olduğu vurgulanmıştır¹¹⁷. Aslında idâdîler Tanzimat'tan bu yana vardı. İlk idâdî olan Mekteb-i Fünûn-ı İdâdiyye 1845 Nisan'ında İstanbul'da Mekteb-i Harbiye öğrencileri için açılmıştır¹¹⁸. Fakat askerî ve meslekî-teknik yükseköğretim kurumlarına öğrenci hazırlayanlar dışında yükseköğrenime bu tarzda öğrenci hazırlayan bir kurum, Galatasaray Sultanî'si dışında henüz teşekkül etmemişti. Bu bağlamda ilk sivil idâdî 1873 yılında İstanbul'da açılmıştır¹¹⁹. Cumhuriyet dönemine kadar varlığını sürdüren idâdîler Tevhid-i Tedrisat'la birlikte kaldırılmıştır.

5. Sultanîler

Rüşdiye ile yükseköğrenim arasında kalan okullardır. Sultan Abdülaziz, Paris ziyaretinde oradaki mekteplere ziyarette bulunmuş ve Victor Duruy tarafından Osmanlı eğitimi için tasarladığı projeyi görüp döndüğünde Galatasaray Sultanî'si'ni açmıştır¹²⁰. 1 Eylül 1886 senesinde açılan bu sultanînin öğrenim dili Fransızca idi¹²¹. Bu örnekten yola çıkarak tüm harcamaları padişahın karşıladığı sultanîler bütün ülkede açılmaya başlandı. II. Abdülhamid devrinde yaşanan bürokratik gelişmeler sebebiyle duyulan kadro ihtiyacı bu müesseselerin sayısını artırdı¹²².

6. Darulfünûn

13 Ocak 1863 tarihinde Kimyager Derviş Paşa'nın konuşmasıyla açılan Darulfünûn ilk olarak bir yükseköğrenim kurumu olarak düşünülmemişti. Darulfünûn'daki amaç, müslim ve gayrimüslim bütün Osmanlı halkının birlikte okuyup yetişebilecekleri ve devlete kamu hizmetlerinde çalışabilecek modern bir üniversite eğitimi vermektir¹²³. Kurulmasından çok da uzun süre geçmeden öğretim üyesi eksikliği, öğrencilerin dersleri takip edecek seviyede olmamaları, ihtiyaç duyulan kitapların yokluğu ve medreseler kanadından gelen bazı olumsuz propagandalar yüzünden

¹¹⁷ Akyüz, age, s.145.

¹¹⁸ Akyüz, age, s.145.

¹¹⁹ Ahmet Cihan, *Reform Çağında Osmanlı İlimiye Sınıfı*, 1.bs., İstanbul: Birey Yay., 2004, s.220.

¹²⁰ Baltacı, age, s.103.

¹²¹ Akyüz, age, s.145-146.

¹²² İlber Ortaylı, *Türkiye İdare ve Teşkilat Tarihi*, 3.bs., Ankara: Cedit Neşriyat, 2008, s.411.

¹²³ Akyüz, age, s.146-147.

1871’de kapatıldı, fakat üç yıl sonra tekrar eğitime başladı¹²⁴. Darulfünûn’un eğitimi 3 yıl lisans ve 1 yılda bitirme tezi olmak üzere 4 yıldan oluşmuştu.

III. OSMANLI DÖNEMİNDE BURSA’DAKİ EĞİTİM VE ÖĞRETİME KISA BİR BAKIŞ

1326 yılında Bursa, ikinci Osmanlı padişahı Orhan Bey tarafından fethedilince yeni gelişmekte olan devletin de başkenti olmuş oldu. Fetret devrine kadar sürecek olan bu başkentlik, Edirne’nin ve daha sonra İstanbul’un başkent olmasıyla son bulsa da Bursa, Osmanlı tarihi boyunca önemini her dönem korumuş ve gelişmesini devletin gelişmesiyle birlikte sürdürmüştür. Bu bağlamda Bursa’daki eğitim ve öğretim tarihi de Osmanlı’daki eğitim ve öğretim tarihiyle bir anlamda paralellik gösterir. Osmanlı klasik döneminde sıbyan mektepleri ve medreseler eğitimin ana unsuruydu.

Tanzimat’tan sonra modern eğitim yaygınlaşmış olsa da Bursa, bu gelişmeleri bazen birebir yaşamış bazen kısa bir zaman sonra bu gelişmelere adapte olmuştur. Bu yüzden Osmanlı eğitim tarihini araştırırken Bursa’nın ihmal edilmemesi gereken önemli yerlerden biri olduğu şüphesizdir. Bu başlık altında Bursa eğitim ve öğretim tarihinin klasik dönemi üzerinde kısaca durulacaktır.

Bursa’da eğitim ve öğretimin en önemli kurumlarından biri klasik dönemden itibaren sıbyan mektepleri olmuştur. Bahsedildiği üzere Bursa Sıbyan mektepleri, diğer Osmanlı sıbyan mektepleri gibi, ya bir külliye bünyesinde ya da bir mescid, bir imaret ve türbe gibi bir yapının yanı başında veya tamamen müstakil bir biçimde inşa edilirdiler¹²⁵. Bunlar diğer hayrî eserler gibi vakıf eserleri olarak yapılmışlardı. Tespit edilebildiği kadarıyla Osmanlı klasik döneminde Bursa’da toplam 134 tane mektep vardı ve bunların çoğu da 16. yüzyılda inşa edilmişti. Mekteplerin inşasına halkın her kesiminden katılım olmakla beraber genellikle ilim adamları ve ticaretle uğraşanlar bu işte başı çekmekteydiler. Vakıfların bir parçası olan bu mekteplerde tamir ve onarım için vakfiyede ayrı bir fon bulunmakla beraber, fon olmadığı takdirde “rakabe” denilen bir yöntemle tamir ve onarım faaliyetleri yürütülüyordu.

¹²⁴ Fatma Ürekli, Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları”, *Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, Bişkek, 2002, s.400.

¹²⁵ Mefail Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1999, s.41.

Bursa’da bulunan mekteplerin bir kısmı, fethedilen ilk yer olan Hisar’da yer alırken birçoğu şehrin en önemli ve en büyük mabedi olan Ulucami civarında bulunmaktaydı. Mekteplerde eğitici durumdaki muallimler görev yapardı. Bu muallimlere verilen yevmiye ve onlara sağlanan imkânlar vakıfların ekonomik durumuna göre değişmekteydi. Muallimlerin yanlarında onları tamamlayıcı unsur olan halife (kalfa) bulunmaktaydı. Genelde fakir ve yetim çocukların eğitildiği bu mekteplerde Kur’ân-ı Kerim’in düzgün okunması, okuma yazmanın öğretimi ve dinî bilgilerin öğretilmesine gayret ediliyordu. Bu mekteplerdeki öğrenci sayısı ise 10-60 arasında değişmekteydi¹²⁶.

Bursa’daki eğitim-öğretimin belki de en önemli kurumu özellikle klasik çağda Osmanlı Devleti’nin genelinde de olduğu gibi medreselerdir. 1326 senesinde Bursa’yı fetheden Orhan Gazi, Osmanlı tarihinin ilk medresesini 1330 tarihinde İznik’te yaptırmıştır. Bundan yaklaşık beş yıl sonra ise Bursa’nın Osmanlı dönemindeki ilk eğitim-öğretim kurumu ve medresesi olan Manastır Medresesi’ni inşa ettirmiştir. Bu medrese şimdiki Osman Gazi ve Orhan Gazi türbelerinin yanında kurulduğundan ve tam o mahalde de fetih öncesi Saint Elie adında bir manastırın bulunması dolayısıyla “Manastır” adını almıştır. Arşiv belgelerinde 15. ve 16. yüzyıllarda adının sıklıkla kullanıldığı bu medrese 17. yüzyıldan itibaren daha çok “Sultan Orhan” adıyla anılmıştır¹²⁷.

Bu ilk medreseden sonra Bursa’daki medrese sayısı zamanla artmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Orhangazi, Lala Şahin Paşa, Hudâvendigâr, Esemiye, Ali Paşa, Molla Yegân, Subaşı Eyne Bey, Ferhadiye, Molla Fenarî, Yıldırım, Vaiziye, Yıldırım Daruşşifası, Sultaniye, Bayezid Paşa, Muradiye, Hacı İvaz Paşa, Hasan Paşa, Molla Hüsrev, Hamza Bey, Turşucu, Fenarî Ahmed Paşa, Başçı İbrahim, Kösel, Süleyman Paşa, Lütfullah Çelebi Darulhadisi, Kasım Paşa, Paşa Çelebi, Sarrafiye, Müftü Ahmed Paşa, Leysiye, Molla, Kadirî Efendi, Hançeriye, Cafer Çelebi, Molla Efendi, Sufî Mehmed Bey Darulhadisi, Muallimzade Darulhadisi, Emircan Darulkurrası, Mahmud Bey Darulkurrası, Zeyrekzade Darulkurrası, Seyyid Hüseyin Erzincani Darulhadisi, Pazarbaşı, Sultan Paşa, Selimzade, Serrac Mustafa, İsa Bey,

¹²⁶ Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*, s.175-176.

¹²⁷ Mefail Hızlı, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998. s.20.

Çendik, Geyikli Ahmed Paşa, Peri Peyker, Molla-yı Cedid, Arabiye, Gökdere, Kasım Subaşı, Veled-i Abdurrahman, Şücâiye¹²⁸ medreseleridir.

İsimlerinden de anlaşılacağı üzere Bursa'daki medreselerin bir bölümü ihtisas medreseleridir. Bunlar daru'l-kurra, daru'l-hadis ve daru't-tıbtır. Bursa'da 16. yüzyıl sonuna kadar üç daru'l-kurra ve dört daru'l-hadis tespit edilmiştir. Bu tarihlerde Bursa'da toplam 50 medrese mevcut olmakla beraber bunların yaklaşık beşte birini ihtisas medreseleri oluşturmaktadır¹²⁹. Bursa'daki medreselerin sayısı 19. yüzyıl başlarında ise 95-100 arasında değişmektedir¹³⁰.

Bursa'da en çok medrese, önemli siyasi ve askeri başarıların elde edildiği ve belli bir sosyo-ekonomik refaha ulaşıldığı bir devir olması dolayısıyla Fatih Dönemi'nde inşa edilmiştir. Padişah ve ailelerinin yaklaşık %20, devlet ricali ve halkın kalan %80'lik kısmını inşa ettikleri Bursa medreselerine sade vatandaşların da büyük bir ilgisi olmuştur¹³¹.

Bursa medreselerinde hadis, tefsir fıkıh, akaid, belagat, felsefe, hesap ve hendese gibi birçok nakli ve akli ilmi okutulmuştur¹³². Bunlar medresenin başında bulunan müderris tarafından derste okutulur ve daha sonra müderrisin yardımcısı pozisyonundaki müderris veya bir çalışkan öğrenci tarafından diğer öğrencilere tekrar ettirilirdi. Müderrislere sağlanan imkânlar ise onların hayatlarını rahat bir şekilde ikame etmelerini sağlayacak miktardaydı. Öğrencilere medrese odalarında kaldıkları gün başına karşılıksız burs verilir, sabah-akşam verilen yemeklerden de ücret alınmazdı.

Tanzimat'tan sonra ise imparatorluk genelinde olduğu gibi Bursa'da da mevcut sıbyan mektepleri ve medreseler dışında birçok modern eğitim veren mektep açılmıştır.¹³³

-1845 Askerî Rüşdiye¹³⁴

¹²⁸ Hızlı, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*, s.19-189.

¹²⁹ Mefail Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, 2.bs., Bursa: Emin Yay., 2012, s.53-54.

¹³⁰ Mefail Hızlı, "Osmanlı Eğitim-Öğretim Tarihi Konusunda Önemli Bir Kaynak: Müderrisin Vezaifi", *UÜİF Dergisi*, C.XVIII, S.8, Bursa, 1999, s.102.

¹³¹ Mefail Hızlı, "Osmanlı Dönemi Bursa'sında Eğitim-Öğretim Vakıflarına Genel Bir Bakış", *UÜİF Dergisi*, C.XVII, S.7, Bursa, 1998, s.188.

¹³² Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, age, s.156-157.

¹³³ Mefail Hızlı, "Bursa'da Eğitim-Öğretim ve Günümüze Ulaşan Medreseler", *Bursa'da Dinî Kültür*, (ed. Mustafa Kara), Bursa: Emin Yay., 2011, s.179.

- 1869 Hamidiye Sanayi Mektebi¹³⁵
- 1883 Daru'l-muallimîn (Erkek Öğretmen Okulu)¹³⁶
- 1884 Mülkiye İdâdîsi (Mekteb-i İdâdî-i Mülkî)¹³⁷
- 1887 Harîr Daru't-talimi (İpekçilik Okulu)¹³⁸
- 1890 Askerî İdâdîye
- 1891 Ziraat Mektebi (Hudâvendigâr Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi)
- 1899 Harir Daru't-tahsîli (Ziraat Mektebi Bünyesinde)
- 1903 Hadîka-i İrfan
- 1904 Medrese-i Muallimîn
- 1914 Daru'l-muallimât (Kız Öğretmen Okulu)

IV. BURSA'DA YAYGIN DİN EĞİTİM KURUMLARI: CAMİLER

1326'da fethedilmesinin hemen akabinde Bursa'da imar faaliyetlerine başlandı. Bu arada Orhan Gazi, günümüzde "Tophane" diye bildiğimiz kale içinde "Bey Sarayı" adı verilen bir saraya yerleşti. Bursa'da ilk olarak İl-Erioğlu Ahmed Bey, saray yanına bir cami inşa etti. Orhan Gazi'nin kardeşi Alaaddin Bey de Hisar dahilinde cami, hamam ve çeşme yaptırdı. Hisar'ın içi artık yeni imar ve bayındırlık faaliyetlerine imkân vermediğinden hükümdar, zorunlu olarak şehri hisarın dışına taşıdı ve bu bağlamda günümüzdeki Orhan Camii'nin bulunduğu alanı temizletip külliye tarzında düzenleyerek cami, medrese, han, hamam vs. inşa etti. Zamanla gelişen ve genişleyen bu bölge Bursa'nın ticaret merkezi durumuna geldi.

Orhan Gazi'den sonra I. Murad şehrin batısında Çekirge'de, Yıldırım şehrin doğusunda adını verdiği semtte, Çelebi Mehmed Yeşil semtinde, II. Murad da adını alan mahalde yaptırdıkları külliyelerle Bursa'nın gelişmesi ve genişlemesine ciddi katkıda bulundular. Bursa, külliyelerin yanı sıra birçok devlet adamı, alim, şair, sanatkâr, tüccar ve esnaf tarafından halkın muhtelif ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çok sayıda vakıf

¹³⁴ Günümüzde Işıklar Askeri Lisesi

¹³⁵ Günümüzde Tophane Endüstri Meslek Lisesi

¹³⁶ Günümüzde Çelebi Mehmet Lisesi

¹³⁷ Günümüzde Erkek Lisesi

¹³⁸ Günümüzde İpekçilik Anadolu İmam Hatip Lisesi'nin bulunduğu binadır.

eseri vücûda getirdiler. İstanbul'un fethedilmesinden sonra dahi Bursa, önemini hiç kaybetmeyen ilim, sanat ve ticaret merkezlerinden biri olmaya devam etti¹³⁹.

Osmanlı tarihi boyunca Bursa'da yüzlerce mescid ve cami inşa edildi. Kuruluş döneminde Osmanlıların bu ilk başkentinde şehrin fatihi Orhan Bey de dahil olmak üzere beş padişah tarafından yaptırılan mabedleri sadece isimleriyle sıraladığımızda şöyle bir listeye karşılarız:

Orhan Gazi Dönemi: Alâeddin Bey Camii, Süleyman Paşa Mescidi, Ahmed Bey Mescidi, Gazi Aktimur Mescidi, Orhan Camii, Lala Şahin Paşa Mescidi, Çoban Bey Mescidi.

I. Murad Dönemi: Hacı Evrenos Mescidi, Hudavendigâr Camii, Hayreddin Paşa Mescidi, Kavaklı Camii, Hızırlık Camii, Şehadet Camii, İzzeddin Camii, Koca Naib Camii, Yerkapı Mescidi.

Yıldırım Bayezid Dönemi: Yıldırım Bayezid Camii, Ulu Cami, Ali Paşa Camii, Ebu İshak Mescidi, Ertuğrul Camii, Demirtaş Camii, Molla Fenarî Camii, Somuncu Baba Camii, Doğan Bey Mescidi, Gazi Demirtaş Mescidi.

I. Mehmed (Çelebi Mehmet) Dönemi: Yeşil Camii, İshak Şah Mescidi, Bayezid Paşa Mescidi, İbn Bezzaz Camii, Çandarlı İbrahim Paşa Camii, Şeker Hoca Camii, Daye Hatun Mescidi.

II: Murad Dönemi: Muradiye Camii, Abdal Mehmed Camii, Emir Sultan Camii, Atpazarı Mescidi, Hoca Ali Camii, Bedreddin Mescidi, Yiğid Köhne Mescidi, Hoca Tayyib Camii, Fazlullah Paşa Mescidi, Hoca İlyas Mescidi, Koca Hasan Paşa Mescidi, Namazgâh, Mesud Makramevî Mescidi, Reyhan Mescidi, Nalbantoğlu Camii, Seyyid Nasır Mescidi, Oruç Bey Mescidi, Şeyh Paşa Mescidi, Umur Bey Camii, Selçuk Hatun Mescidi, Şehreküstü Mescidi, Veled-i Yaniç Mescidi, Zeyniler Camii.

Fatih Dönemi: Acem Reis Mescidi, Azeb Bey Mescidi, Ahmet Bey Mescidi, Başçı İbrahim Camii, Davud Paşa Mescidi, Ahmet Dâî Mescidi, Düsturhan Camii, Altıparmak Mescidi, Fenari Ahmed Paşa Camii, Bahadır Ağa Mescidi, Hacı Hamza Mescidi, Duhter-i Şeref Mescidi, Veled-i Harir Mescidi, Hacı Seyfeddin Mescidi, Elvan Bey Mescidi, Hamza Bey Camii, Hacı Baba Mescidi, Hoşkadem Mescidi, İlahi Ahmed

¹³⁹ Bilgi için bkz. Osman Çetin, "Bursa (Fethi, Etnik Yapısı, Müslim-Gayrimüslim Münasebetlerine Kısa Bir Bakış)", *Osmanlı*, Ankara: Yeni Türkiye Yay., C.4, 1999, s.270-271.

Efendi Mescidi, Hacı Sevinç Mescidi, Karakâdî Mescidi, Hatice Hatun Mescidi, Kefen Süzen Mescidi, Hoca Taşkın Mescidi, Meydancık Mescidi, Kara Abdurrezzak Mescidi, Şah Fakîh Mescidi, Kaygan Camii, Mahmud Paşa Mescidi, Tuz Pazarı Camii, Molla Yegân Mescidi, Veled-i Habib Mescidi, Sitti Hatun Mescidi, Veli Şemseddin Mescidi, Tekye Mescidi, Veled-i Enbiya Mescidi¹⁴⁰.

Listede adı geçen ve Osmanlı tarihi boyunca bina edilen cami ve mescidlerin büyük bir bölümü günümüze kadar ulaşmış bulunmaktadır. Ancak belirtmeliyiz ki, cami ve mescidlerin bir kısmı maalesef vakıflarının yetersizliği sebebiyle maalesef onarım göremediğinden yıkılıp yok olmuşlardır. Cumhuriyet döneminde de birçok cami inşa edilmiştir. Özellikle son dönemlerde diğer şehirler gibi Bursa'da da camilerin sayısı giderek artmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı istatistiklere göre 2017 yılı sonu itibariyle ülkemizde mevcut cami sayısı 88.021 iken bunun 1.732'si Bursa'da bulunmaktadır¹⁴¹.

¹⁴⁰ Osmanlıların ilk döneminde Bursa'da inşa edilen cami ve mescidler hakkında geniş bilgi için bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi - İ. Aydın Yüksel, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul: Baha Matbaası, 1976.

¹⁴¹ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın istatistiklerine göre camilerin Türkiye'deki genel toplamı ve şehirlerdeki cami sayıları için bkz. <http://stratejigelistirme.diyaret.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> (erişim tarihi: 01.10.2018)

İKİNCİ BÖLÜM
BULGULAR VE YORUMLAR

A. KİŞİSEL SORULAR

1. Göreviniz Nedir?

		n	%
Görev	İmam-Hatip	362	88,1
	Müezzin-Kayyım	49	11,9
	Total	411	100,0

Katılımcıların görev dağılımları incelendiğinde %88,1'inin imam-hatip; %11,9'unun ise müezzin-kayyım olduğu görülmektedir.

			Yaş				Total
			18-30	31-40	41-50	51+	
Görev	İmam-Hatip	n	30	98	184	48	360
		%	8,3%	27,2%	51,1%	13,3%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	10	13	22	4	49
		%	20,4%	26,5%	44,9%	8,2%	100,0%
Total		n	40	111	206	52	409
		%	9,8%	27,1%	50,4%	12,7%	100,0%

Ki kare = 7,675 p= 0,053

Görev ile yaş arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %8,3'ü 18-30 yaş aralığında, %27,2'si 31-40 yaş aralığında, %51,1'i 41-50 yaş aralığında bulunmaktadır. 51 ve üzeri yaş grubunun oranı ise %13,3'tür. Müezzin-kayyımların ise %20,4'ü 18-30 yaş aralığında, %26,5'i 31-40 yaş aralığında, %44,9'u 41-50 yaş aralığında olup, 51 ve üzeri yaş olan kişilerin oranı %8,2'dir. Görev ile yaş arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır ($p>0,05$).

2. Yaşınız?

		n	%
Yaş	18-30	48	11,0
	31-40	123	28,3
	41-50	211	48,5
	51+	53	12,2
Total		435	100,0

Çalışma kapsamında olan kişilerin yaş dağılımları incelendiğinde %11'inin 18-30 yaş aralığında, %28,3'ünün 31-40 yaş aralığında, %48,5'inin 41-50 yaş aralığında iken %12,2'si ise 51 ve üzeri yaş grubundadır.

3. Meslekte kaçınıcı yılınız?

		n	%
Meslek yılı	1-9	134	30,8
	10-19	80	18,4
	20-25	96	22,1
	26+	125	28,7
	Total	435	100,0

Katılımcıların meslek yılları dağılımları incelendiğinde, %30,8'inin 1-9 yıl, %18,4'ünün 10-19 yıl, %22,1'inin 20-25 yıl aralığında çalışmakta iken 26 yıl ve üzeri çalışanların oranı %28,7'dir.

			Meslek yılı				Total
			1-9	10-19	20-25	26+	
Görev	İmam-Hatip	n	95	67	87	112	361
		%	26,3%	18,6%	24,1%	31,0%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	19	12	7	11	49
		%	38,8%	24,5%	14,3%	22,4%	100,0%
Total		n	114	79	94	123	410
		%	27,8%	19,3%	22,9%	30,0%	100,0%

Ki kare = 6,066 p=0,108

Görev ile meslek yılı arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %26,3'ü mesleklerinde 1-9 yıl aralığında, %18,6'sı 10-19 yıl aralığında, %24,1'i 20-25 yıl aralığında ve %31'i 26 ve daha meslek yılı aralığındadır. Müezzin-kayyım mesleğine mensupların ise %38,8'i mesleklerinde 1-9 yıl, %24,5'i mesleklerinde 10-19 yıl, %14,3'ü 20-25 yıl ve %22,4'ü 26 ve daha fazla süredir mesleklerini icra etmektedirler. Görev ile meslek yılı arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır. (p>0,05)

4. Halen görev yaptığınız cami nerededir?

		n	%
Halen görev yaptığınız cami nerededir?	İlçe merkezi	232	54,1
	Köy camisi	197	45,9
	Total	429	100,0

Katılımcıların görev yaptıkları camilerin dağılımı incelendiğinde %54,1'i ilçe merkezinde, %45,9'u ise köy camisinde görev yaptığı görülmektedir.

			Halen görev yaptığınız cami nerededir?		Total
			İlçe merkezi	Köy camisi	
Görev	İmam-Hatip	n	170	190	360
		%	47,2%	52,8%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	46	3	49
		%	93,9%	6,1%	100,0%
Total		n	216	193	409
		%	52,8%	47,1%	100,0%

Ki kare = 46,910 p=0,00

Görev ile halen görevin yapıldığı caminin bulunduğu yer arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %47,2'si ilçe merkezinde %52,8'i ise köy camisinde görev yapmaktadır. Müezzin-kayyımların ise %93,9'u ilçe merkezindeki camilerde görev yaparken buna karşılık köy camilerinde görev yapan müezzin-kayyımların oranı %6,1'dir. Görev ile görevin halen yapıldığı caminin bulunduğu yer arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. (p<0,05)

5. Halen görev yaptığınız camide kaç yıldır hizmet ediyorsunuz?

		n	%
Halen görev yaptığınız camide kaç yıldır hizmet ediyorsunuz?	1-5	261	61,0
	6-10	53	12,4
	11-15	62	14,5
	16-20	25	5,8
	21+	27	6,3
	Total	428	100,0

Katılımcıların halen görev yaptıkları camilerde kaç yıldır hizmette oldukları incelendiğinde %61'i 1-5 yıl, %12,4'ü 6-10 yıl, %14,5'i 11-15 yıl; %5,8'i 16-20 yıl görev yaparken %6,3'ünün 21 yıl ve üzeri süredir halen çalışmakta olduğu camide görev yaptığı görülmektedir.

			Halen görev yaptığınız camide kaç yıldır hizmet ediyorsunuz?					Total
			1-5	6-10	11-15	16-20	21+	
Görev	İmam-Hatip	n	204	50	53	25	27	359
		%	56,8%	13,9%	14,8%	7,0%	7,5%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	37	3	9	0	0	49
		%	75,5%	6,1%	18,4%	0,0%	0,0%	100,0%
Total		n	241	53	62	25	27	408
		%	59,1%	13,0%	15,2%	6,1%	6,6%	100,0%

Ki kare = 12,037 p= 0,017

Görev ile halen görevin yapıldığı camideki hizmet süresi arasındaki ilişkiye bakıldığında imam-hatiplerin %56,8'i 1-5 yıl aralığında, %13,9'u 6-10 yıl aralığında ve %14,8'lik kısmı 11-15 yıl aralığındaki süre zarfları kadar halen aynı camide hizmet vermektedirler. İmam-hatiplerin %7'si 16-20 yıl aralığında, %7,5'i ise 21 yıl ve daha fazla süredir bulunduğu camide görev yapmaktadırlar. Müezzin-kayyımların ise %75,5'lik kısmı 1-5 yıl aralığındaki süre zarfları kadar halen buldukları camide görev yapmaktalarken %6,1'i 6-10 yıl aralığında ve %18,4'ü 11-15 yıl aralığındaki süre kadar halen görevde buldukları camide çalışmaktadırlar. Görev ile halen görev yapılan camide geçirilen yıl arasında anlamlı bir ilişki vardır. (p<0,05)

6. Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?

		n	%
Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?	A	3	0,7
	B	12	2,8
	C	157	36,9
	D	254	59,6
	Total	426	100,0

Katılımcıların görev yaptığı caminin grubu incelendiğinde %0,7'si A grubu, %2,8'i B grubu, %36,9'u C grubu camide görev yaparken, %59,6'sı D grubu camide görev yapmaktadır.

			Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?				Total
			A	B	C	D	
Görev	İmam-Hatip	n	1	8	101	249	359
		%	,3%	2,2%	28,1%	69,4%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	0	2	45	0	47
		%	0,0%	4,3%	95,7%	0,0%	100,0%
Total		n	1	10	146	249	406
		%	,2%	2,5%	36,0%	61,3%	100,0%

Ki kare = 86,252 p= 0,000

Görev ile halen görev yapılan caminin grubu arasındaki ilişkiye bakıldığında imam-hatiplerin %0,3'ü A grubu, %2,2'si B grubu ve %28,1'i C grubu camilerde görev yapmaktadır. D grubu camilerde görev yapanların payı ise %69,4'tür. Müezzin-kayyımların ise %4,3'ü B grubu camilerde görev almaktayken kalan %95,7'lik kısmı C grubu camilerde görev yapmaktadır. Görev ile görevin yapıldığı caminin grubu arasındaki ilişki anlamlıdır. (p<0,05)

7. Eğitim durumunuz nedir?

		n	%
Eğitim durumunuz nedir?	Ortaokul	1	0,2
	Lise (İ.H.L)	64	14,6
	Lise (Diğer)	5	1,1
	İlahiyat Önlisans (Örgün)	72	16,5
	İlahiyat Önlisans	166	38,0
	Önlisans (Diğer)	58	13,3
	İlahiyat Lisans	32	7,3
	İlahiyat İLİTAM	21	4,8
	Lisans (Diğer)	18	4,1
	Total	437	100,0

Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde %0,2'si ortaokul mezunu, %14,6'sı İmam Hatip Lisesi mezunu, %1,1'i diğer lise türlerinden mezun, %16,5'i ilahiyat önlisans (örgün), %38'i ilahiyat önlisans mezunu, %13,3'ü diğer önlisans programlarından mezundur. İlahiyat lisans programından mezun olanların oranı %7,3; %4,8'i İlahiyat İLİTAM mezunu iken diğer lisans bölümlerinden mezun olanların oranı %4,1'dir.

			Eğitim durumunuz nedir?									Total
			Ortaokul	Lise (İ.H.L.)	Lise (Diğer)	İlahiyat Önlisans (Örgün)	İlahiyat Önlisans	Önlisans (Diğer)	İlahiyat Lisans	İlahiyat İLİTAM	Lisans (Diğer)	
Görev	İmam-Hatip	n	1	53	2	65	138	53	18	16	15	361
		%	,3%	14,7%	,6%	18,0%	38,2%	14,7%	5,0%	4,4%	4,2%	100,0%
	Müezzin-Kayım	n	0	7	2	7	21	5	2	3	2	49
		%	0,0%	14,3%	4,1%	14,3%	42,9%	10,2%	4,1%	6,1%	4,1%	100,0%
Total		n	1	60	4	72	159	58	20	19	17	410
		%	,2%	14,6%	1,0%	17,6%	38,8%	14,1%	4,9%	4,6%	4,1%	100,0%

Ki kare = 7,172 p=0,518

Meslek ile eğitim durumu arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %0,3'ü ortaokul mezunu, %14,7'si imam hatip lisesi mezunu, %0,6'sı imam hatip harici liselerden mezun, %18'i örgün ilahiyat önlisans mezunu, %38,2'si ilahiyat önlisans mezunudur. Diğer önlisans programlarından mezun olanların payı ise %14,7'dir. İlahiyat lisans mezunları %5 paya, İlahiyat İLİTAM mezunları %4,4 paya ve diğer lisans programı mezunları %4,2 paya sahiptirler. Müezzin-kayımların ise eğitim durumlarına göre dağılımı, %14,3'ü imam hatip lisesi mezunu, %4,1'i imam hatip harici liselerden mezun, %14,3'ü örgün ilahiyat önlisans mezunudur. İlahiyat önlisans mezunları %42,9 paya, diğer önlisans programlarından mezun olanlar %10,2 paya ve ilahiyat lisans mezunları %4,1 paya sahiptirler. İLİTAM mezunları ise %6,1 paya sahipken diğer lisans programlarından mezun müezzin-kayımlar %4,1 orana sahiptir. Görev ile eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. (p>0,05)

8. Yüksek Lisans yapıyor musunuz/yaptınız mı?

		n	%
Yüksek Lisans yapıyor musunuz/yaptınız mı?	Yaptım	5	1,2
	Yapıyorum	37	8,8
	Yapmadım	378	90,0
	Total	420	100,0

Katılımcıların yüksek lisans durumları incelendiğinde %1,2'si yüksek lisans yaptığını belirtmişken %8,8'inin yüksek lisans eğitimi devam etmektedir. %90'ı ise yüksek lisans yapmamıştır.

9. Doktora yapıyor musunuz/yaptınız mı?

		n	%
Doktora yapıyor musunuz/yaptınız mı?	Yapıyorum	21	5,1
	Yapmadım	392	94,9
	Total	413	100,0

Katılımcıların doktora yapma durumları incelendiğinde %94,6'sı doktora yapmamış olup doktora yapanların oranı %5,1'dir.

10. Medeni durumunuz?

		n	%
Medeni durumunuz?	Bekar	22	5,0
	Evli	414	94,5
	Boşanmış	2	0,5
	Total	438	100,0

Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde, %5'i bekâr; %94,5'i evli olup, %0,5'i boşanmıştır.

			Medeni durumunuz?			Total
			Bekar	Evli	Boşanmış	
Görev	İmam-Hatip	N	13	347	2	362
		%	3,6%	95,9%	,6%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	N	4	45	0	49
		%	8,2%	91,8%	0,0%	100,0%
Total		N	17	392	2	411
		%	4,1%	95,4%	,5%	100,0%

Ki kare = 2,525 p=0,283

Görev ile medeni durum arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %3,6'sı bekâr iken %95,9'u evli ve %0,6'sı boşanmıştır. Müezzin-kayyımların ise %8,2'si bekâr olup evli olanların payı %91,8'dir ve hiç boşanan müezzin-kayyım yoktur. Medeni hal ile görev arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. ($p>0,05$)

B. MESLEKİ YETERLİLİKLE İLGİLİ SORULAR

1. Sizce bugün İmam-Hatip Liselerinde öğrencilere İmam-Hatiplik / Müezzin-Kayyımlıkla ilgili yeterli meslekî formasyon veriliyor mu?

		n	%
Sizce bugün İmam-Hatip Liselerinde öğrencilere İmam-Hatiplik/Müezzin-Kayyımlıkla ilgili yeterli meslekî formasyon veriliyor mu?	Evet	40	9,3
	Hayır	217	50,2
	Kısmen	172	39,8
	Diğer	3	0,7
	Total	432	100,0

İmam-Hatip Liselerinde öğrencilere İmam-Hatiplik/Müezzin-Kayyımlıkla ilgili yeterli meslekî formasyon verilip verilmediğine dair katılımcıların görüşleri incelendiğinde %9,3'ü verildiğini, %50,2'si ise verilmediğini belirtmiştir.

		Sizce bugün İmam-Hatip Liselerinde öğrencilere İmam-Hatiplik/Müezzin-Kayyımlıkla ilgili yeterli meslekî formasyon veriliyor mu?				Total	
		Evet	Hayır	Kısmen	Diğer		
Görev	İmam-Hatip	n	32	183	142	2	359
		%	8,9%	51,0%	39,6%	,6%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	5	24	20	0	49
		%	10,2%	49,0%	40,8%	0,0%	100,0%
Total		n	37	207	162	2	408
		%	9,1%	50,7%	39,7%	,5%	100,0%

Ki kare= 0,403 p=0,940

Görev ile imam hatip liselerinde verilen imam-hatiplik ve müezzin-kayyımlık meslekî formasyonunun yeterliliği hakkında verilen cevaplar arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %8,9'u evet yeterli, %51'i hayır yetersiz cevabını verirken %39,6'sı kısmen yeterli bulmuştur. Diğer cevabını belirtenler ise %0,6'lık paya sahiptir. Müezzin-kayyımların ise %10,2'si evet yeterli cevabını vermişken, %49'luk kısmı hayır yeterli bulmuyorum cevabını vermiştir. Kısmen yeterli bulanların payı ise %40,8'dir. Görev ile hatip liselerinde verilen imam-hatiplik ve müezzin-kayyımlık meslekî formasyonunun yeterliliği hakkında verilen cevaplar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. (p>0,05)

			Sizce bugün İmam-Hatip Liselerinde öğrencilere İmam-Hatiplik/Müezzin-Kayyımlıkla ilgili yeterli meslekî formasyon veriliyor mu?				Total
			Evet	Hayır	Kısmen	Diğer	
Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?	A	n	0	1	2	0	3
		%	0,0%	33,3%	66,7%	0,0%	100,0%
	B	n	2	4	4	1	11
		%	18,2%	36,4%	36,4%	9,1%	100,0%
	C	n	12	86	58	0	156
		%	7,7%	55,1%	37,2%	0,0%	100,0%
	D	n	26	120	104	2	252
		%	10,3%	47,6%	41,3%	,8%	100,0%
Total	n	40	211	168	3	422	
	%	9,5%	50,0%	39,8%	,7%	100,0%	

Ki kare= 16,561 p= 0,056

Halen görevin yapıldığı caminin grubu ile imam-hatip liselerinde öğrencilere verilen meslekî formasyonun yeterliliği arasındaki ilişki incelendiğinde A grubu camilerde görev yapanların %33'ü hayır yetersiz, %66,7'si ise kısmen yeterli bulunduğunu belirtmişlerdir. B grubu camilerde görev yapanların ise %18'si evet yeterli buluyorum, %36,4'er eşit oranlarla hayır yeterli bulmuyorum ve kısmen yeterli buluyorum cevabı verilmiş olup %9,1 oran ile diğer cevaplar verilmiştir. C grubu camilerde görev yapanların ise %7,7'si evet cevabını vermiş, %55,1'i hayır cevabını vermiş ve %37,2'si kısmen yeterli cevabını vermiştir. D grubu camilerde görev yapanların ise %10,3'ü evet, %47,6'sı hayır ve %41,3'ü kısmen yeterli cevabını vermişken %0,8'lik kısım diğer cevabını vermiştir. Halen görevin yapıldığı caminin grubu ile imam hatip liselerinde öğrencilere verilen meslekî formasyonun yeterliliği arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

2. Sizce okuduğunuz dönemde İmam-Hatip Liselerinde öğrencilere İmam-Hatiplik / Müezzin-Kayyımlıkla ilgili yeterli meslekî formasyon veriliyor muydu?

		n	%
Sizce okuduğunuz dönemde İmam-Hatip Liselerinde öğrencilere İmam-Hatiplik/Müezzin-Kayyımlıkla ilgili yeterli meslekî formasyon veriliyor muydu?	Evete	118	27,7
	Hayır	138	32,4
	Kısmen	165	38,7
	Diğer	5	1,2
	Total	426	100,0

Katılımcıların okuduğu dönemde İmam-Hatip Liselerinde öğrencilere İmam-Hatiplik/Müezzin-Kayyımlıkla ilgili yeterli meslekî formasyon verilip verilmediğine dair görüşleri incelendiğinde; %27,7'si evet, %32,4'ü hayır, %38,7'si kısmen cevabı verirken %1,2'si ise diğer fikirlerde bulunmuştur.

3. Öğrencilik yıllarında iken din görevlisi olmak istiyor muydunuz?

		n	%
Öğrencilik yıllarında iken din görevlisi olmak istiyor muydunuz?	Evet	288	66,4
	Hayır	146	33,6
	Total	434	100,0

Katılımcıların öğrencilik yıllarında din görevlisi olmak isteyip istemediklerine ilişkin düşünceleri incelendiğinde %66,4'ünün istediği, %33,6'sının ise istemediği görülmektedir.

			Öğrencilik yıllarında iken din görevlisi olmak istiyor muydunuz?		Total
			Evet	Hayır	
Görev	İmam-Hatip	n	240	120	360
		%	66,7%	33,3%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	34	14	48
		%	70,8%	29,2%	100,0%
Total		n	274	134	408
		%	67,2%	32,8%	100,0%

Ki kare= 0,333 p= 0,344

Görev ile öğrencilik yıllarında iken öğretim görevlisi olma arzusu arasındaki ilişkiye bakıldığında imam-hatiplerin %66,7'si evet olmak istiyorum cevabını verirken %33,3'ü hayır olmak istemiyorum cevabını vermiştir. Müezzin-kayyımların ise %70,8'i evet cevabını verirken %29,2'si hayır cevabını vermişlerdir. Görev ile öğrencilik yıllarında din görevlisi olma arzusu arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

			Öğrencilik yıllarında iken din görevlisi olmak istiyor muydunuz?		Total
			Evet	Hayır	
Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?	A	n	2	1	3
		%	66,7%	33,3%	100,0%
	B	n	8	3	11
		%	72,7%	27,3%	100,0%
	C	n	114	42	156
		%	73,1%	26,9%	100,0%
	D	n	158	94	252
		%	62,7%	37,3%	100,0%
Total		n	282	140	422
		%	66,8%	33,2%	100,0%

Ki kare= 4,859 p= 0,182

Halen görev yapılan caminin grubu ile öğrencilik yıllarında iken din görevlisi olma arzusu arasındaki ilişki incelendiğinde A grubu camilerde görev yapanların %66,7'si öğrenciyken din görevlisi olmayı istediğini belirtmiş, %33,3'ü ise istemediğini belirtmiştir. B grubu camilerde görev yapanlardan %72,7'si öğrencilik yıllarında din görevlisi olmayı istemiş, %27,3'ü istememiştir. C grubu camilerde ise durum %73,1 istekli, %26,9 isteksiz şeklinde dağılmaktadır. D grubu camilerde görev yapanların da %62,7'si öğrenciyken din görevlisi olmaya arzulu, %37,3'ü ise istekli değildir. Halen görev yapılan caminin grubu ile öğrencilik yıllarında iken din görevlisi olma arzusu arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

4. 3. soruya cevabınız 'HAYIR' ise en önemli sebebi nedir?

		n	%
Öğrencilik yıllarında iken din görevlisi olmak istenmesinin en önemli sebebi nedir?	Okulda yeterince yönlendirilemedim	59	32,2
	Kendimi bu meslek için yeterli hissetmiyordum	37	20,2
	İmam-Hatipliği/Müezzin-Kayımlığı maddî açıdan cazip bulmuyordum	5	2,7
	Mesleğin toplum içinde yeterli saygınlığının olmadığını düşünüyordum	30	16,4
	Bu okullara yalnızca yeterli din bilgisi almak için geldiğimden imamlığı istemiyordum	16	8,7
	Diğer	36	19,7
	Total	183	100,0

Öğrencilik döneminde din görevlisi olmak istenmemesinin nedenleri incelendiğinde; %32,2'si okulda yeterince yönlendirilmediğini, %20,2'si kendisini bu meslek için yeterli görmediğini, %16,4'ü mesleğin toplum içinde yeterli saygınlığının olmadığını, %8,7'si bu okullara yalnızca yeterli din bilgisi almak için geldiklerinden imamlığı istemediğini, %2,7'si İmam-Hatipliği/Müezzin-Kayyımlığı maddî açıdan cazip bulmadığını belirtirken %19,7'si ise diğer sebepleri öne sürmüştür.

5. Diyanet Dergisi dışında devamlı takip ettiğiniz bir gazete veya dergi var mı?

		n	%
Diyanet Dergisi dışında devamlı takip ettiğiniz bir gazete veya dergi var mı?	Evete	203	47,7
	Hayır	223	52,3
	Total	426	100,0

Katılımcıların Diyanet Dergisi dışında devamlı takip ettiği gazete ve dergi olup olmadığı incelendiğinde %47,7'si düzenli takip ettiği gazete dergi olduğunu belirtirken %52,3'ü olmadığını belirtmiştir.

			Diyanet Dergisi dışında devamlı takip ettiğiniz bir gazete veya dergi var mı?		Total
			Evete	Hayır	
Görev	İmam-Hatip	n	168	185	353
		%	47,6%	52,4%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	18	31	49
		%	36,7%	63,3%	100,0%
Total		n	186	216	402
		%	46,3%	53,7%	100,0%

Ki kare= 2,040 p= 0,101

Görev ile Diyanet Dergisi dışında başka bir gazete veya dergi takip etmenin dağılımı incelendiğinde imam-hatiplerin %47,6'sı başka bir dergi veya gazeteyi takip ederken, kalan kısmı takip etmemektedir. Müezzin-kayyımların ise %36,7'lik kısmı Diyanet Dergisi dışında başka bir gazete veya dergiyi takip etmektedir. Görev ile

Diyaret Dergisi dışında başka bir yayının takip edilmesi ile ilgili anlamlı bir ilişki yoktur. ($p>0,05$)

			Diyaret Dergisi dışında devamlı takip ettiğiniz bir gazete veya dergi var mı?		Total
			Evet	Hayır	
Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?	A	n	2	1	3
		%	66,7%	33,3%	100,0%
	B	n	7	5	12
		%	58,3%	41,7%	100,0%
	C	n	86	66	152
		%	56,6%	43,4%	100,0%
	D	n	103	146	249
		%	41,4%	58,6%	100,0%
Total	n	198	218	416	
	%	47,6%	52,4%	100,0%	

Ki kare= 9,785 $p=0,020$

Halen görev yapılan caminin grubu ile diyaret dergisi dışında devamlı takip edilen başka bir dergi veya gazete olup olmadığı arasındaki ilişki incelendiğinde A grubu camilerde çalışanların %66,7'si başka yayınları takip etmekteyken %33,3'ü başkaca herhangi bir yayını takip etmemektedir. B grubu camilerde çalışanların %58,3'ü başka yayınları ederken %41,7'si takip etmemektedir. C grubu camilerde başka yayınları takip eden personelin payı %56,6 ve etmeyenlerin oranı %43,4'tür. D grubu camilerde çalışanların ise başka yayınları takip etme oranı %41,4 iken etmeme oranı %58,6'dır. Halen görev yapılan caminin grubu ile diyaret dergisi dışında devamlı takip edilen başka bir dergi veya gazete olup olmadığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. ($p<0,05$)

6. Ayda ortalama kaç kitap okursunuz?

		n	%
Ayda ortalama kaç kitap okursunuz?	Hiç	87	20,4
	1-3	312	73,1
	4-7	24	5,6
	8-10	3	0,7
	10+	1	0,2
	Total	427	100,0

Katılımcıların aylık ortalama kitap okuma sayıları incelendiğinde %20,4'ü hiç kitap okumadığını, %20,4'ü hiç kitap okumadığını, %73,1'i 1-3 kitap okuduğunu, %5,6'sı 4-7 kitap okuduğunu, %0,7'si 8-10 kitap okuduğunu belirtirken, %0,2'si 10 üzeri kitap okuduğunu belirtmiştir.

			Ayda ortalama kaç kitap okursunuz?					Total
			Hiç	1-3	4-7	8-10	10+	
Görev	İmam-Hatip	n	73	260	18	2	1	354
		%	20,6%	73,4%	5,1%	,6%	,3%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	13	33	3	0	0	49
		%	26,5%	67,3%	6,1%	0,0%	0,0%	100,0%
Total		n	86	293	21	2	1	403
		%	21,3%	72,7%	5,2%	,5%	,2%	100,0%

Ki kare= 1,429 p= 0,839

Görev ile bir ayda okunan kitap sayısı arasındaki dağılım ilişkisi incelendiğinde imam-hatiplerin %20,6'sı hiç kitap okumuyor, %73,4'ü 1-3 adet aralığında kitap okumaktadır. %5,1'lik kısım 4-7 adet, %0,6'lık kısım 8-10 adet ve %0,3'lük kısmını ise 10 ve üzeri sayıda kitap okuduğunu belirtmiştir. Müezzin-kayyımların ise %26,5'lik kısmını hiç kitap okumuyorken %67,3'lük kısmını ayda 1-3 adet kitap okuduğunu belirtmiştir. Kalan %6,1'lik kısım ise 4-7 adet aralığında kitap okuduklarını belirtmişlerdir. Görev ile bir ayda okunan kitap sayısı arasındaki ilişki incelendiğinde aralarında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. (p>0,05)

			Ayda ortalama kaç kitap okursunuz?					Total
			Hiç	1-3	4-7	8-10	10+	
Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?	A	n	1	2	0	0	0	3
		%	33,3%	66,7%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	B	n	2	9	0	0	0	11
		%	18,2%	81,8%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	C	n	32	110	11	0	0	153
		%	20,9%	71,9%	7,2%	0,0%	0,0%	100,0%
	D	n	51	182	13	2	1	249
		%	20,5%	73,1%	5,2%	,8%	,4%	100,0%
Total		n	86	303	24	2	1	416
		%	20,7%	72,8%	5,8%	,5%	,2%	100,0%

Ki kare= 3,917 p=0,930

Halen görev yapılan caminin grubu ile ayda okunan kitap sayısı arasındaki ilişki incelendiğinde A grubu camilerde görev yapanların %33,3'ü hiç kitap okumazken %66,7'si ayda 1-3 adet aralığında kitap okumaktadır. B grubu camilerde görev yapanların ise %18'i hiç kitap okumazken %81,8'i ayda 1-3 adet aralığında kitap okumaktadır. C grubu camilerde görevli personelin %20,9'u hiç kitap okumazken %71,9'u ayda 1-3 adet, %7,2'si ise ayda ortalama 4-7 adet aralığında kitap okumaktadır. D grubu camilerde görevlilerin %20,5'i hiç kitap okumamakta, %73,1'i ise ayda 1-3 adet aralığında kitap okumaktadırlar. Ayda 4-7 adet aralığında kitap okuyanların payı %5,2 iken 8-10 adet aralığında kitap okuyanların payı %0,8 ve 10 adet ve daha fazla kitap okuyanların oranı %0,04 oranındadır. Halen görev yapılan caminin grubu ile ayda okunan kitap sayısı arasında anlamlı bir ilişki yoktur. ($p>0,05$)

7. Radyo-televizyon programlarından severek izlediğiniz/dinlediğiniz hangileridir? (İlk üç tercihinizi 1, 2, şeklinde belirtiniz)

	n	%	
Radyo-televizyon programlarından severek izlediğiniz/dinlediğiniz hangileridir	Radyo-televizyon izlemem/dinlemem	12	2,8
	Sinema, dizi filmler	24	5,7
	Ayrım yapmadan hepsini severek izlerim	21	5,0
	Haberler, siyasi tartışmalar	223	52,6
	Eğitici kültürel programlar ve belgeseller	66	15,6
	Dinî ve ahlâkî programlar	66	15,6
	Spor programları	10	2,4
	Diğer	2	,5
	Total	424	100,0

Birinci sırada tercih edilen radyo televizyon programları incelendiğinde, en çok işaretlenen seçenek %52,6 Haberler, siyasi tartışmalar, Radyo-televizyon izlemem/dinlemem cevabı verenlerin oranı %2,8; Sinema, dizi filmler % 5,7; Ayrım yapmadan hepsini severek izlerim cevabı verenlerin oranı %5; Eğitici kültürel programlar ve belgeseller ile dinî ve ahlâkî programlar %15,6 iken spor programı cevabı verenlerin oranı %2,4'tür.

		n	%
Radyo-televizyon programlarından severek izlediğiniz/dinlediğiniz hangileridir	Sinema, dizi filmler	9	3,0
	Ayrım yapmadan hepsini severek izlerim	2	,7
	Haberler, siyasi tartışmalar	46	15,3
	Eğitici kültürel programlar ve belgeseller	117	39,0
	Müzik, eğlence ve yarışma	11	3,7
	Dinî ve ahlâkî programlar	90	30,0
	Spor programları	25	8,3
	Total	300	100,0

İkinci sırada tercih edilen radyo ve televizyon programları incelendiğinde; en çok tercih %39 ile Eğitici kültürel programlar ve belgeseller, %30 ile dinî ve ahlâkî programlar, %15,3 ile Haberler, siyasi tartışmalar %8,3 ile Spor programları tercih edilmiştir.

		n	%
Radyo-televizyon programlarından severek izlediğiniz/dinlediğiniz hangileridir	Radyo-televizyon izlemem/dinlemem	1	,4
	Sinema, dizi filmler	12	5,2
	Ayrım yapmadan hepsini severek izlerim	1	,4
	Haberler, siyasi tartışmalar	22	9,4
	Eğitici kültürel programlar ve belgeseller	27	11,6
	Müzik, eğlence ve yarışma	17	7,3
	Dinî ve ahlâkî programlar	93	39,9
	Spor programları	58	24,9
	Diğer	2	0,9
	Total	233	100,0

Üçüncü sırada tercih edilen radyo ve televizyon programları incelendiğinde; dinî ve ahlâkî programlar %39,9 oranında; spor programları %24,9 oranında, Eğitici kültürel programlar ve belgeseller %11,6 oranında, Haberler, siyasi tartışmalar %9,4 oranında tercih edilirken, Müzik, eğlence ve yarışma programları %7,3'tür.

8. Arapça bilgi düzeyiniz nedir?

		n	%
Arapça bilgi düzeyiniz nedir?	Çok iyi	4	0,9
	İyi	33	7,6
	Orta	186	42,8
	Zayıf	187	43,0
	Hiç bilmiyorum	25	5,7
	Total	435	100,0

Katılımcıların Arapça bilgi düzeyleri incelendiğinde %0,9'u çok iyi, %7,6'sı iyi, %42,8'i orta, %43'ü zayıf düzeyde Arapça bilgisine sahipken, %5,7'si hiç bilmediğini belirtmiştir.

		Arapça bilgi düzeyiniz nedir?					Total	
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	Hiç bilmiyorum		
Görev	İmam-Hatip	n	4	23	151	163	18	359
		%	1,1%	6,4%	42,1%	45,4%	5,0%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	0	5	19	18	7	49
		%	0,0%	10,2%	38,8%	36,7%	14,3%	100,0%
Total		n	4	28	170	181	25	408
		%	1,0%	6,9%	41,7%	44,4%	6,1%	100,0%

Ki kare= 8,343 p= 0,080

Görev ile arapça bilgi düzeyi arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %1,1'i çok iyi düzeyde arapça bilmekte, %6,4'lük kısmı iyi düzeyde arapça bilmektedir. Orta düzeyde arapça bilenler ise %42,1 orana sahipken, arapça bilgisi zayıf olanlar %45,4'lük orana sahiptirler. Hiç bilmeyenler ise %5 orandadır. Müezzin-kayyımların ise hiç birisi çok iyi düzeyde arapça bilmemektedir. İyi düzeyde arapça bilenlerin oranı %10,2, orta düzeyde arapça bilgisine sahip olanların oranı %38,8 ve zayıf düzeyde olanların oranı ise %36,7'dir. Hiç arapça bilmeyen müezzin-kayyımların payı ise %14,3'tür. Görev ile arapça bilgi düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. (p>0,05)

		Arapça bilgi düzeyiniz nedir?					Total	
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	Hiç bilmiyorum		
Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?	A	n	0	1	2	0	0	3
		%	0,0%	33,3%	66,7%	0,0%	0,0%	100,0%
	B	n	0	0	8	4	0	12
		%	0,0%	0,0%	66,7%	33,3%	0,0%	100,0%
	C	n	0	16	70	60	10	156
		%	0,0%	10,3%	44,9%	38,5%	6,4%	100,0%
	D	n	4	14	100	119	15	252
		%	1,6%	5,6%	39,7%	47,2%	6,0%	100,0%
Total		n	4	31	180	183	25	423
		%	,9%	7,3%	42,6%	43,3%	5,9%	100,0%

Ki kare=16,271 p=0,086

Halen görevin yapıldığı caminin grubu ile görev yapanların arapça bilgi düzeyleri arasındaki ilişkinin dağılımı; A grubu camilerde görev yapanların %33,3'ü iyi düzeyde arapça bildiğini, %66,7'si ise orta düzeyde arapça bildiğini dile getirmiştir. B grubu camilerde görevlilerin ise %66,7'si orta ve %33,3'ü zayıf düzeyde arapça bilmektedir. C grubu camilerde ise %10,3'lük kısım iyi, %44,9'luk kısım orta, %38,5'lik kısım zayıf düzeyde arapça bilmektedir ve %6,4'lük kısım ise hiç arapça bilmemektedir. D grubu camilerde çok iyi düzeyde arapça bilenlerin payı %1,6 iken iyi düzeyde arapça bilenler de %5,6 paya sahiptir. Orta düzey arapça bilgisine sahip olanlar %39,7 ve zayıf arapça bilgisine sahip olanlar %47,2 orana sahiptir. Hiç arapça bilmeyen D grubu camilerde görevli payı ise %6'dır. Halen görevin yapıldığı caminin grubu ile görev yapanların arapça bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur. ($p>0,05$)

9. Arapça dışında bildiğiniz başka bir dil/diller var mı? Belirtiniz.

		n	%
Arapça dışında bildiğiniz başka bir dil/diller var mı? Belirtiniz.	Evet	121	29,0
	Hayır	296	71,0
	Total	417	100,0

Katılımcıların %29'unun arapça dışında bildiği dil/diller bulunurken, %71'i nin arapça dışında bildiği dil/diller bulunmamaktadır.

10. Aşağıdaki seçeneklerden size en uygun olanları işaretleyiniz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

		N	%
Aşağıdaki seçeneklerden size en uygun olanları işaretleyiniz?	Her gün mutlaka Kur'ân-ı Kerim meali okurum	324	33,5%
	Her gün mutlaka bir tefsir kitabından bölüm okurum	86	8,9%
	Her gün mutlaka bir hadis kitabından bölüm okurum	125	12,9%
	Her gün mutlaka bir Fıkıh kitabından bölüm okurum	140	14,5%
	Her gün mutlaka bir İslâm Tarihi kitabından bölüm okurum	42	4,3%
	Her gün mutlaka bir İlmihal/Fıkıh kitabından bölüm okurum	250	25,9%
Total	967	100,0%	

Yapılan faaliyetler incelendiğinde; her gün mutlaka Kur'ân-ı Kerim meali okunma oranı %33,5; her gün mutlaka bir ilmihal/fıkıh kitabından bölüm okunma oranı %25,9; her gün mutlaka fıkıh kitabından bir bölüm okunma oranı %14,5; her gün mutlaka bir hadis kitabından bölüm okunma oranı %12,9; Her gün mutlaka bir tefsir kitabından bölüm okunma oranı %8,9; Her gün mutlaka bir İslâm Tarihi kitabından bölüm okunma oranı ise %4,3'tür.

		Görev		Total
		İmam-Hatip	Müezzin-Kayyım	
Her gün mutlaka Kur'ân-ı Kerim meali okurum	n	264	40	304
	%	79,3%	88,9%	
Her gün mutlaka bir tefsir kitabından bölüm okurum	n	72	7	79
	%	21,6%	15,6%	
Her gün mutlaka bir hadis kitabından bölüm okurum	n	112	7	119
	%	33,6%	15,6%	
Her gün mutlaka bir Fıkıh kitabından bölüm okurum	n	127	9	136
	%	38,1%	20,0%	
Her gün mutlaka bir İslâm Tarihi kitabından bölüm okurum	n	34	4	38
	%	10,2%	8,9%	
Her gün mutlaka bir İlmihal/Fıkıh kitabından bölüm okurum	n	213	27	240
	%	64,0%	60,0%	
	n	333	45	378

Çalışmaya katılanların her gün yaptığı faaliyetler incelendiğinde her gün mutlak kuran okuma faaliyeti imam- hatiplerin %79,3'ü müezzin-kayyımların ise %88,9'u tarafından yapılmaktadır. Her gün tefsir kitabından bir bölüm okuma faaliyeti imam-hatiplerin %21,6 s1, müezzin-kayyımların %15,6's1 tarafından yapılmaktadır. Her gün mutlaka bir hadis kitabından bölüm okuma faaliyeti imam-hatiplerin %33,6 s1, müezzin-kayyımların %15,6's1, her gün mutlaka bir Fıkıh kitabından bölüm okuma faaliyeti imam-hatiplerin %38,1'i müezzin-kayyımların %20'si tarafından yapılmaktadır. Her gün mutlaka bir İslâm Tarihi kitabından bölüm okuma faaliyeti imam-hatiplerin %10,2'si müezzin-kayyımların %8,9'u; her gün mutlaka bir İlmihal/Fıkıh kitabından bölüm okuma faaliyeti imam-hatiplerin %64'ü müezzin-kayyımların %60'1 tarafından yapılmaktadır.

11. Kur'ân-ı Kerim'in anlamı yönünde kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?

		n	%
Kur'ân-ı Kerim'in anlamı yönünde kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?	Baştan sona mealini bir defa okudum	130	30,2
	Birden fazla defa mealini okudum	223	51,9
	Sadece ihtiyaç oldukça bakarım	76	17,7
	Hiç okumadım	1	0,2
	Total	430	100,0

Katılımcıların Kur'ân-ı Kerim'in anlamı yönünde kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptıkları sorulduğunda %30,2'sinin baştan sona mealini bir defa okuduğu, %51,9'unun birden fazla defa mealini okuduğunu, %17,7'si sadece ihtiyaç oldukça baktığını, %0,2'si ise hiç okumadığını belirtmiştir.

		Kur'ân-ı Kerim'in anlamı yönünde kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?				Total	
		Baştan sona mealini bir defa okudum	Birden fazla defa mealini okudum	Sadece ihtiyaç oldukça bakarım	Hiç okumadım		
Görev	İmam-Hatip	n	106	184	64	1	355
		%	29,9%	51,8%	18,0%	,3%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	17	23	9	0	49
		%	34,7%	46,9%	18,4%	0,0%	100,0%
Total		n	123	207	73	1	404
		%	30,4%	51,2%	18,1%	,2%	100,0%

Ki kare= 0,672 p=0,880

Görev ile Kur'ân-ı Kerim'in anlamı yönünde kendini geliştirme çalışmaları arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %29,9'u baştan sona mealini bir defa okumuş, %51,8'i birden fazla defa mealini okumuş, %18'i sadece ihtiyaç duydukça baktığını belirtmiş ve %0,3'ü hiç okumamıştır. Müezzin-kayyımların ise %34,7'si baştan sona mealini bir defa okumuş, %46,9'u birden fazla defa mealini okumuş ve %18,4'ü ihtiyaç duydukça baktığını belirtmiştir. Görev ile Kur'ân-ı Kerim'in anlamı yönünde kendini geliştirme çalışmaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. (p>0,05)

			Kur'ân-ı Kerim'in anlamı yönünde kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?				Total
			Baştan sona mealini bir defa okudum	Birden fazla defa mealini okudum	Sadece ihtiyaç oldukça bakarım	Hiç okumadım	
Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?	A	n	1	0	2	0	3
		%	33,3%	0,0%	66,7%	0,0%	100,0%
	B	n	3	7	2	0	12
		%	25,0%	58,3%	16,7%	0,0%	100,0%
	C	n	50	86	21	0	157
		%	31,8%	54,8%	13,4%	0,0%	100,0%
	D	n	75	122	49	1	247
		%	30,4%	49,4%	19,8%	,4%	100,0%
Total		n	129	215	74	1	419
		%	30,8%	51,3%	17,7%	,2%	100,0%

Ki kare=9,486 p=0,367

Halen görev yapılan caminin grubu ile görevlinin kendini Kur'ân-ı Kerim'in anlamı yönünde kendini geliştirmek için yaptığı çalışmalar arasındaki ilişki incelendiğinde A grubu camilerde görevli personelin %33,3'ü baştan sona mealini bir kez okuduğunu belirtmiştir ve %66,7'lik kısmı da sadece ihtiyaç duydukça baktığını belirtmiştir. B grubu camilerde görev yapanların ise %25'i baştan sona mealini bir kez okumuş, %58,3'ü birden fazla defa mealini okumuş ve %16,7'si sadece ihtiyaç duydukça baktığını belirtmiştir. C grubu camilerde görev yapanların ise %31,8'i baştan sona mealini bir kez okuduğunu, %54,8'i birden fazla defa mealini okuduğunu ve %13,4'ü sadece ihtiyaç duydukça baktığını belirtmiştir. D grubu camilerde görev yapanların ise %30,4'ü baştan sona mealini bir kez okumuş, %49,4'ü birden fazla defa okumuş, %19,8'i sadece ihtiyaç duydukça baktığını ve %0,4'lük kesimi ise hiç okumadığını belirtmiştir. Halen görev yapılan caminin grubu ile görevlinin kendini Kur'ân-ı Kerim'in anlamı yönünde kendini geliştirmek için yaptığı çalışmalar arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

12. Kur'ân tefsiri yönünden kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?

		n	%
Kur'ân tefsiri yönünden kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?	Bir tefsir okudum	88	20,7
	Birden fazla tefsir okudum	103	24,2
	Sadece ihtiyaç oldukça bakarım	223	52,5
	Hiç okumadım	11	2,6
	Total	425	100,0

Katılımcıların Kur'ân-ı Kerim'in tefsiri yönünden kendilerini geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptıkları sorulduğunda %20,7'si bir tefsir okuduğunu, %24,2'si birden fazla tefsir okuduğunu, %52,5'i sadece ihtiyaç duydukça baktığını, %2,6'sı ise hiç okumadığını belirtmiştir.

			Kur'ân tefsiri yönünden kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?				Total
			Bir tefsir okudum	Birden fazla tefsir okudum	Sadece ihtiyaç oldukça bakarım	Hiç okumadım	
Görev	İmam-Hatip	n	75	86	183	8	352
		%	21,3%	24,4%	52,0%	2,3%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	9	10	26	3	48
		%	18,8%	20,8%	54,2%	6,3%	100,0%
Total		n	84	96	209	11	400
		%	21,0%	24,0%	52,3%	2,8%	100,0%

Ki kare= 2,827 p=0,419

Görev ile Kur'ân-ı Kerim'in tefsiri yönünde kendini geliştirme çalışmaları arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %21,3'ü bir tefsir ve %24,4'ü birden fazla tefsir okumuştur. Sadece ihtiyaç duydukça bakanlar %52 paya sahipken hiç okumadığını belirtenler %2,3 paya sahiptirler. Müezzin-kayyımlardan ise bir tefsir okuduğunu belirtenlerin oranı %18,8, birden fazla tefsir okuduğunu belirtenler ise %20,8 oranındadır. Sadece ihtiyaç duydukça bakanlar %54,2 paya sahipken hiç okumadığını belirtenler %6,3 paya sahiptirler. Görev ile Kur'ân-ı Kerim'in tefsiri yönünde kendini geliştirme çalışmaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. (p>0,05)

			Kur'ân tefsiri yönünden kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?				Total
			Bir tefsir okudum	Birden fazla tefsir okudum	Sadece ihtiyaç oldukça bakarım	Hiç okumadım	
Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?	A	n	0	0	3	0	3
		%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%
	B	n	3	1	7	1	12
		%	25,0%	8,3%	58,3%	8,3%	100,0%
	C	n	32	41	75	4	152
		%	21,1%	27,0%	49,3%	2,6%	100,0%
	D	n	52	56	133	6	247
		%	21,1%	22,7%	53,8%	2,4%	100,0%
Total		n	87	98	218	11	414
		%	21,0%	23,7%	52,7%	2,7%	100,0%

Ki kare= 6,746 p= 0,561

Halen görev yapılmakta olan caminin grubu ile Kur'ân tefsiri yönünden kendini geliştirme adına sarf edilen çaba ilişkisi incelendiğinde A grubu camilerde görev yapanların tamamı sadece ihtiyaç duydukça tefsire baktıklarını belirtmişlerdir. B grubu camilerde görevli olanların %25'i bir tefsir okuduğunu, %8,3'er eşit oranlarla birden fazla tefsir okuduğunu ve hiç okumadığını belirtenler ve %58,3 oran ile sadece ihtiyaç duydukça baktığını belirtenler şeklindedir. C grubu camilerde görev yapanların ise %21,1'i bir tefsir okuduğunu, %27'si birden fazla tefsir okuduğunu ve %49,3'lük kısmı ise sadece ihtiyaç duydukça baktığını belirtirken %2,6'lık kısım ise hiç okumadığını belirtmiştir. D grubu camilerde bir tefsir okuduğunu belirtenlerin oranı %21,1, birden fazla tefsir okuduğunu belirtenlerin oranı %22,7 ve ihtiyaç duydukça baktığını belirtenlerin oranı %53,8'dir. Hiç okumadığını belirten D grubu cami görevlileri ise %2,4 oranındadır. Halen görev yapılmakta olan caminin grubu ile Kur'ân tefsiri yönünden kendini geliştirme adına sarf edilen çaba arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

13. Hz. Peygamber'in sünnetini öğrenme ve bu konuda kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?

		n	%
Hz. Peygamber'in sünnetini öğrenme ve bu konuda kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?	Temel kaynaklardan bir hadis kitabı okudum	129	29,9
	İhtiyaç duydukça bakarım	186	43,2
	Birden fazla hadis kitabı okudum	115	26,7
	Hiç okumadım	1	0,2
	Total	431	100,0

Katılımcıların Hz. Peygamber'in sünnetini öğrenme ve bu konuda kendinizi yönünden kendilerini geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptıkları sorulduğunda %29,9'u temel kaynaklardan bir hadis kitabı okuduğunu, %43,2'si ihtiyaç duydukça baktığını, %26,7'si birden fazla hadis kitabı okuduğunu, %0,2'si hiç okumadığını belirtmiştir.

			Hz. Peygamber'in sünnetini öğrenme ve bu konuda kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?				Total
			Temel kaynaklardan bir hadis kitabı okudum	İhtiyaç duydukça bakarım	Birden fazla hadis kitabı okudum	Hiç okumadım	
Görev	İmam-Hatip	n	109	151	96	0	356
		%	30,6%	42,4%	27,0%	0,0%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	11	24	12	1	48
		%	22,9%	50,0%	25,0%	2,1%	100,0%
Total		n	120	175	108	1	404
		%	29,7%	43,3%	26,7%	,2%	100,0%

Ki kare= 8,884 p=0,031

Görev ile Hz. Peygamber'in sünnetini öğrenme ve bu konuda yapılan çalışmalar arasındaki dağılım ilişkisi incelendiğinde, imam-hatiplerin %30,6'sı temel kaynaklardan bir hadis kitabı okumuş, %42,4'ü ihtiyaç duydukça baktığını belirtmiş ve %27'lik kısmı ise birden fazla hadis kitabı okuduklarını belirtmişlerdir. Müezzin-kayyımların ise %22,9'ü temel kaynaklardan bir hadis kitabı okuduğunu belirtirken %50'si ihtiyaç duydukça baktığını belirtmiştir. Birden fazla hadis kitabı okuyan müezzin kayyımlar ise %25'lik bir paya sahipken hiç okumayan kısım ise %2,1 pay ile dağılmaktadır. Görev

ile Hz. Peygamber'in hayatını öğrenmek ve bu konuda kendini geliştirmek için sarfedilen çaba arasındaki ilişki anlamlıdır. ($p < 0,05$)

		Hz. Peygamber'in sünnetini öğrenme ve bu konuda kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?				Total	
		Temel kaynaklardan bir hadis kitabı okudum	İhtiyaç duydukça bakarım	Birden fazla hadis kitabı okudum	Hiç okumadım		
Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?	A	n	0	3	0	0	3
		%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	B	n	3	8	1	0	12
		%	25,0%	66,7%	8,3%	0,0%	100,0%
	C	n	42	67	45	1	155
		%	27,1%	43,2%	29,0%	,6%	100,0%
	D	n	82	102	65	0	249
		%	32,9%	41,0%	26,1%	0,0%	100,0%
Total	n	127	180	111	1	419	
	%	30,3%	43,0%	26,5%	,2%	100,0%	

Ki kare= 10,572 $p=0,306$

Halen görev yapılan caminin grubu ile Hz. Peygamber'in sünnetini öğrenme ve bu konuda kendini geliştirmek için yapılan çalışmalar arasındaki ilişki incelendiğinde A grubu camilerde görev yapanların tamamı ihtiyaç duydukça baktığını belirtmişlerdir. B grubu camilerde görev yapanların %25'i temel kaynaklardan bir hadis kitabı okuduğunu, %66,7'si ihtiyaç duydukça baktığını ve %8,3'ü birden fazla hadis kitabı okuduğunu belirtmiştir. C grubu camilerde görev yapanların %27,1'i temel kaynaklardan bir hadis kitabı okuduğunu, %43,2'si ihtiyaç duydukça baktığını belirtmiştir. Birden fazla hadis kitabı okuyanların oranı ise %29 ve hiç okumayanların oranı %0,6'dır. D grubu camilerde görev yapanların ise %32,9'u temel kaynaklardan bir hadis okuduğunu, %41'i ihtiyaç duydukça baktığını ve %26,1'i birden fazla hadis kitabı okuduğunu belirtmiştir. Halen görev yapılan caminin grubu ile Hz. Peygamber'in sünnetini öğrenme ve bu konuda kendini geliştirmek için yapılan çalışmalar arasında anlamlı bir ilişki yoktur. ($p > 0,05$)

14. Fıkıh, ilmihal açısından ne gibi çalışmalarınız oldu?

		n	%
Fıkıh, ilmihal açısından ne gibi çalışmalarınız oldu?	Bir temel fıkıh kaynağı okudum	109	25,2
	İhtiyaç duydukça okuyorum	188	43,4
	Birden fazla fıkıh kaynağını okudum	131	30,3
	Hiç okumadım	5	1,2
	Total	433	100,0

Katılımcıların fıkıh, ilmihal açısından ne gibi çalışmalar yaptıkları incelendiğinde %25,2'si bir temel fıkıh kaynağı okuduğunu, %43,4'ü ihtiyaç duydukça okuduğunu, %30,3'ü birden fazla fıkıh kaynağı okuduğunu belirtirken, %1,3'ü hiç okumadığını belirtmiştir.

			Fıkıh, ilmihal açısından ne gibi çalışmalarınız oldu?				Total
			Bir temel fıkıh kaynağı okudum	İhtiyaç duydukça okuyorum	Birden fazla fıkıh kaynağını okudum	Hiç okumadım	
Görev	İmam-Hatip	n	88	154	110	4	356
		%	24,7%	43,3%	30,9%	1,1%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	11	26	11	1	49
		%	22,4%	53,1%	22,4%	2,0%	100,0%
Total		n	99	180	121	5	405
		%	24,4%	44,4%	29,9%	1,2%	100,0%

Ki kare= 2,345 p=0,504

Görev ile fıkıh ve ilmihal açısından yapılan çalışmaların şekli arasındaki dağılım ilişkisi incelendiğinde imam-hatiplerin %24,7'si bir temel fıkıh kaynağı okuduklarını belirtmiş, %43,3'lük kısmı ise ihtiyaç duydukça baktıklarını belirtmişlerdir. Birden fazla fıkıh kaynağı okuyanların payı %30,9 iken hiç okumayanların payı %1,1'dir. Müezzin-kayyımların ise %22,4'lük kısmı bir temel fıkıh kaynağı okumuş, %53,1'i de ihtiyaç duydukça okuduklarını belirtmişlerdir. Birden fazla fıkıh kaynağı okuyan müezzin-kayyımların payı %22,4 ve hiç okumamış olanların payı ise %2'dir. Görev ile fıkıh, ilmihal açısından yürütülen çalışmalar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. (p>0,05)

			Fıkıh, ilmihal açısından ne gibi çalışmalarınız oldu?				Total
			Bir temel fıkıh kaynağı okudum	İhtiyaç duydukça okuyorum	Birden fazla fıkıh kaynağını okudum	Hiç okumadım	
Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?	A	n	1	1	1	0	3
		%	33,3%	33,3%	33,3%	0,0%	100,0%
	B	n	4	6	2	0	12
		%	33,3%	50,0%	16,7%	0,0%	100,0%
	C	n	34	75	44	4	157
		%	21,7%	47,8%	28,0%	2,5%	100,0%
	D	n	64	104	80	1	249
		%	25,7%	41,8%	32,1%	,4%	100,0%
Total		n	103	186	127	5	421
		%	24,5%	44,2%	30,2%	1,2%	100,0%

Ki kare= 7,313 p= 0,605

Halen görev yapılan cami ile fıkıh, ilmihal açısından yapılan çalışmaların boyutu arasındaki ilişki incelendiğinde A grubu camilerde görev yapanlar %33,3'lük üç eşit oran ile bir temel fıkıh kaynağı okuduğunu belirtenler, ihtiyaç duydukça okuyanlar ve birden fazla fıkıh kaynağı okumuş olanlar olmak üzere dağılmaktadır. B grubu camilerde görev yapanların ise %33,3'ü bir temel fıkıh kaynağı okuduğunu, %50'si ihtiyaç duydukça okuduğunu ve %16,7'si birden fazla fıkıh kaynağı okuduğunu belirtmişlerdir. C grubu camilerde görev alanlar ise %21,7 bir temel fıkıh kaynağı okuduğunu, %47,8 oran ile ihtiyaç duydukça okuduğunu ve %28 oran ile birden fazla fıkıh kaynağı okuduğunu belirtmişlerdir, %2,5'luk kesim ise hiç okumamıştır. D grubu camilerde görevli olanların %25,7'si bir temel fıkıh kaynağı okuduklarını belirtmiş, %41,8'i ihtiyaç duydukça okuduğunu, %32,1'i birden fazla fıkıh kaynağı okuduğunu ve %0,4'ü hiç okumadığını belirtmiştir. Halen görev yapılan cami ile fıkıh, ilmihal açısından yapılan çalışmaların boyutu arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

15. Siyer ve İslâm tarihi ile ilgili ne gibi okumalarınız oldu?

		n	%
Siyer ve İslâm tarihi ile ilgili ne gibi okumalarınız oldu?	Bir temel kaynak okudum	117	26,9
	Sadece ihtiyaç duydukça bakarım	133	30,6
	Birden fazla kaynak okudum	179	41,1
	Hiç okumadım	6	1,4
	Total	435	100,0

Katılımcıların siyer ve İslâm tarihi ile ilgili ne gibi okumalarının olduğu incelendiğinde, %26,9'unun bir temel kaynak okuduğunu, %30,6'sı sadece ihtiyaç duydukça baktığını, %41,1'i birden fazla kaynak okuduğunu belirtirken %1,4'ü hiç okumadığını belirtmiştir.

			Siyer ve İslâm tarihi ile ilgili ne gibi okumalarınız oldu?				Total
			Bir temel kaynak okudum	Sadece ihtiyaç duydukça bakarım	Birden fazla kaynak okudum	Hiç okumadım	
Görev	İmam-Hatip	n	90	115	149	4	358
		%	25,1%	32,1%	41,6%	1,1%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	18	14	15	2	49
		%	36,7%	28,6%	30,6%	4,1%	100,0%
Total		n	108	129	164	6	407
		%	26,5%	31,7%	40,3%	1,5%	100,0%

Ki kare= 6,220 p=0,101

Görev ile siyer ve islam tarihi ile ilgili okumaların sıklığı arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %25,1'i bir temel kaynak okumuş, %32,1'i sadece ihtiyaç duydukça baktığını belirtmiş ve %41,6'lık kısmı ise birden fazla kaynak okuduğunu belirtmiştir. %1,1'lik kısım ise siyer ve islam tarihi ile ilgili hiç okuma yapmamıştır. Müezzin-kayyımların %36,7'si bir temel kaynak okumuş, %28,6'sı sadece ihtiyaç duydukça baktığını belirtmiş ve %30,6'lık kısmı birden fazla kaynak okumuştur. Hiç okuma yapmamışların oranı ise %4,1'dir. Görev ile siyer ve islam tarihi ile alakalı yapılan okumanın boyutu arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

			Siyer ve İslâm tarihi ile ilgili ne gibi okumalarınız oldu?				Total
			Bir temel kaynak okudum	Sadece ihtiyaç duydukça bakarım	Birden fazla kaynak okudum	Hiç okumadım	
15							
Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?	A	n	1	1	1	0	3
		%	33,3%	33,3%	33,3%	0,0%	100,0%
	B	n	2	6	4	0	12
		%	16,7%	50,0%	33,3%	0,0%	100,0%
	C	n	40	50	65	2	157
		%	25,5%	31,8%	41,4%	1,3%	100,0%
	D	n	69	76	102	4	251
		%	27,5%	30,3%	40,6%	1,6%	100,0%
Total		n	112	133	172	6	423
		%	26,5%	31,4%	40,7%	1,4%	100,0%

Ki kare= 2,589 p= 0,978

Halen görev yapılan caminin grubu ile siyer ve islam tarihi ile ilgili yapılan okumalar arasındaki ilişki incelendiğinde A grubu camilerde çalışanlar %33,3'lük üç eşit oranda bir temel kaynak okumuş olanlar, sadece ihtiyaç duydukça baktığını belirtenler ve birden fazla kaynak okumuş olanlar şeklinde dağılmaktadır. B grubu camilerde görev yapanların %16,7'si bir temel kaynak okuduklarını, %50'si sadece ihtiyaç duydukça baktığını ve %33,3'ü birden fazla kaynak okuduğunu belirtmiştir. C grubu camilerde görev yapanların ise %25,5'i bir temel kaynak okuduğunu belirtirken %31,8'i sadece ihtiyaç duydukça baktıklarını belirtmiştir. Birden fazla kaynak okuyanlar %41,4 orana ve hiç okumayanlar %1,3 orana sahiptirler. D grubu camilerde görev yapan personelin %27,5'i bir temel kaynak okuduğunu, %30,3'ü ihtiyaç duydukça baktığını, %40,6'si birden fazla kaynak okuduğunu belirtmiştir ve hiç okumadığını belirtenlerin oranı da %1,6'dır. Halen görev yapılan caminin grubu ile siyer ve İslâm tarihi ile ilgili yapılan okumalar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. (p>0,05)

16. Aşağıdaki alanlardan hangisiyle ilgili en az bir kitap okudunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

		N	%
Aşağıdaki alanlardan hangisiyle ilgili en az bir kitap okudunuz?	Tarih	241	20,1%
	Coğrafya	74	6,2%
	Edebiyat	127	10,6%
	Sosyoloji	93	7,8%
	Psikoloji	110	9,2%
	Eğitim	179	15,0%
	İletişim	130	10,9%
	Kişisel Gelişim	167	14,0%
	Diğer	76	6,3%
Total	1197	100,0%	

Okunan kitapların konuları incelendiğinde Tarih kitapları %20,1 okunma oranı ile en çok okunan kitap türüdür. Coğrafya %6,2; edebiyat %10,6; sosyoloji %7,8; psikoloji %9,2'dir. Eğitim kitaplarının okunma oranı %15; iletişim kitaplarının okunma oranı %10,9; kişisel gelişim kitaplarının okunma oranı ise %14'tür.

17. Din görevliliği mesleğini niçin seçtiniz?

		n	%
Din görevliliği mesleğini niçin seçtiniz?	Kutsal olduğunu düşündüğüm için	233	55,2
	Toplum tarafından saygı duyulan bir meslek olduğu için	38	9,0
	Aile büyüklerim istediği için	62	14,7
	Başka bir mesleğe giremediğim için	30	7,1
	Diğer	59	14,0
	Total	422	100,0

Katılımcıların din görevliliği mesleğini seçme sebepleri incelendiğinde %55,2'si kutsal olduğunu düşündüğü için, %14,7'si aile büyükleri istediği için, %9'u toplum tarafından saygı duyulan bir meslek olduğu için, %14'ü ise diğer nedenlerden ötürü din görevliliğini seçtiğini belirtmiştir.

		Din görevliliği mesleğini niçin seçtiniz?					Total	
		Kutsal olduğunu düşündüğüm için	Toplum tarafından saygı duyulan bir meslek olduğu için	Aile büyüklerim istediği için	Başka bir mesleğe giremediğim için	Diğer		
Görev	İmam-Hatip	n	191	31	55	24	48	349
		%	54,7%	8,9%	15,8%	6,9%	13,8%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	28	6	6	2	6	48
		%	58,3%	12,5%	12,5%	4,2%	12,5%	100,0%
Total		n	219	37	61	26	54	397
		%	55,2%	9,3%	15,4%	6,5%	13,6%	100,0%

Ki kare= 1,506 p=0,826

Görev ile din görevliliği mesleğini seçme arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerden bu mesleği kutsal olduğu için seçenlerin oranı %54,7, toplum tarafından saygı duyulan bir meslek olduğu için seçenlerin oranı %8,9'dur. İmam-hatiplerin %15,8'i ise bu mesleği aile büyükleri istediği için, %6,9'u da başka bir mesleğe giremediği için seçmiştir. Müezzin-kayyımların %58,3'ü kutsal olduğunu düşündüğü için din görevliliği mesleğini seçerken, %12,5'luk iki eşit oranla toplum tarafından saygı duyulan bir meslek olduğu için ve aile büyükleri istediği için seçmişlerdir. Başka

bir mesleğe giremediği için seçenlerin payı ise %4,2'dir. Görev ile din görevliliği mesleğini seçme arasında anlamlı bir ilişki yoktur. ($p>0,05$)

18. Yeniden bir meslek seçme imkânınız olsa hangi mesleği seçerdiniz?

		n	%
Yeniden bir meslek seçme imkânınız olsa hangi mesleği seçerdiniz?	Yine din görevlisi olurum	306	71,7
	Avukat olurum	11	2,6
	Doktor olurum	14	3,3
	Tarım-hayvancılıkla uğraşırdım	1	0,2
	Esnaf-tüccar olurum	18	4,2
	Öğretmen olurum	61	14,3
	Diğer	16	3,7
	Total	427	100,0

Katılımcıların yeniden bir meslek seçme imkânı olduğunda seçmek istedikleri meslekler incelendiğinde, %71,7'si yine din görevlisi olacağını belirtirken, %2,6'sı avukat, %3,3'ü doktor, %0,2'si tarım ve hayvancılık, %4,2'si esnaf ve tüccar, %14,3'ü öğretmen, %3,7'si ise diğer meslekleri belirtmiştir.

			Yeniden bir meslek seçme imkânınız olsa hangi mesleği seçerdiniz?							
			Yine din görevlisi olurum	Avukat olurum	Doktor olurum	Tarım-hayvancılıkla uğraşırdım	Esnaf-tüccar olurum	Öğretmen olurum	Diğer	
Görev	İmam-Hatip	n	247	9	11	1	14	58	12	
		%	70,2%	2,6%	3,1%	,3%	4,0%	16,5%	3,4%	
	Müezzin-Kayyım	n	38	1	1	0	3	2	4	
		%	77,6%	2,0%	2,0%	0,0%	6,1%	4,1%	8,2%	
Total			n	285	10	12	1	17	60	16
			%	71,1%	2,5%	3,0%	,2%	4,2%	15,0%	4,0%

Ki kare= 8,004 p= 0,238

Görev ile yeniden bir meslek seçme olsa seçilecek meslekler arasındaki ilişkiye bakıldığında imam hatiplerin %70,2'si yine imam-hatip olacağını belirtirken avukat olurum diyenlerin oranı %2,6, doktor olurum diyenlerin oranı %3,1 orandadır. Tarım-hayvancılıkla uğraşırdım seçeneğini belirtenlerin oranı %0,3, esnaf-tüccar olurum seçeneğini belirtenlerin oranı %4 iken öğretmen olurum diyenlerin ise oranı %16,5'dir. Diğer meslek grupları seçeneğini belirtenler ise %3,4 oranındadır. iken öğretmen

olurdum diyenlerin ise oranı %16,5'dir. Diğer meslek grupları seçeneğini belirtenler ise %3,4 oranındadır. Müezzin-kayyımların ise %77,6'sı yine müezzin-kayyım olacağını belirtirken %2'lik iki eşit oran ile avukat ve doktor olacağını belirtmişlerdir. Esnaf-tüccar olacağını belirtenlerin oranı %6,1 ve öğretmen olacağını belirtenlerin oranı %4,1'dir. Görev ile yeniden bir meslek seçme olsa seçilecek meslekler arasında anlamlı bir ilişki yoktur. ($p>0,05$)

19. Kendinizi meslekî yönden yeterli buluyor musunuz?

		n	%
Kendinizi meslekî yönden yeterli buluyor musunuz?	Çok yeterli	16	3,7
	Yeterli	223	51,5
	Orta	169	39,0
	Yetersiz	23	5,3
	Çok Yetersiz	2	0,5
	Total	433	100,0

Katılımcıların kendilerini meslekî yönden buldukları yeterlilik düzeyleri incelendiğinde %3,7'si çok yeterli, %51,5'i yeterli, %39'u orta düzeyde, %5,3'ü yetersiz bulurken %0,5'i çok yetersiz bulmaktadır.

			Kendinizi meslekî yönden yeterli buluyor musunuz?					Total
			Çok yeterli	Yeterli	Orta	Yetersiz	Çok Yetersiz	
Görev	İmam-Hatip	n	13	187	138	17	2	357
		%	3,6%	52,4%	38,7%	4,8%	,6%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	0	23	22	3	0	48
		%	0,0%	47,9%	45,8%	6,3%	0,0%	100,0%
Total		n	13	210	160	20	2	405
		%	3,2%	51,9%	39,5%	4,9%	,5%	100,0%

Ki kare=2,921 $p= 0,571$

Görev ile kendini meslekî açıdan yeterli bulma arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %3,6'sı kendini çok yeterli, %52,4'ü kendini yeterli, %38,7'si kendini orta derecede ve %4,8'i kendini yetersiz bulmaktadır. Kendini çok yetersiz bulanların oranı ise %0,6'dır. Müezzin-kayyımların ise %47,9'u kendini yeterli, %45,8'i orta derecede ve %6,3'ü yetersiz bulmaktadır. Görev ile kendini meslekî açıdan yeterli bulma arasında anlamlı bir ilişki yoktur. ($p>0,05$)

20. Kendinizi meslekî yönden yetersiz görüyorsanız sizce nedeni ne olabilir?

		n	%
Kendinizi meslekî yönden yetersiz görüyorsanız sizce nedeni ne olabilir?	Kur'an bilgim yeterli değil	24	15,1
	Meslekî bilgi ve uygulamam zayıf	54	34,0
	Mesleği sevmeme rağmen zorla yapıyorum	15	9,4
	Sesim iyi değil, Kur'an-ı Kerim'i iyi okuyamıyorum	20	12,6
	Sosyal yönüm zayıf, içime kapanığım	20	12,6
	Diğer	26	16,4
	Total	159	100,0

Kendilerini meslekî yönden yetersiz bulanların yetersiz bulma nedenleri incelendiğinde, %15,1'i kuran bilgisinin yeterli olmadığını, %34'ü meslekî bilgi ve uygulamasının zayıf olduğunu, %9,4'ü mesleği sevmesine rağmen zorla yaptığını, %12,6'sının sesi iyi olmadığını ve kuran-ı kerimi iyi okumadığını, %12,6'sı sosyal yönünü zayıf olduğunu ve içine kapanık olduğunu belirtirken %16,4'ü diğer nedenleri belirtmiştir.

21. Mesleğinizde daha yeterli hale gelmek için konu ile ilgili hizmet içi eğitim kurslarına katıldınız mı?

		n	%
Mesleğinizde daha yeterli hale gelmek için konu ile ilgili hizmet içi eğitim kurslarına katıldınız mı?	Evet	380	89,2
	Hayır	46	10,8
	Total	426	100,0

Katılımcıların meslekleri ile ilgili olarak hizmet içi eğitime katılım durumları incelendiğinde %89,2'si bu eğitimlere katıldığını belirtirken, %10,8'i bu eğitimlere katılmadığını belirtmiştir.

			Mesleğinizde daha yeterli hale gelmek için konu ile ilgili hizmet içi eğitim kurslarına katıldınız mı?		Total
			Evet	Hayır	
Görev	İmam-Hatip	n	321	31	352
		%	91,2%	8,8%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	38	9	47
		%	80,9%	19,1%	100,0%
Total		n	359	40	399
		%	90,0%	10,0%	100,0%

Ki kare= 4,917 p=0,032

Görev ile hizmet içi eğitim kurslarına katılma ilişkisi incelendiğinde imam-hatiplerin %91,2'si hizmet içi eğitim kurslarına katılmış, %8,8'i katılmamıştır. Müezzin-kayyımların ise %80,9'u hizmet içi eğitim kurslarına katılmışken %19,1'i katılmadığını belirtmiştir. Görev ile hizmet içi eğitim kurslarına katılma arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. ($p<0,05$)

21			Mesleğinizde daha yeterli hale gelmek için konu ile ilgili hizmet içi eğitim kurslarına katıldınız mı?		Total
			Evet	Hayır	
Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?	A	n	3	0	3
		%	100,0%	0,0%	100,0%
	B	n	8	4	12
		%	66,7%	33,3%	100,0%
	C	n	133	19	152
		%	87,5%	12,5%	100,0%
	D	n	228	21	249
		%	91,6%	8,4%	100,0%
Total		n	372	44	416
		%	89,4%	10,6%	100,0%

Ki kare= 8,729 p= 0,033

Halen görev yapılan caminin grubu ile mesleğinde daha yeterli hale gelmek için hizmet içi eğitimlere katılıp katılmama arasındaki ilişki incelendiğinde A grubu camilerde görev yapanların tamamı hizmet içi eğitim kurslarına katılım göstermişlerdir. B grubu camilerde görev yapanların %66,7'si katılım sağlamışken %33,3'ü katılmamışlardır. C grubu camilerde görev yapanların %87,5'i katılmış, %12,5'i katılmamıştır. D grubu camilerde görev yapanların ise %91,6'sı katılım sağlamış iken %8,4'ü katılmamıştır. Halen görev yapılan caminin grubu ile mesleğinde daha yeterli hale gelmek için hizmet içi eğitimlere katılıp katılmama arasında anlamlı bir ilişki vardır. ($p<0,05$)

22. 21. soruya cevabınız 'HAYIR' ise niçin katılmadınız?

		n	%
Hizmet içi eğitime katılmayanların katılmama sebebi	Faydalı olmadığını düşünüyorum	9	16,1
	Henüz çağrılmadım	40	71,4
	Diğer	7	12,5
	Total	56	100,0

Hizmet içi eğitime katılmayan personelin katılmama nedenleri incelendiğinde %16,1'i faydası olduğunu düşünmediğini, %71,4'ü ise henüz çağırılmadığını belirtirken %12,5'i ise diğer nedenlerden ötürü hizmet içi eğitime katılmadığını belirtmiştir.

23. Size göre bir din görevlisinin en önemli özelliği ne olmalıdır?

		n	%
Size göre bir din görevlisinin en önemli özelliği ne olmalıdır?	Hafızlık/tecvid	93	22,0
	Giyim kuşam ve görünüm	20	4,7
	Ses ve kıraat	36	8,5
	Cami içi-dışı cemaatle sosyal ilişki	138	32,6
	Dinî bilgiler ve meslekî uygulama	108	25,5
	Diğer	28	6,6
	Total	423	100,0

Katılımcıların bir din görevlisinin en önemli özelliği hakkındaki görüşleri incelendiğinde %32,6'sı cami içi-dışı cemaatle sosyal ilişki, %25,5'i dinî bilgiler ve meslekî uygulama, %22'si ise hafızlık ve tecvid olduğunu belirtirken, %8,5'i ses ve kıraat, %4,7'si giyim kuşam ve görünüm olarak belirtirken %6,6'sı ise diğer özellikleri belirtmiştir.

			Size göre bir din görevlisinin en önemli özelliği ne olmalıdır?						Total
			Hafızlık/tecvid	Giyim kuşam ve görünüm	Ses ve kıraat	Cami içi-dışı cemaatle sosyal ilişki	Dinî bilgiler ve meslekî uygulama	Diğer	
Görev	İmam-Hatip	n	80	14	29	120	84	22	349
		%	22,9%	4,0%	8,3%	34,4%	24,1%	6,3%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	8	2	4	13	15	5	47
		%	17,0%	4,3%	8,5%	27,7%	31,9%	10,6%	100,0%
Total		n	88	16	33	133	99	27	396
		%	22,2%	4,0%	8,3%	33,6%	25,0%	6,8%	100,0%

Ki kare= 3,376 p=0,642

Görev ile bir din görevlisinin en önemli özelliğine dair fikirler arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %22,9'u hafızlık/tecvidin en önemli özellik olduğunu, %4'ü giyim kuşam ve görünüm olduğunu ve %8,3'ü ses ve kıraatın en önemli özellik olduğunu belirtmişlerdir. Cami içi-dışı cemaat ile sosyal ilişkinin bir din görevlisinin en

önemli özelliği olduğunu belirtenler %34,4 oranında, dinî bilgiler ve meslekî uygulamayı belirtenler %24,1 oranında ve diğer özelliklerin bir din görevlisinin en önemli özelliği olduğunu belirtenler %6,3 oranındadır. Müezzin-kayyımların ise %17'si hafızlık/tecvidin, %4,3'ü giyim kuşam ve görünümün, %8,5'i ise ses ve kıraatın bir din görevlisinin en önemli özelliği olduğunu belirtmiştir. Cami içi-dışı cemaat ile sosyal ilişkinin bir din görevlisinin en önemli özelliği olduğunu belirtenler %27,7 oranında, dinî bilgiler ve meslekî uygulamayı belirtenler %31,9 oranında ve diğer özelliklerin bir din görevlisinin en önemli özelliği olduğunu belirtenler %10,6 oranındadır. Görev ile bir din görevlisinin en önemli özelliğine dair fikirler arasında anlamlı bir ilişki yoktur. ($p>0,05$)

24. Şimdiye kadar görevli olarak Umreye gittiniz mi?

		n	%
Şimdiye kadar görevli olarak Umreye gittiniz mi?	Evet	198	45,7
	Hayır	235	54,3
	Total	433	100,0

Katılımcıların %45,7'si görevli olarak umreye gitmiş iken %54,3'ü görevli olarak gitmemiştir.

			Şimdiye kadar görevli olarak Umreye gittiniz mi?		Total
			Evet	Hayır	
Görev	İmam-Hatip	n	172	185	357
		%	48,2%	51,8%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	20	28	48
		%	41,7%	58,3%	100,0%
Total		n	192	213	405
		%	47,4%	52,6%	100,0%

Ki kare=0,720 p=0,244

Görev ile görevli olarak umreye gidilip gidilmediği arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %48,2'si gitmişken %51,8'i gitmemiştir. Müezzin-kayyımların ise %41,7'si görevli olarak umreye gitmiş ve %58,3'ü gitmemiştir. Görev ile görevli olarak umreye gidilip gidilmediği arasında anlamlı bir ilişki yoktur. ($p>0,05$)

25. Şimdiye kadar görevli olarak Hacca gittiniz mi?

		n	%
Şimdiye kadar görevli olarak Hacca gittiniz mi?	Evet	182	42,5
	Hayır	246	57,5
	Total	428	100,0

Görevli olarak hacca gidenlerin oranı %42,5, gitmeyenlerin oranı ise %57,5'tir.

			Şimdiye kadar görevli olarak Hacca gittiniz mi?		Total
			Evet	Hayır	
Görev	İmam-Hatip	n	158	196	354
		%	44,6%	55,4%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	21	25	46
		%	45,7%	54,3%	100,0%
Total	n	179	221	400	
	%	44,8%	55,3%	100,0%	

Ki kare=0,017 p= 0,509

Görev ile görevli olarak hacca gidilip gidilmediği arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %44,6'sı gitmişken %55,4'ü gitmemiştir. Müezzin-kayyımların ise %45,7'si görevli olarak hacca gitmiş ve %54,3'ü gitmemiştir. Görev ile görevli olarak hacca gidilip gidilmediği arasında anlamlı bir ilişki yoktur. ($p>0,05$)

26. Hacc ve Umre'nin dışında görevli olarak başka bir ülkeye gittiniz mi?

Gittiyseniz, ülkenin adını lütfen belirtiniz?

		n	%
Hacc ve Umre'nin dışında görevli olarak başka bir ülkeye gittiniz mi? Gittiyseniz, ülkenin adını lütfen belirtiniz?	Evet	34	8,2
	Hayır	380	91,8
	Total	414	100,0

Katılımcıların %8,2'si hacc ve umre dışında görevli olarak başka bir ülkeye gitmişken %91,8'i gitmemiştir.

			Hacc ve Umre'nin dışında görevli olarak başka bir ülkeye gittiniz mi? Gittiyseniz, ülkenin adını lütfen belirtiniz?		Total
			Evet	Hayır	
Görev	İmam-Hatip	n	31	310	341
		%	9,1%	90,9%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	3	44	47
		%	6,4%	93,6%	100,0%
Total		n	34	354	388
		%	8,8%	91,2%	100,0%

Ki kare=0,379 p=0,388

Görev ile görevli olarak hac ve umre dışında başka bir yere gidilip gidilmediği arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %9,1'i gitmişken %90,9'u gitmemiştir. Müezzin-kayyımların ise %6,4'ü görevli olarak hac ve umre dışında başka bir yere gitmiş ve %93,6'sı gitmemiştir. Görev ile görevli olarak hac ve umre dışında başka bir yere gidilip gidilmediği arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

27. Mesleğinizde daha iyi olabilmek için bir üst eğitim-öğretim yapmayı düşünüyor musunuz?

		n	%
Mesleğinizde daha iyi olabilmek için bir üst eğitim-öğretim yapmayı düşünüyor musunuz?	Evet	308	72,0
	Hayır	120	28,0
	Total	428	100,0

Katılımcıların %72'si mesleğinde daha iyi olabilmek için bir üst eğitim-öğretim yapmayı düşünürken %28'inin böyle bir düşüncesi bulunmamaktadır.

			Mesleğinizde daha iyi olabilmek için bir üst eğitim-öğretim yapmayı düşünüyor musunuz?		Total
			Evet	Hayır	
Görev	İmam-atip	n	251	101	352
		%	71,3%	28,7%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	34	14	48
		%	70,8%	29,2%	100,0%
Total		n	285	115	400
		%	71,3%	28,8%	100,0%

Ki kare=0,005 p= 0,533

Görev ile mesleğinde daha iyi olabilmek için bir üst eğitim-öğretim yapmayı düşünme arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %71,3'ü bir üst eğitim-öğretim yapmayı düşünmekteyken %28,7'si düşünmemektedir. Müezzin-kayımların ise %70,8'i mesleğinde daha iyi olabilmek için bir üst eğitim-öğretim yapmayı düşünmektedir ve %29,2'si düşünmemektedir. Görev ile mesleğinde daha iyi olabilmek için bir üst eğitim-öğretim yapmayı düşünme arasında anlamlı bir ilişki yoktur. ($p>0,05$)

28. 27.soruya cevabınız 'EVET' ise hangi eğitim-öğretimi düşünüyorsunuz?

		n	%
İmkan tanınırsa hangi eğitim-öğretimi düşünüyorsunuz?	İlahiyat Önlisans okumak istiyorum	34	11,2
	İlahiyat Fakültesinde okumak istiyorum	191	62,8
	Yüksek Lisans yapmak istiyorum	55	18,1
	Doktora yapmak istiyorum	6	2,0
	İlahiyat dışında başka bir bölüm	18	5,9
	Total	304	100,0

Mesleğinizde daha iyi olabilmek için bir üst eğitim-öğretim yapmayı düşünenlerin %62'si ilahiyat fakültesinde okumayı düşünmekte, %18,1'i yüksek lisans yapmayı, %11,2'si imkân tanınırsa ilahiyat önlisans okumak istediğini belirtmiştir. %2'si doktora yapmak istemekte olup %5,9'u ise ilahiyat dışında başka bir bölüm okumak istemektedir.

29. Evinizde hangi tür kitaplar bulunur? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

		N	%
Evinizde hangi tür kitaplar bulunur?	Kütüphanem yok	13	,5%
	İlmihal ve fıkıh kitapları	407	15,4%
	Kur'ân ve Türkçe anlamı	381	14,4%
	Edebiyat ve Fikir Kitapları	192	7,3%
	Kur'ânı açıklayan tefsir kitapları	372	14,1%
	Namaz hocası ve dua kitapları	291	11,0%
	Hadislerle ilgili kitaplar	367	13,9%
	Hz. Muhammed'in hayatını anlatan kitaplar	376	14,3%
	Genel kültür ansiklopedisi	148	5,6%
	Diğer	90	3,4%
Total	2637	100,0%	

Evde bulunan kitap türlerinin oranı incelendiğinde; İlmihal ve fıkıh kitapları %15,4; Kur'ân ve Türkçe anlamı %14,4; Edebiyat ve Fikir Kitapları %7,3; Kur'ânı açıklayan tefsir kitapları %14,1; Namaz hocası ve dua kitapları %11; Hadislerle ilgili kitaplar %13,9; Hz. Muhammed'in hayatını anlatan kitaplar %14,3; Genel kültür ansiklopedisi %5,6'dır.

		Görev		Total
		İmam-Hatip	Müezzin-Kayyım	
Kütüphanem yok	n	11	2	13
	%	3,1%	4,3%	
İlmihal ve fıkıh kitapları	n	340	42	382
	%	95,5%	89,4%	
Kur'ân ve Türkçe anlamı	n	319	38	357
	%	89,6%	80,9%	
Edebiyat ve Fikir Kitapları	n	158	19	177
	%	44,4%	40,4%	
Kur'ânı açıklayan tefsir kitapları	n	310	38	348
	%	87,1%	80,9%	
Namaz hocası ve dua kitapları	n	241	33	274
	%	67,7%	70,2%	
Hadislerle ilgili kitaplar	n	306	39	345
	%	86,0%	83,0%	
Hz. Muhammed'in hayatını anlatan kitaplar	n	311	40	351
	%	87,4%	85,1%	
Genel kültür ansiklopedisi	n	126	10	136
	%	35,4%	21,3%	
Diğer	n	73	9	82
	%	20,5%	19,1%	
	Count	356	47	403

Katılımcıların kütüphanelerinde bulunan kitapların göreve göre dağılımları incelendiğinde İlmihal ve fıkıh kitapları imam hatiplerin %95,5'inde, müezzin-kayyımların %89,4'ünde bulunmaktadır. Kuran ve Türkçe anlamı imam-hatiplerin %89,6'sında, müezzin-kayyımların %80,9'unda bulunmaktadır. Edebiyat ve Fikir Kitapları imam hatiplerin %44,4'ünde, müezzin-kayyımların %40,4'ünde, Kur'ânı açıklayan tefsir kitapları imam hatiplerin %87,1'inde, müezzin-kayyımların %80,9'unda, Namaz hocası ve dua kitapları imam hatiplerin %67,7'sinde, müezzin-kayyımların %70,2'sinde bulunmaktadır. Hadislerle ilgili kitaplar imam hatiplerin %86'sında, müezzin-kayyımların %83'ünde; Hz. Muhammed'in hayatını anlatan

kitaplar imam hatiplerin %87,4'ünde, müezzin-kayımların %85,1'inde; Genel kültür ansiklopedisi ise imam hatiplerin %35,4'ünde, müezzin-kayımların %21,3'ünde bulunmaktadır.

30. Aşağıdaki kitaplardan okuduklarınızı işaretleyiniz.

		N	%
Aşağıdaki kitaplardan okuduklarınızı işaretleyiniz	Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri - Komisyon (DİB Yayınları)	302	12,1%
	Tefsir Usulü - Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU (TDV Yayınları)	61	2,4%
	İlmihal I. ve II. Ciltler - Komisyon (TDV Yayınları)	339	13,6%
	Hac İlmihali - Doç. Dr. İsmail Karagöz, Mehmet Keskin, Doç. Dr. Halil Altuntaş (DİB Yayınları)	279	11,2%
	Dinî Kavramlar Sözlüğü - Komisyon (DİB Yayınları)	175	7,0%
	Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı - Prof. Dr. İbrahim SARIÇAM (DİB Yayınları)	225	9,0%
	Hadis Usûlü - Prof. Dr. Talat KOÇYİĞİT (TDV)	68	2,7%
	Riyazü's-sâlihîn - Ebû Zekerıyya en-NEVEVÎ	244	9,8%
	Yaşayan Dünya Dinleri - Komisyon (DİB Yayınları)	136	5,5%
	Tecvidli Kur'ân Okuma Rehberi - Davut KAYA (DİB Yayınları)	205	8,2%
	Kur'ân- ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri - Prof.Dr. İsmail KARAÇAM	111	4,5%
	Allah, Din, Ahlak, Diyanet, Hutbe, İmam-Hatip Maddeleri - Diyanet İslâm Ansiklopedisi (TDV)	122	4,9%
	Diyanet Aylık Dergisi Son Oniki Sayı	226	9,1%
Total	2493	100,0%	

Katılımcıların okudukları kitaplar incelendiğinde Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri - Komisyon (DİB Yayınları) %12,1 oranında, Tefsir Usulü - Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU (TDV Yayınları) %2,4 oranında, İlmihal I. ve II. Ciltler - Komisyon (TDV Yayınları) %13,6 oranında, Hac İlmihali - Doç. Dr. İsmail Karagöz, Mehmet Keskin, Doç. Dr. Halil Altuntaş (DİB Yayınları) %11,2 oranında okunmuştur. Dinî Kavramlar Sözlüğü - Komisyon (DİB Yayınları) %7 oranında okunurken, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı - Prof. Dr. İbrahim SARIÇAM (DİB Yayınları) yayını %9 oranında okunmuştur. Hadis Usûlü - Prof. Dr. Talat KOÇYİĞİT (TDV) yayını %2,7 oranında, Riyazü's-sâlihîn - Ebû Zekerıyya en-Nevevî %9,8 oranında, Yaşayan Dünya Dinleri - Komisyon (DİB Yayınları) %5,5 oranında okunmuştur. Tecvidli Kur'ân Okuma Rehberi - Davut KAYA (DİB Yayınları) yayını %8,2 oranında, Kur'ân- ı

Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri - Prof.Dr. İsmail KARAÇAM %4,5 oranında okunmuştur. Allah, Din, Ahlak, Diyanet, Hutbe, İmam-Hatip Maddeleri - Diyanet İslâm Ansiklopedisi (TDV) yayını %4,9 oranında okunurken, Diyanet Aylık Dergisi Son Oniki Sayı yayını %9,1 oranında okunmuştur.

		Görev		Total
		İmam-Hatip	Müezzin-Kayyım	
Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri - Komisyon (DİB Yayınları)	n	249	32	281
	%	72,4%	71,1%	
Tefsir Usulü - Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU (TDV Yayınları)	n	45	6	51
	%	13,1%	13,3%	
İlmihal I. ve II. Ciltler - Komisyon (TDV Yayınları)	n	284	35	319
	%	82,6%	77,8%	
Hac İlmihali - Doç. Dr. İsmail Karagöz, Mehmet Keskin, Doç. Dr. Halil Altuntaş (DİB Yayınları)	n	241	25	266
	%	70,1%	55,6%	
Dini Kavramlar Sözlüğü - Komisyon (DİB Yayınları)	n	150	19	169
	%	43,6%	42,2%	
Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı - Prof. Dr. İbrahim SARIÇAM (DİB Yayınları)	n	191	19	210
	%	55,5%	42,2%	
Hadis Usûlü - Prof. Dr. Talat KOÇYİĞİT (TDV)	n	49	8	57
	%	14,2%	17,8%	
Riyazü's-sâlihîn - Ebû Zekerriya en-NEVEVÎ	n	208	22	230
	%	60,5%	48,9%	
Yaşayan Dünya Dinleri - Komisyon (DİB Yayınları)	n	118	15	133
	%	34,3%	33,3%	
Tecvidli Kur'ân Okuma Rehberi - Davut KAYA (DİB Yayınları)	n	165	22	187
	%	48,0%	48,9%	
Kur'ân- ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri - Prof.Dr. İsmail KARAÇAM	n	85	13	98
	%	24,7%	28,9%	
Allah, Din, Ahlak, Diyanet, Hutbe, İmam-Hatip Maddeleri - Diyanet İslâm Ansiklopedisi (TDV)	n	106	12	118
	%	30,8%	26,7%	
Diyanet Aylık Dergisi Son Oniki Sayı	n	192	24	216
	%	55,8%	53,3%	
	n	344	45	389

Katılımcıların göreve göre okudukları kitaplar incelendiğinde; Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri - Komisyon (DİB Yayınları) imam hatiplerin %72,4'ü, müezzin-kayyımların %71,1'i tarafından; Tefsir Usulü - Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU imam hatiplerin %13,1'i, müezzin-kayyımların %13,3'ü tarafından okunmuştur. İlmihal I. ve II. Ciltler - Komisyon (TDV Yayınları) imam-hatiplerin % 82,6'sı, müezzin-

kayımların %77,8'i; Hac İlmihali - Doç. Dr. İsmail Karagöz, Mehmet Keskin, Doç. Dr. Halil Altuntaş eseri ise imam hatiplerin %70,1'i, müezzin-kayımların %55,6'sı tarafından okunmuştur. Riyazü's-sâlihîn - Ebû Zekeriyya en-NEVEVÎ adlı eser imam-hatiplerin %60,5'i müezzin kayımların ise %48,9'u tarafından okunurken diğer eserler %50 nin altında oranlarda okunmuştur. Bütün katılımcılar tarafından ez az okunan eser Tefsir Usulü - Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU (TDV Yayınları) ile Kur'ân- ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri - Prof.Dr. İsmail KARAÇAM adlı eserlerdir.

C. YAYGIN DİN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ SORULAR

1. Cami derneğiniz var mı?

		n	%
Cami derneğiniz var mı?	Evet	229	53,6
	Hayır	198	46,4
	Total	427	100,0

Katılımcıların %53,6'sının cami derneği bulunmakta olup %46,4'ünün cami derneği bulunmamaktadır.

			Cami derneğiniz var mı?		Total
			Evet	Hayır	
Görev	İmam-Hatip	n	176	178	354
		%	49,7%	50,3%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	37	12	49
		%	75,5%	24,5%	100,0%
Total		n	213	190	403
		%	52,9%	47,1%	100,0%

Ki kare= 11,491 p= 0,000

Görev ile cami derneğine sahip olma arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %49,7'si cami derneklerinin olduğunu ve %50,3'ü olmadığını belirtirken müezzin-kayımların %75,5'i cami derneklerinin olduğunu belirtirken %24,5'i cami derneklerinin olmadığını belirtmiştir. Görev ile cami derneğine sahip olma arasında anlamlı bir ilişki vardır. (p<0,05)

2. Cami dernek yöneticileri ile bir probleminiz var mı?

		n	%
Cami dernek yöneticileri ile bir probleminiz var mı?	Evet	31	7,8
	Hayır	252	63,3
	Cami derneğimiz yok	115	28,9
	Total	398	100,0

Katılımcıların %7,8'inin cami dernek yöneticileri ile problemi bulunmakta iken %63,3'ünün problemi bulunmamaktadır. Kalan %28,9'unun cami derneği bulunmamaktadır.

			Cami dernek yöneticileri ile bir probleminiz var mı?			Total
			Evet	Hayır	Cami derneğimiz yok	
Görev	İmam-Hatip	n	22	206	102	330
		%	6,7%	62,4%	30,9%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	9	31	7	47
		%	19,1%	66,0%	14,9%	100,0%
Total	n	31	237	109	377	
	%	8,2%	62,9%	28,9%	100,0%	

Ki kare= 11,527 p= 0,003

Görevle cami dernek yöneticileri ile ilişkilerde bir problem yaşayıp yaşamama durumu incelendiğinde imam-hatiplerin %6,7'si problem yaşadığını, %62,4'ü problem yaşamadığını belirtirken %30,9'u cami derneklerinin olmadığını belirtmiştir. Müezzin-kayyımlardan ise cami dernek yöneticileri ile problem yaşayanların oranı %19,1, problem yaşamadığını belirtenlerin oranı %66 ve cami derneği olmadığını belirtenlerin oranı %14,9'dur. Görevle cami dernek yöneticileri ile ilişkilerde bir problem yaşayıp yaşamama durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır. (p<0,05)

3. 2. Soruya cevabınız "EVET" ise en çok hangi konularda problem yaşıyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

4. Caminize devamlı (5 vakit) devam eden cemaatinizin sayısı ortalama ne kadardır?

		n	%
Caminize devamlı (5 vakit) devam eden cemaatinizin sayısı ortalama ne kadardır?	1-10	92	22,7
	11-20	82	20,2
	21-30	73	18,0
	31-50	92	22,7
	51+	66	16,3
	Total	405	100,0

Katılımcıların görevli oldukları camiye devamlı devam eden cemaatin ortalama sayıları incelendiğinde 1-10 arasında olanların oranı %22,7; 11-20 arası olanların oranı %20,2; 21-30 arası olanların oranı %18; 31-50 arası olanların oranı %22,7; 51 ve üzeri olanların oranı ise %16,3'tür.

			Caminize devamlı (5 vakit) devam eden cemaatinizin sayısı ortalama ne kadardır?					Total	
			1-10	11-20	21-30	31-50	51+		
Görev	İmam-Hatip	n	88	75	62	74	50	349	
		%	25,2%	21,5%	17,8%	21,2%	14,3%	100,0%	
	Müezzin-Kayyım	n	2	5	8	17	16	48	
		%	4,2%	10,4%	16,7%	35,4%	33,3%	100,0%	
Total			n	90	80	70	91	66	397
			%	22,7%	20,2%	17,6%	22,9%	16,6%	100,0%

Ki kare= 23,731 p= 0,000

Görev ile cemaatine devamlı 5 vakit devam eden cemaatin sayısı arasındaki ilişki incelendiğinde imam hatiplerin %25,2'si 1-10 kişi aralığını, %21,5'i 11-20 kişi aralığını, %17,8'i ise 21-30 kişi aralığını belirtirken %21,2'lik kısım 31-50 kişi aralığını ve %14,3'ü 51 ve daha fazla kişi katıldığını belirtmiştir. Müezzin-kayyımların ise %4,2'si 1-10 kişi aralığını, %10,4'ü 11-20 kişi aralığını ve %16,7'si 21-30 kişi aralığında katılım belirtirken 31-50 kişi arası katılım belirtenlerin oranı %35,4 iken 51 ve daha fazla kişi katılımı belirtenlerin oranı %33,3'tür. Görev ile cemaatine devamlı 5 vakit devam eden cemaatin sayısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. (p<0,05)

5. Genel olarak cemaatinizin yaş ortalaması aşağıdakilerden hangisine uygundur?

		n	%
Genel olarak cemaatinizin yaş ortalaması aşağıdakilerden hangisine uygundur?	15-25 yaş	1	0,2
	26-35 yaş	24	5,9
	36-50 yaş	209	51,4
	51- yukarı	173	42,5
	Total	407	100,0

Katılımcıların cemaatlerinin yaş ortalamaları incelendiğinde, %51,4'ünün 36-50 yaş aralığında, %42,5'inin 51 ve yukarı yaş grubunda, %5,9'unun 26-35 yaş aralığında, %0,2'sinin ise 15-25 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

			Genel olarak cemaatinizin yaş ortalaması aşağıdakilerden hangisine uygundur?				Total
			15-25 yaş	26-35 yaş	36-50 yaş	51- yukarı	
Görev	İmam-Hatip	n	1	22	183	144	350
		%	,3%	6,3%	52,3%	41,1%	100,0%
	Müezzin-Kayyim	n	0	2	19	27	48
		%	0,0%	4,2%	39,6%	56,3%	100,0%
Total		n	1	24	202	171	398
		%	,3%	6,0%	50,8%	43,0%	100,0%

Ki kare= 4,036 p= 0,258

Görev ile cemaatinin hangi yaş aralığına uygun bulunduğu arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %0,3'ü cemaatini 15-25 yaş aralığına, %6,3'ü 26-35 yaş aralığına uygun bulurken %52,3'ü cemaatini 36-50 yaş aralığına ve %41,1'i 51 ve üzeri yaş grubuna uygun bulmaktadır. Müezzin-kayyimlerin ise %4,2'si cemaatini 26-35 yaş aralığına, %39,6'sı 36-50 yaş aralığına ve %56,3'ü 51 ve üzeri yaş grubuna uygun bulmaktadır. Görev ile cemaatinin hangi yaş aralığına uygun bulunduğu arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

6. Cemaatinizde en çok problem çıkaranlar daha çok hangi yaşta?

		n	%
Cemaatinizde en çok problem çıkaranlar daha çok hangi yaşta?	15-25 yaş	3	0,9
	26-35 yaş	4	1,2
	36-50 yaş	31	9,1
	51- yukarı	304	88,9
	Total	342	100,0

Cemaatte en çok problem çıkaran yaş grupları incelendiğinde, %88,9'u 51 ve daha yukarısı yaş grubu, %9,1'i 36-50 yaş grubu, %1,2'si 26-35 yaş grubunda iken %0,9'u ise 15-25 yaş grubundadır.

			Cemaatinizde en çok problem çıkaranlar daha çok hangi yaşta?				Total
			15-25 yaş	26-35 yaş	36-50 yaş	51-yukarısı	
Görev	İmam-Hatip	n	3	3	27	258	291
		%	1,0%	1,0%	9,3%	88,7%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	0	1	4	40	45
		%	0,0%	2,2%	8,9%	88,9%	100,0%
Total		n	3	4	31	298	336
		%	,9%	1,2%	9,2%	88,7%	100,0%

Ki kare= 0,935 p= 0,817

Görev ile cemaatinde en çok problem çıkaran yaş grubu aralığı ilişkisi incelendiğinde imam-hatiplerin %1'lik iki eşit oranla 15-25 ve 26-35 yaş aralığını belirtmiş, %9,3'lük kısmı 36-50 yaş grubunu ve kalan %88,7'lik kısım 51 ve üzeri yaş grubunun cemaatinde en çok problem çıkaran yaş grubu olduğunu belirtmiştir. Müezzin-kayyımların ise %2,2'si en problemlili yaş grubunun 26-35 yaş aralığını belirtirken, %8,9'u 36-50 yaş grubunu ve %88,9'u 51 ve üzeri yaş grubunun en problemlili yaş grubu olduğunu belirtmiştir. Görev ile cemaatinde en çok problem çıkaran yaş grubu aralığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

7. Gençlerin camiye daha az gelmelerinin sebepleri size göre genelde aşağıdakilerden hangisi olabilir?

		n	%
Gençlerin camiye daha az gelmelerinin sebepleri size göre genelde aşağıdakilerden hangisi olabilir?	Anne babaların ilgilenmemeleri, gerektiği kadar dinî eğitim ve telkinde bulunmamaları	240	58,1
	Okullarda verilen dinî eğitimin yetersizliği	37	9,0
	Medyadaki, gençliği dinden soğutan yayınların etkisi	40	9,7
	Gençlerin cami içi dinî konuşmaları tatmin edici bulunmaması	13	3,1
	Görevlilerin gençlerle yeteri kadar diyalog kuramaması	36	8,7
	Diğer	47	11,4
	Total	413	100,0

Katılımcılara göre gençlerin camiye daha az gelmelerinin sebepleri incelendiğinde; %58,1'i anne babaların ilgilenmemeleri, gerektiği kadar dinî eğitim ve telkinde bulunmamaları, %9'u okullarda verilen eğitimin yetersizliği, %9,7'si medyadaki, gençliği dinden soğutan yayınların etkisi, %3,1'i gençlerin cami içi dinî konuşmaları tatmin edici bulmamaları, %8,7'si görevlilerin gençlerle yeteri kadar diyalog kuramaması olarak belirtirken %11,4'ü diğer sebepleri öne sürmüştür.

		Gençlerin camiye daha az gelmelerinin sebepleri size göre genelde aşağıdakilerden hangisi olabilir?						Total	
		Anne babaların ilgilenmemeleri, gerektiği kadar dinî eğitim ve telkinde bulunmamaları	Okullarda verilen dinî eğitimin yetersizliği	Medyadaki, gençliği dinden soğutan yayınların etkisi	Gençlerin cami içi dinî konuşmaları tatmin edici bulmamaları	Görevlilerin gençlerle yeteri kadar diyalog kuramaması	Diğer		
Görev	İmam-Hatip	n	204	32	32	9	35	39	351
		%	58,1%	9,1%	9,1%	2,6%	10,0%	11,1%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	24	5	6	2	0	7	44
		%	54,5%	11,4%	13,6%	4,5%	0,0%	15,9%	100,0%
Total		n	228	37	38	11	35	46	395
		%	57,7%	9,4%	9,6%	2,8%	8,9%	11,6%	100,0%

Ki kare= 6,839 p=0,233

Görev ile gençlerin camiye daha az gelmelerine neden olarak gösterilen sebepler arasındaki ilişki incelendiğinde imam hatiplerin %58,1'i anne ve babaların ilgisizliği ve gerekli din eğitimi vermemesi, %9,1'i okullarda verilen din eğitiminin yetersizliği ve yine aynı %9,1'lik oran ile medyada gençliği dinden soğutan yayınların etkisi olarak görürken %2,6'sı gençlerin cami içi dinî konuşmaları tatmin edici bulmamaları ve %10'u ise görevlilerin gençlerle yeteri kadar diyalog kuramamasını gençlerin camiye daha az gelmelerinin nedeni olarak belirtmişlerdir. Müezzin-kayyımların ise %54,5'i anne ve babaların ilgisizliği ve gerekli din eğitimi vermemesi, %11,4'ü okullarda verilen din eğitiminin yetersizliği, %13,6'sı gençliği dinden soğutan yayınların etkisi ve %4,5'i gençlerin cami içi dinî konuşmaları tatmin edici bulmamalarını gençlerin camiye daha az gelme nedeni olarak belirtmişlerdir. Görev ile gençlerin camiye daha az gelmelerine neden olarak gösterilen sebepler arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

8. Son bir yıldır Caminizde veya çevresinde toplam olarak kaç etkinlik (Konferans, Seminer, Mevlid, Kur'ân Ziyafeti, Aşure, Belge Takdim Töreni, Hatim Cemiyeti vb.) düzenlediniz?

		n	%
Son bir yıldır Caminizde veya çevresinde toplam olarak kaç etkinlik (Konferans, Seminer, Mevlid, Kur'ân Ziyafeti, Aşure, Belge Takdim Töreni, Hatim Cemiyeti vb.) düzenlediniz?	1-10	292	76,4
	11-20	51	13,4
	21-30	27	7,1
	31-50	9	2,4
	51+	3	0,8
	Total	382	100,0

Katılımcıların son bir yılda görev yaptıkları camilerde veya çevresinde toplam olarak düzenledikleri etkinlik (Konferans, Seminer, Mevlüt, Kur'ân Ziyafeti, Aşure, Belge Takdim Töreni, Hatim Cemiyeti v.b.) sayılarının dağılımı incelendiğinde; %76,4'ü 1-10 arasında, %13,4'ü 11-20 arasında, %7,1'i 21-30 arasında, %2,4'ü 31-50 arasında etkinlik düzenlemişlerdir.

			Son bir yıldır Caminizde veya çevresinde toplam olarak kaç etkinlik (Konferans, Seminer, Mevlid, Kur'ân Ziyafeti, Aşure, Belge Takdim Töreni, Hatim Cemiyeti v.b.) düzenlediniz?					Total
			1-10	11-20	21-30	31-50	51+	
Görev	İmam-Hatip	n	251	45	24	6	1	327
		%	76,8%	13,8%	7,3%	1,8%	,3%	100,0%
	Müezzin-Kayyim	n	28	5	3	3	2	41
		%	68,3%	12,2%	7,3%	7,3%	4,9%	100,0%
Total		n	279	50	27	9	3	368
		%	75,8%	13,6%	7,3%	2,4%	,8%	100,0%

Ki kare= 14,230 p= 0,007

Görev ile son bir yıldır camide veya çevresinde düzenlenen etkinlik sayısı arasındaki ilişki incelendiğinde imam hatiplerin %76,8'i 1-10 arasında, %13,8'i 11-20 arasında, %7,3'ü 21-30 arasında, %1,8'i ise 31-50 arasında etkinlik düzenlemişlerdir. Müezzinlerin ise %68,3'ü 1-10 arasında, %12,2'si 11-20 arasında, %7,3'ü 21-30 arası, iken 31-50 arası etkinlik düzenleyenlerin oranı yine %7,3'tür. Düzenlenen etkinlik sayısı ile görev arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.

9. Komşularınıza dinî konularda rehberlik yapar mısınız?

		n	%
Komşularınıza dinî konularda rehberlik yapar mısınız?	Evet	409	96,9
	Hayır	13	3,1
	Total	422	100,0

Katılımcıların %96,9'u komşularına dinî konularda rehberlik yaparken, %3,1'i bu konularda rehberlik yapmamıştır.

			Komşularınıza dinî konularda rehberlik yapar mısınız?		Total
			Evet	Hayır	
Görev	İmam-Hatip	n	343	9	352
		%	97,4%	2,6%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	44	3	47
		%	93,6%	6,4%	100,0%
Total	n	387	12	399	
	%	97,0%	3,0%	100,0%	

Ki kare= 2,081 p= 0,157

Görev ile komşulara dinî konularda rehberlik etme arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %97,4'ü komşularına rehberlik ederken %2,6'sı etmemektedir. Müezzin-kayyımların ise %93,6'sı rehberlik ederken %6,4'ü komşularına dinî konularda rehberlik etmemektedir. Görev ile komşulara dinî konularda rehberlik etme arasında anlamlı bir ilişki yoktur. ($p>0,05$)

10. Gerek cemaatinizden gerekse çevrenizden son bir ay içinde hiç dinî bir soru veya problemini size danışan oldu mu?

		n	%
Gerek cemaatinizden gerekse çevrenizden son bir ay içinde hiç dinî bir soru veya problemini size danışan oldu mu?	Evet	397	95,4
	Hayır	19	4,6
	Total	416	100,0

Katılımcıların %95,4'üne gerek cemaatinden gerekse çevresinden son bir ay içinde hiç dinî bir soru veya problemini danışan olurken, %4,6'sına danışan olmamıştır.

11. Toplumda hangi yaştakilerle daha iyi diyalog kurabiliyorsunuz?

		n	%
Toplumda hangi yaştakilerle daha iyi diyalog kurabiliyorsunuz?	15-25 yaş	113	28,8
	26-35 yaş	163	41,6
	36-50 yaş	99	25,3
	51- yukarısı	17	4,3
	Total	392	100,0

Katılımcıların toplum içerisinde daha iyi diyalog kurabildikleri yaş gruplarının dağılımı incelendiğinde %28,8'i 15-25 yaş, %41,6'sı 26-35 yaş; %25,3'ü 36-50 yaş; %4,3 ü ise 51 ve üzeri yaş grubuyla daha iyi diyalog kurduklarını belirtmiştir.

			Toplumda hangi yaştakilerle daha iyi diyalog kurabiliyorsunuz?				Total
			15-25 yaş	26-35 yaş	36-50 yaş	51- yukarısı	
Görev	İmam-Hatip	n	97	140	82	14	333
		%	29,1%	42,0%	24,6%	4,2%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	13	15	12	3	43
		%	30,2%	34,9%	27,9%	7,0%	100,0%
Total		n	110	155	94	17	376
		%	29,3%	41,2%	25,0%	4,5%	100,0%

Ki kare= 1,301 p= 0,729

Görev ile toplumda hangi yaş grubu ile daha iyi diyalog kurabildikleri ilişkisi incelendiğinde imam-hatiplerin %29,1'i 15-25 yaş grubu ile, %42'si 26-35 yaş grubu ile, %24,6'sı 36-50 yaş grubu ile ve %4,2'si 51 ve üzeri yaş grubu ile iyi diyalog kurabildiklerini belirtmişlerdir. Müezzin-kayyımların ise %30,2'si 15-25 yaş grubu ile, %34,9'u 26-35 yaş grubundakilerle daha iyi iletişim kurabilirken %27,9'u 36-50 yaş grubu ve %7'si 51 ve üzeri yaş grubu ile daha iyi diyalog kurabildiklerini belirtmişlerdir. Görev ile toplumda hangi yaş grubu ile daha iyi diyalog kurabildiği arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

12. Cami cemaatinizle diyalogu daha çok hangi yeteneğinizle sağlıyorsunuz?

		n	%
Cami cemaatinizle diyalogu daha çok hangi yeteneğinizle sağlıyorsunuz?	Bilgim ve meslekî yeterliliğimle	120	29,3
	Sosyal etkinliklere katılmam ile	60	14,7
	Söz ve davranışlarımın birbiri ile uyumuyla	211	51,6
	Diğer	18	4,4
	Total	409	100,0

Katılımcıların cami cemaatiyle olan diyaloglarını sağladıkları yetenekleri incelediğinde %51,6'sı söz ve davranışın birbiri ile uyumu ile %29,3'ü bilgisi ve meslekî yeterliliği ile, %14,7'si sosyal etkinliklere katılması ile olduğunu belirtirken %4,4'ü diğer yeteneklerine bağlamışlardır.

			Cami cemaatinizle diyalogu daha çok hangi yeteneğinizle sağlıyorsunuz?				Total	
			Bilgim ve meslekî yeterliliğimle	Sosyal etkinliklere katılmam ile	Söz ve davranışlarımın birbiri ile uyumuyla	Diğer		
Görev	İmam-Hatip	n	98	54	180	13	345	
		%	28,4%	15,7%	52,2%	3,8%	100,0%	
	Müezzin-Kayyım	n	15	4	25	4	48	
		%	31,3%	8,3%	52,1%	8,3%	100,0%	
Total			n	113	58	205	17	393
			%	28,8%	14,8%	52,2%	4,3%	100,0%

Ki kare= 3,678 p= 0,298

Görev ile cami cemaati ile diyalogu sağlayan yetenek arasındaki ilişki için; imam-hatiplerin %28,4'ü bilgi ve meslekî yeterliliğini, %15,7'si sosyal etkinliklere katılması ile sağladığını belirtirken %52,2'si söz ve davranışların birbirine uyumu ile ve %3,8'i diğer vasıfları ile sağladığını belirtmiştir. Müezzin-kayyımların ise %31,3'ü bilgi ve meslekî yeterliliği ile, %8,3'ü sosyal etkinliklere katılımı ile sağladığını belirtirken diyalogunu daha çok söz ve davranışlarının uyumu ile sağladığını belirtenler %52,1 oranındadır. Diğer vasıflar ile olduğunu belirtenler %8,3 oranında paya sahiptirler. Görev ile cami cemaati ile diyalogu sağlayan yetenek arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

13. Yaz Kur'an kurslarını başarılı buluyor musunuz?

		n	%
Yaz Kur'an kurslarını başarılı buluyor musunuz?	Evet	264	63,3
	Hayır	153	36,7
	Total	417	100,0

Katılımcıların yaz Kur'an kurslarını başarılı bulup bulmadıklarına ilişkin görüşleri incelendiğinde; %63,3'ü başarılı bulmakta, %36,7'si ise başarılı bulmamaktadır.

			Yaz Kur'an kurslarını başarılı buluyor musunuz?		Total
			Evet	Hayır	
Görev	İmam-Hatip	n	222	125	347
		%	64,0%	36,0%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	26	20	46
		%	56,5%	43,5%	100,0%
Total	n	248	145	393	
	%	63,1%	36,9%	100,0%	

Ki kare= 0,970 p= 0,205

Görev ile yaz Kur'an kurslarını başarılı bulma arasındaki ilişkiye bakıldığında imam-hatiplerin %64'ü başarılı buluyorlarken, başarısız bulanların oranı %36'dır. Müezzin-kayyımların ise %56,5'i başarılı, %43,5'i başarısız bulmaktadır. Görev ile yaz Kur'an kurslarını başarılı bulma arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

14. 13. soruya cevabınız 'HAYIR' ise sebepleri nelerdir?

		n	%
Yaz kurslarını başarılı bulunmamasının nedeni?	Yeteri kadar ilgilenemediğim için	7	4,4
	Zaman darlığı	47	29,7
	Aileler tatile veya tarlaya gidiyorlar	60	38,0
	Müfredat programının yetersizliği	8	5,1
	Diğer	36	22,8
	Total	158	100,0

Katılımcılara göre yaz kur'an kurslarının başarılı olmamalarının nedenleri incelendiğinde; %4,4'ü yeteri kadar ilgilenemediği için, %29,7'si zaman darlığı, %38'i

ailelerin tatile ya da tarlaya gitmeleri, %5,1'i müfredat programının yetersizliği olarak belirirken %22,8'i ise diğer nedenleri göstermişlerdir.

15. Yetişkinler için dinî etkinlikler (sohbet) yapıyor musunuz?

		n	%
Yetişkinler için dinî etkinlikler (sohbet) yapıyor musunuz?	Evet	354	84,9
	Hayır	63	15,1
	Total	417	100,0

Katılımcıların %84,9'u yetişkinler için dinî etkinlikler yaptığını belirirken, %15,1'i bu etkinlikleri yapmadıklarını belirtmişlerdir.

			Yetişkinler için dinî etkinlikler (sohbet) yapıyor musunuz?		Total	
			Evet	Hayır		
15						
Görev	İmam-Hatip	n	305	44	349	
		%	87,4%	12,6%	100,0%	
	Müezzin-Kayyım	n	32	15	47	
		%	68,1%	31,9%	100,0%	
Total			n	337	59	396
			%	85,1%	14,9%	100,0%

Ki kare= 12,178 p= 0,001

Görev ile yetişkinler için dinî etkinlikler (sohbet) düzenleme arasındaki ilişkiye bakıldığında imam-hatiplerin %87,4'ü düzenlediğini, %12,6'sı düzenlemediğini belirtmiştir. Müezzin-kayyımların ise %68,1'i düzenlerken %31,9'u sohbet düzenlememektedir. Görev ile yetişkinler için dinî etkinlikler (sohbet) düzenleme arasındaki ilişki anlamlıdır. (p<0,05)

16. 15. soruya cevabınız 'EVET' ise hangi konularda yapıyorsunuz?

		N	Percent	
yetişkin için etkinlik	K.Kerim	206	26,8%	
	Hadis okuma	120	15,6%	
	Genel bilgiler ve genel kültür	89	11,6%	
	Fıkıh,dini bilgiler	255	33,2%	
	Tefsir okuma	73	9,5%	
	Diğer	26	3,4%	
Total			769	100,0%

Yetişkinler için yapılan etkinlikler incelendiğinde K.Kerim etkinliği %26,8 oranında, hadis okuma etkinliği %15,6 oranında, genel bilgiler ve genel kültür %11,6 oranında, fıkıh ve dinî bilgiler etkinliği %33,2 oranında, tefsir okuma %9,5 oranında düzenlenirken diğer etkinliklerin düzenlenme oranı %3,4'tür.

17. Çocuklar ve gençler için dinî etkinlikler yapıyor musunuz?

		n	%
Çocuklar ve gençler için dinî etkinlikler yapıyor musunuz?	Evet	294	71,2
	Hayır	119	28,8
	Total	413	100,0

Katılımcıların %71,2'si çocuklar için dinî etkinlikler yaptığını belirtirken, %28,8'i bu etkinlikleri yapmadıklarını belirtmişlerdir.

			Çocuklar ve gençler için dinî etkinlikler yapıyor musunuz?		Total	
			Evet	Hayır		
17						
Görev	İmam-Hatip	n	252	95	347	
		%	72,6%	27,4%	100,0%	
	Müezzin-Kayyım	n	32	15	47	
		%	68,1%	31,9%	100,0%	
Total			n	284	110	394
			%	72,1%	27,9%	100,0%

Ki kare= 0,423 p= 0,311

Görev ile çocuklar ve gençler için dinî etkinlikler düzenleme arasındaki ilişkiye bakıldığında imam-hatiplerin %72,6'sı düzenlediğini, %27,4'ü düzenlemediğini belirtmiştir. Müezzin-kayyımların ise %68,1'i düzenlerken %31,9'u dinî etkinlikler düzenlememektedir. Görev ile çocuklar ve gençler için dinî etkinlikler düzenleme arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

18. 17. soruya cevabınız 'EVET' ise hangi konularda yapıyorsunuz?

		N	Percent
Çocuklar için etkinlik	K.Kerim	190	97,4%
	Fıkıh, dinî bilgiler	5	2,6%
Total		195	100,0%

Çocuklar için düzenlenen etkinlikler incelendiğinde K.Kerim etkinliği %97,4 oranında, fıkıh ve dinî bilgiler etkinliği ise %2,6 oranında düzenlenmektedir.

19. Aşağıdaki sosyal faaliyetlere katılıyor musunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

		Görev		Total
		İmam-Hatip	Müezzin-Kayyım	
Yeni doğanlara ad koyma	n	276	43	319
	%	78,2%	93,5%	
Spor faaliyetlerine iştirak	n	149	28	177
	%	42,2%	60,9%	
Sünnet ve mevlüde iştirak	n	325	41	366
	%	92,1%	89,1%	
Hayır işlerine yardım	n	261	31	292
	%	73,9%	67,4%	
Cenazelerin defin işleri	n	320	40	360
	%	90,7%	87,0%	
Hastaları ziyaret	n	302	33	335
	%	85,6%	71,7%	
Nikah ve düğüne iştirak	n	321	42	363
	%	90,9%	91,3%	
Diğer	n	38	6	44
	%	10,8%	13,0%	
	n	353	46	399

İmam-hatipler ile müezzin-kayyımların sosyal faaliyetlere katılımları incelendiğinde; ad koyma faaliyetine imam hatiplerin %78,2'si; müezzin-kayyımların %93,5'i; spor faaliyetlerine imam-hatiplerin %42,2'si; müezzin-kayyımların %60,9'u; sünnet ve mevlüd faaliyetlerine imam-hatiplerin %92,1'i müezzin-kayyımların %89,1'i katılım sağlamaktadırlar. Hayır işlerine yardıma imam-hatiplerin %73,9'u; müezzin-kayyımların %67,4'ü; cenazelerin defin işlerine imam-hatiplerin %90,7'si, müezzin-kayyımların %87'si katılım sağlamaktadırlar. Hastaları ziyaret faaliyetlerine imam-hatiplerin %85,6'sı, müezzin kayyımların %71,7'dir. Nikâh ve düğünlere iştirak oranı imam-hatiplerde %90,9 iken müezzin-kayyımlarda %91,3'tür. Bu faaliyetler dışında diğer faaliyetlere katılım oranı ise imam-hatiplerde %10,8; müezzin-kayyımlarda ise %13'tür.

20. Genelde katıldığınız faaliyetlerden para alır mısınız?

		n	%
Genelde katıldığınız faaliyetlerden para alır mısınız?	Evet	4	1,0
	Hayır	170	40,5
	Talep etmem, ama verilirse alırım	246	58,6
	Total	420	100,0

Katılımcıların %1'i katıldıkları faaliyetlerden ücret aldığını belirtirken, %40,5'i bu faaliyetlerden para almadığını, %58,6'sı ise talep etmediğini fakat verilirse aldığını belirtmiştir.

			Genelde katıldığınız faaliyetlerden para alır mısınız?			Total
			Evet	Hayır	Talep etmem, ama verilirse alırım	
Görev	İmam-Hatip	n	4	142	206	352
		%	1,1%	40,3%	58,5%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	0	13	35	48
		%	0,0%	27,1%	72,9%	100,0%
Total	n	4	155	241	400	
	%	1,0%	38,8%	60,3%	100,0%	

Ki kare= 3,914 p= 0,141

Görev ile katılım yapılan faaliyetlerden para alma arasındaki ilişki incelendiğinde imam-hatiplerin %1,1'i aldığını, %40,3'ü para almadığını ve %58,5'i talep etmediğini fakat verilirse aldığını belirtmiştir. Müezzin-kayyımlardan ise para talep eden bulunmazken, %27,1'i talep etmediğini ve %72,9'u talep etmediğini fakat verilirse aldığını belirtmiştir. Görev ile katılım yapılan faaliyetlerden para alma arasında anlamlı bir ilişki yoktur. ($p>0,05$)

21. Eğer para alıyorsanız almanızın sebebi aşağıdakilerden hangisidir?

		n	%
Eğer para alıyorsanız almanızın sebebi aşağıdakilerden hangisidir?	Adet olduğu için	117	53,4
	İhtiyacım olduğu için	16	7,3
	Almadığımda arkadaşlarım darıldığı için	35	16,0
	Hakkım olduğu için	17	7,8
	Diğer	34	15,5
	Total	219	100,0

Katıldıkları faaliyetlerden ücret alanların ücret alma nedenleri incelendiğinde; %53,4'ü adet olduğu için, %7,3'ü ihtiyacı olduğu için, %16'sı almadığında arkadaşları darıldığı için, %7,8'i ise hakkı olduğu için olduğunu belirtirken %15,5'i diğer nedenleri belirtmişlerdir.

22. Bütün çalışanlar ve ek gelirleriniz dahil ailenizin ortalama aylık geliri ne kadardır?

Görev		N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Bütün çalışanlar ve ek gelirleriniz dahil ailenizin ortalama aylık geliri ne kadardır?	İmam-Hatip	283	2632,9	715,9	0,85	0,40
	Müezzin-Kayyım	39	2531,7	549,6		

İmam-hatiplerin toplam ortalama aylık geliri 2632,9 TL iken Müezzin-kayyımların 2531,7 TL'dir. İki meslek grubu ortalama gelirleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır ($p>0,05$)

23. Mesleğiniz dışında ikinci bir ek iş yapıyor musunuz?

		n	%
Mesleğiniz dışında ikinci bir ek iş yapıyor musunuz?	Evet	26	6,3
	Hayır	389	93,7
	Total	415	100,0

Katılımcıların %93,7'si mesleği dışında ikinci bir ek iş yapmazken %6,3'ü ikinci bir ek iş yapmaktadır.

Görev			Mesleğiniz dışında ikinci bir ek iş yapıyor musunuz?		Total
			Evet	Hayır	
	İmam-Hatip	n	20	324	344
		%	5,8%	94,2%	100,0%
	Müezzin-Kayyım	n	5	43	48
		%	10,4%	89,6%	100,0%
Total		n	25	367	392
		%	6,4%	93,6%	100,0%

Ki kare= 1,495 p= 0,178

Görev ile meslek dışında ikinci bir ek iş yapılıp yapılmadığı arasındaki ilişki için imam-hatiplerin %5,8'i başka bir iş yapmakta, %94,2'si başka bir iş yapmamaktadır. Müezzin-kayyımların ise %10,4'ü başka bir yaparken %89,6'sı başka bir işle uğraşmamaktadır. Görev ile meslek dışında ikinci bir ek iş yapılıp yapılmadığı arasında anlamlı bir ilişki yoktur. (p>0,05)

24. Cevabınız 'EVET' ise bu ek iş aşağıdakilerden hangisidir?

		n	%
Yapılan ek iş	Ticaret ile uğraşıyorum	6	18,2
	Tarım ve hayvancılıkla uğraşıyorum	9	27,3
	Esnaf ve ticaret erbabının yanında bulunuyorum	4	12,1
	Mevlit, hatim, cenaze... İşlerinden gelirim oluyor	5	15,2
	Diğer	9	27,3
	Total	33	100,0

Katılımcıların yaptıkları ek iş incelendiğinde %18,2'si ticaretle uğraşmakta, %27,3'ü tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta, %12,1'i esnaf ve ticaret erbabının yanına bulunmakta, %15,2'sinin mevlit, hatim, cenaze... İşlerinden geliri olmakta iken %27,3'ü diğer yöntemleri belirtmiştir.

25. Son olarak bu konularla ilgili eklenmesinde yarar veya gerek gördüğünüz husus ve öneriler varsa lütfen belirtiniz.

.....
.....

Anketimiz bitmiştir. Teşekkür ederim.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bursa ve merkez köylerinde görev yapan 362 imam-hatip ve 49 müezzin-kayyım olmak üzere toplam 411 din görevlisinin meslekî yeterliliği ve yaygın din eğitimindeki rollerinin konu edildiği çalışmamızda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırmaya katılanların %88,1'inin imam-hatip, %11,9'unun ise müezzin-kayyım olup bunların görev ile yaş arasındaki ilişkileri incelendiğinde anlamlı bir durum ortaya çıkmamaktadır. Din görevlilerinin yaş dağılım ağırlığının orta yaşlarda olduğu görülmektedir. Daha önceki yıllarda 51 yaş ve üzeri görevli personel daha fazla iken günümüzde yaş ortalamasının düştüğü ve din görevlilerinin giderek genç yaşlarda hizmet vermekte olduğu müşahade edilmektedir.

Görev ve meslek yılı arasındaki ilişkide de anlamlı bir sonuca ulaşılamamaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden birinin mesleğin ileri yıllarında görevlilerin gelecekle ilgili bir beklenti içine girmemeleri olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığının, teşkilât kanunuyla din görevlilerine daha fazla özlük hakları tanınmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Yapılacak bu düzenlemelerle tecrübeli ve birikimli görevlilerin erken emekli olmasının önüne geçilerek kurumun bu personellerden azami ölçüde faydalanabilmesi sağlanmalıdır.

Araştırmaya katılan imam-hatiplerin ve müezzin-kayyımların görev yerleri olan camilerin %54,1'inin ilçe merkezlerinde, %45,9'unun ise köylerde bulunduğu, bunlar içinde müezzin-kayyımların %93,9'unun ilçe merkezinde görev yaptığı tespit edilmiştir. Bu durum ankete katılan din görevlilerinin çoğunluğunun ilçe merkezinde görev yaptığı, 90'lı yılların başında kırsalda görev yapan görevlilerin oranının %90 civarında iken günümüzde bu oranın %45'lere gerilediği gözlenmiştir.

Camideki hizmet süreleri açısından imam-hatiplerin yarısından fazlasının 1-5 yıl arasında, yaklaşık %30'unun da 11 yıldan başlayarak 21 yılı aşkın süreyle aynı camide görev yaptığı anlaşılmıştır. Din görevlilerinin verimlerini artırabilmeleri için en geç 10. görev yılının bitiminden itibaren zorunlu rotasyona gidilmesinde fayda olacağı düşünülmektedir.

İmam-hatiplerin görev yaptığı cami grubu incelemesinde ankete katılanların yaklaşık 2/3'si (%59.6) D grubunda bulunurken müezzin-kayımların %95.7'si C grubu camilerde görev yapmaktadırlar. Bu sonuca göre müezzin-kayımların çoğunluğunun merkezlerde görev yaptığı anlaşılmaktadır.

İmam-hatip ve müezzin-kayımların %14.6'sının imam-hatip lisesi, %16.5'inin ilahiyat önlisans, %38'inin ise ilahiyat programlarından mezun olduğu, devam eden ve taamalayanlarla birlikte yüksek lisans yapanların %10, doktora yapma oranının ise %5.4 olduğu görülmektedir. Veriler geçmişe oranla eğitim seviyesinde her kademede ciddi yükselişler olduğunu, DİB'in sınavsız ilitam programını devreye koymasıyla yakın gelecekte din görevlilerinin lisans düzeyinde eğitimlerinin artış göstermesi ve bu durumun da din hizmetlerindeki kaliteyi artırması öngörüldüğü göstermektedir.

Katılımcıların medeni durumu incelendiğinde, %94,5'inin evli, %5'inin bekâr, %0.5'inin ise boşandığı anlaşılmaktadır. Boşanma detaylarına bakıldığında, müezzin-kayımlardan boşanma yok iken boşanmanın daha çok imam- hatiplerde olduğu görülmektedir.

Meslekî Yeterlilik açısından ankete katılanların verdiği bilgileri şöyle değerlendirebiliriz.

İmam-hatip ve müezzin-kayımların %52.2'si kendilerine imam-hatip liselerinde yeterli meslekî formasyon verilip verilmediğini, buna karşın din görevlilerinin %9,3'ünün verildiğini, %39,6'sının ise kısmen verildiğini ifade etmişlerdir. Din görevlilerinin donanımlı bir şekilde yetiştirilmesi için imam-hatip liselerinde yeterli meslekî formasyonun verilmesi gerektiği aşikârdır.

Öğrencilik yıllarında din görevlisi olmak isteyip istemedikleri yönündeki sorulara katılımcıların %66,4'ünün istediği, %33,6'sının ise istemediği cevabını şu yorum yapılabilir: Din görevlilerinin yarısından fazlasının okul yıllarında bilinçli bir şekilde meslekî seçimlerini yapmışlardır. Bu durum meslekî verim ve yeterlilik açısından çok iyi bir sonuç olsa da daha sonraki yıllarda bunun takviye edilmesi gerekir. İstemediklerine dair cevap verenlerin ise okullarda rehber öğretmenler tarafından fark edilip mesleğe ısındırılması uygun olacaktır.

Öğrencilik yıllarında din görevlisi olmak istemeyen katılımcıların %32'sinin meslek seçimi için yönlendirilmediğini, %20'sinin kendini yeterli görmediğini ve geriye

kalan %19'luk kesimin ise özlük hakları sebebiyle din görevlisi olmanın bir cazibesinin bulunmadığı inancından dolayı tercih etmediğini belirtmiştir. Okullarda rehberlik eğitiminin iyi verilmesi, ayrıca bunu temin sadedinde Diyanet Akademileri'nin bir an önce açılıp meslekî formasyon verilmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların %47,7'sinin düzenli takip ettiği dergi ve gazetenin olduğu belirtilirken, %52,3'ünün takip etmediği ortaya çıkmasından hareketle katılımcıların yarısının sosyal hayattan kopuk ve güncel gelişmelerde uzak oldukları ortaya çıkmış, bunun da din görevlilerinin, cemaatleri üzerindeki etkisini azaltacağı yorulanmıştır.

Katılımcıların Diyanet Dergisi dışında başka dergi ve gazete takibi konusunda görev yaptıkları cami gruplarına göre değişiklikler ortaya çıktığı, camilerin grup seviyesi düştükçe gazete ve dergi takip oranının da aynı oranda düştüğü gözlemlenmektedir.

Bir ay içinde okuduğu kitap sayısına göre incelendiğinde; imam-hatiplerin yaklaşık %20'sinin hiç kitap okumadığı, %70'inin ise 1-3 adet arasında okuduğunu görülmektedir. Geçmişe göre bu rakamlar daha yüksek gibi görünse de ayda 1-3 kitap okumak din görevlilerinin hem meslekî yönünü hem de güncelden uzak kalmama yönünü olumlu etkileyeceği açıktır. DİB ve il müftüleri hiç kitap okumayan görevliler için teşvik ve yönlendirmeler yapmalı ve onların da ayda en az 1 kitap okuması sağlanmalıdır.

Katılımcılara sevdikleri Radyo ve TV programları sorusu yöneltilmiş ve yarısından fazlasının (%52) haberler ve siyasi tartışmaları izlediğini söylemiştir. Eğitici ve dinî programların izlenme oranının ise %15'te kaldığı görülmüştür. Bu durum din görevlilerinin güncel konulara ilgilerinin daha çok olduğunu göstermektedir. İmam-hatip ve müezzin-kayyımların, dinî ve eğitici programları daha sıklıkla izleme konusunda Başkanlık ve Müftülerin teşvik ve tavsiyelerinin önemli olduğunu düşünüyoruz. DİB'e ait TV ve radyolarda yer alacak ve din görevlilerini de yakından ilgilendirecek kaliteli güncel ve meslekî programlar bu camianın ilgisini şüphesiz daha da çekecektir.

Katılımcıların %80'e yakınının Arapça metinleri anlayamayacak seviyede olduğu görülmüştür. Din görevlilerinin Arapçayı öğrenmeleri konusunda Diyanet ve Müftülüklerindaha ciddi eğitim çalışmaları yapmalıdır. Din dili olan Arapçayı bilmek

ve anlamak, vazifelerini icra eden din görevlilerinin yeterlilik, verimlilik, motivasyon ve heyecanlarını artıracığı son derece tabiidir.

Öte yandan din görevlilerinin %71'inin Arapça dışında başka bir yabancı dil bilmediği ortaya çıkmıştır. Görevlilerin özgüven, yeterlilik ve verimlilikleri açısından dil bilmesi çok önemlidir. Özellikle A ve B grubundaki Selâtin camilerinin aynı zamanda turizm ve ülkemizin tanıtılması açısından önemli bir yeri vardır. Dolayısıyla bu camilerde görev yapan görevlilerin yaygın din eğitimi açısından yabancı dil bilmesi önem arz etmektedir. Diyanet ve müftülüklerin yabancı dil eğitimine teşvik konusunda projeler üretmesi faydalı olacaktır.

Görevlilerin günlük faaliyetleri kapsamında her gün Kur'ân-ı Kerim'i mealinden okuma oranı %33, fıkıh okuma oranı %25 ve hadis okuma oranı %14 olması, kendilerini mesleğe hazırlama açısından olumlu bir durumdur. Katılımcıların her gün Kur'ân-ı Kerim okuma oranı imam-hatiplerde %79, müezzin-kayyımlarda %88'dir. Ayrıca din görevlilerinin yarısının (%51) Kur'ân mealini birden fazla okuduğunu na not etmeliyiz. Bu hususun önemine binaen personelin Kur'ân-ı Kerim'i ve mealini daha çok okumaları yönünde teşvik edilmesi gerekmektedir. Zira Kur'ân'ı yeterince okumayan ve anlamayan bir görevlinin mesleğinde başarılı olması düşünülemez.

Katılımcıların %24'ünün Kur'ân-ı Kerim tefsirini birden fazla okuduğu, %20'sinin bir kez okuduğu, %52'sinin de ihtiyaç duyduğunda okuduğu tespit edilmiştir. Din görevlisinin olmazsa olmazlarından biri de Kur'ân-ı Kerim'i düzgün okuması ve anlamasıdır. Özellikle Arapça bilmeyen görevlilerin mutlaka en az bir kere baştan sona tefsir okuması gerekmektedir. Müftülükler, özellikle merkezî camilerde görev yapan personel olmak üzere tüm görevlilere tefsir dersleri verilmeli ve görevlileri buna teşvik etmelidir.

Katılımcıların %56'sının bir hadis kitabı, %55'inin bir fıkıh/ilmihal kitabı, %68'inin de en az bir siyer ve İslâm tarihi okuduğu görülmektedir. Din görevlilerinin yarısından fazlasının en az bir adet de olsa temel hadis, fıkıh ve siyer/İslâm tarihi kitabı okumalarının yetersiz olduğu söylenmelidir. Müftülükler, ülkemizin her yerinde bulunan Hanefi ve Şafii cemaatler sebebiyle görevlilerine mutlaka hem Hanefi hem de Şafii ilmihali okumayı zorunlu tutmalıdır. Din görevlilerinin tefsir kaynaklarına ek olarak hadis, fıkıh ve siyer/İslâm tarihi alanında yapacakları ciddi okumalarla meslekî

yeterlilik ve formasyonlarına katkı sağlayacak, sosyal, kültürel ve entelektüel seviyelerinin geliştirilmesine faydası olacaktır.

Katılımcıların dinî ve meslekî alanları dışında genel kültür düzeylerini geliştirme sadedinde %20 ile Tarih (ilk sırada), %10 ile Edebiyat, %15 ile Eğitim ve %14 ile de Kişisel gelişim kitapları okudukları ortaya çıkmıştır. Din görevlilerinin bu oranı yeterli olmamakla birlikte umut verici olduğu ifade edilebilir.

Katılımcılara mesleklerini %55,2'si kutsallığı, %14'ü aile büyüklerinin isteği, %9'u da saygınlığı sebebiyle seçtikleri görülmektedir. Geçmişe kıyasla din görevlilerinde mesleği bilinçsiz tercih etme oranının düşmüş olduğu görülmektedir. Bu personelin meslekî başarılarının artırması ve görevin severek yapılmasının meslekî verimliliği artıracığı şüphesizdir.

Din görevlilerine yeniden meslek seçme hakları olsa hangi mesleği tercih edecekleri sorulduğunda, %71'i yine din görevlisi, %14'ü ise öğretmen olmayı isteyecekleri anlaşılmaktadır. Din görevlilerinin 4/3'ü yaptığı işi seviyor ve memnun olmasının en önemli nedenlerden biri son dönemlerde maaşlara yapılan artışlar ve özlük haklarının iyileştirilmesidir.

Katılımcıların, mesleklerinde %90'ı kendilerini yeterli bulduğunu ifade etmişlerdir. Doğrusu bu, meslekî açıdan önemli bir orandır. Meslekte yeterlilik meslekî verim açısından önemlidir. Bu sonuçların alınmasında Diyanet ve müftülüklerin düzenlediği hizmet içi kurs ve seminerlerinin önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir.

Din görevlileri meslekteki yetersizliklerin nedeni olarak %15'i Kur'ân-ı Kerim bilgisinin eksikliği, %34'ü meslekî bilgi ve uygulamanın yetersizliği, %9'u mesleği sevmemesi, %12'si sesinin iyi olmaması ve %12'sinin de sosyal yönünün zayıflığı olduğu cevabını vermiştir. Müftülüklerin, kendini yetersiz bulan personele özel bir çalışma yaparak eksik olan yönlerini rehabilite etmelidir.

Mesleklerinde daha verimli hale gelmeleri için din görevlilerinin yaklaşık %85'inin hizmet içi kurslara katıldığı görülmektedir. Bu durumun görev yapan meslek grupları ile kurslara katılım arasında uyumlu bir oranın olduğunu göstermektedir. Din görevlilerinin kendilerini geliştirme konusunda bu kurslara katılımı hem bilgi hem motivasyon açısından faydalı sonuçlar doğuracaktır.

İmam-hatiplerde bulunması gereken özellikler arasında, %32 ile cami içi ve dışı cemaatle sosyal ilişki, %25 ile dinî bilgi ve meslekî yeterlilik, %22 ile hafızlık, %8 ile ses güzelliği ve kıraat yeterliliği, %4 ile de giyim kuşamda özen olarak sıralanmıştır.

Katılımcıların %50'den fazlasının görevli olarak umreye gittiği ortaya çıkmaktadır. Diyanet ve müftülükler, yapılacak olan bir projeye bütün görevlilerinin emekli olmadan önce en az bir kez umreye görevli gönderilmesi sağlanmalıdır. Bu, görevde motivasyon, görevi benimseme ve kendini geliştirme adına olumlu bir aidiyet duygusunun gelişmesine katkı sunacaktır.

Katılımcıların %54'ünün görevli olarak hacca gitmediği tespit edilmiştir. Umrede olduğu gibi hacca görevli gitme uygulamasının periyodik bir biçimde yapılması sağlanmalı, birden fazla gitmek isteyen görevlilere sınırlama getirilmelidir.

Katılımcılara %92'sinin hac ve umre dışında başka bir ülkeye gitmedikleri anlaşılmıştır. Konuyla ilgili olarak Diyanet ve Müftülükler tur şirketleriyle anlaşarak görevlilerin Kudüs ve Endülüs gibi dinî, tarihî ve kültürel yerlere gitmelerini teşvik etmelidir. Böylelikle din görevlilerinin hem kendileri hem meslekî gelişimleri anlamında önemli faydalar elde edebilir.

Araştırmaya katılan din görevlilerine mesleklerinde daha verimli olmak için %72'si bir üst eğitim almayı düşünürken %28'inin böyle bir düşüncelerinin olmadığı görülmüştür. Din görevlilerinin bu olumlu düşüncelerinin yetkililer tarafından karşılık bulması önemlidir. Diyanet ve Müftülükler, eğitime destek vermek ve teşvik etmek adına özellikle kırsaldaki görevliye kolaylıklar sağlaması gerekir. Çünkü görevlilerin ihtisaslaşması hem görev verimi hem de kurumun kalitesi açısından önemlidir.

Yaptıkları işi benimsedikleri ve alanlarında başarılı olmak arzusunda oldukları ortaya çıkan din görevlilerine Diyanet İşleri Başkanlığının YÖK ile görüşerek bütün personele sınavsız lisans ve önlisans imkânı tanımış olması, kalite ve verimin artması adına önemli bir girişim olmuştur.

Katılımcıların evlerindeki kitapların %15'i ilmihal ve fıkıh, her biri %14'er olmak üzere Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe meali, tefsir, hadis ve Peygamber Efendimizin hayatı, %11'i namaz hocası ve dua, %7'si edebiyat ve fikir, %5'i ise genel kültüre dair olduğu tespit edilmiştir. Din görevlilerinin evlerindeki kitapların genellikle meslekleriyle orantılı bir şekilde mevcut olduğu görülmektedir. Bu bağlamda genel

kültür ve edebiyat kitaplarının sayısının artırılması, görevlilerin sosyalleşme ve verimliliklerini çoğaltmada katkı sağlayabilir.

Yaygın Din Eğitimi açısından ankete katılanların verdiği bilgileri de şöyle değerlendirebiliriz.

İmam-hatiplerin %53'ü görev yaptığı camilerde dernek olduğu, %47'sinde ise cami derneğinin bulunmadığını, müezzin-kayyımların görev yaptığı camilerin ise %75'inde derneğin mevcut olduğu görülmektedir. Din görevlilerinin %64'ünün dernek yöneticileri ile iyi geçindikleri, %8'inin ise dernek yöneticileri ile problemlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Beş vakit cami cemaatine devam edenlerin sayısı 1-10 kişi (%23), 11-20 kişi (%20), 21-30 kişi (%18), 31- 50 kişi (%22), 51+ kişi (%16) olarak gruplandırılmıştır. Camiye devam eden cemaat sayısının her yaş aralığında ortalama miktarda olduğu tespit edilmiştir.

Camiye devam eden cemaatin yaş ortalaması araştırılmış ve sonuç olarak %52'sinin 31-50 yaş, %42'sinin 51+ yaş aralığında olduğu, %6'sının 26-35 yaş, %1'inin de 15-25 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Gençlerin camiye devam oranının düşük olduğu tespit edilmiş olup Türkiye oranlarıyla kıyaslandığında bunların birbirleriyle uyumlu olduğu gözlemlenmiştir. Çocukların camiye gelme oranı ise oldukça düşüktür. Bunu olumluya dönüştürmek için imam-hatipler ve müezzin-kayyımların camilerde çocuk ve gençlik kulüpleri kurmaları, "Yarının Sahipleri" vbç projelerle camilerine sahip çıkacak gençleri kazanmanın yolları aranmalıdır.

Gençlerin %52'si ebeveyn ilgisizliğinden, %9'u okullarda yönlendirme olmadığından, %9'u medyada gençliği dinden soğutan yayınların etkisinden, %9'u görevlilerin gençlerle diyalog kurmamasından, %4'ü de gençlerin cami konuşmalarından tatmin olmadığından camilerden soğuduğu görülmüştür. Din görevlilerinin gençlerle ortak değerler üretmesi ve okullarla da işbirliği içerisinde bulunmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Son zamanlarda Diyanet İşleri Başkanlığı bu konularda yeni projeler ortaya koymuş ve oldukça başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Burada gençleri camiden soğutan etkenlerden birinin medyadaki olumsuz dinî paylaşımların olduğu tespit edilmiştir. DİB'in bu konuda RTÜK ile ortak bir çalışma yaparak problemin giderilmesine katkı sağlayabileceğini düşünüyoruz. Ayrıca bu

konuda Diyanet'in görsel medyası olan TV'de gençlere yönelik programların bu konuda faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Vazifeli oldukları camilerde din görevlileri son bir yılda %75'i 1-10, %13'ü 11-20, %7'si de 21-30 arasında etkinlik (Konferans, Seminer, Kur'ân Ziyafeti, Aşure, Hatim Cemiyeti vs.) düzenlenmiştir. Düzenlenen etkinlikler ile görev arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Etkinliklerin hayatın tüm alanlarında olması verimliliği ve kaliteyi artırdığı gibi, cami görevlileri ve cemaat arasındaki diyalogun daha verimli olmasını da sağlamaktadır.

Son bir ay içinde gerek cemaat gerekse cemaat dışında kendilerine dinî soru veya problem çözümü için danışılan din görevlilerinin oranı %96 olarak belirlenmiştir.

Din görevlilerinin toplumdaki yaş gruplarından 15-25 yaş arasındakilerle %29, 26-35 yaş arasındakilerle %41, 36-50 yaş arasındakilerle %25 ve 51 ve üstü yaştakilerle %4 oranında daha iyi diyalog kurdukları anlaşılmaktadır. Yaş grupları düştükçe daha iyi bir iletişimin varlığı ortaya çıkan bu hususta hem görevlilere hem de cemaate yönelik üniversitelerden veya konunun uzmanlarından yardım alınarak yetişkin eğitimi, yetişkinlerle iletişim, cemaat-cami-görevli konularında eğitim çalışmaları yapılması gerekmektedir.

Katılımcıların %52'si söz ve davranışlar, %30'u bilgi ve meslekî yeterlilik, %14'ü ise sosyal etkinlik yapma beceri ve yetenekleriyle cami cemaatinin ilgi ve dikkatlerini çekmeyi başardıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla din görevlilerinin cemaatle diyaloglarında söz ve davranışın ilk sırada yer aldığını, meslekî bilgi ve yeterliliğinin de onu takip ettiğini göstermektedir.

Din görevlilerinin %36'sı yaz Kur'ân kurslarını başarılı bulmadığını ifade etmiştir. Bu oran yaygın din eğitimi açısından yüksek bir değerdir. Bunun çözümü için Müftülükler, başarısızlığın sebepleri üzerinde odaklanmalı ve soruna yönelik çözümler üretmelidir.

İmam-hatipler ve müezzin-kayyımların %85'inin yetişkinler için dinî etkinlik (sohbet) yaptıkları tespit edilmiştir. Bu oran yeterli görünmekle birlikte yaygın din eğitiminde ve yetişkin eğitiminde camiler çok önemli olduğundan görevlilerin tamamının görev yerlerinde etkinlik (sohbet) yapması sağlanmalıdır. Yetişkinler için yapılan etkinliklerde, dinî ve meslekî konuların ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Gerçekten de bunlar örgün eğitimi almamış çoğunluk olduğundan cami cemaatinin yetiştirilmesinde yaygın din eğitiminin önemi oldukça büyüktür.

Din görevlilerinin %72'si çocuklar ve gençler için dinî etkinlik gerçekleştirmiştir. Etkinlik yapmayanların oranı %28'dir ve oranı da bir hayli yüksektir. Gençler ve çocukların camiye gelme oranının düşük olduğu düşünülürse, onları camiye getirecek etkinliklerin yapılmaması bu olumsuz durumu daha da artıracak bir husustur. Müftülüklerin, din görevlileri aracılığıyla gençler ve çocuklara yönelik oyun içerikli ve yaşlarına uygun etkinlikler düzenlenmesi ve teşvik etmesi yerinde olacaktır.

Görevlilerin sosyal faaliyetlere katılmaları incelendiğinde; çocuğa ad koyma, spor faaliyetleri, sünnet ve mevlide iştirak, hayır işlerinde öncü olmak, cenaze ve hasta ziyareti, nikâh ve düğün gibi faaliyetlere %80 oranında katıldıkları tespit edilmiştir ki, bu durum, din görevlilerinin toplum tarafından kabul gördüğünün bir kanıtıdır.

Din görevlilerinin %57'si katıldıkları faaliyetler sonrasında kendilerine verilince para aldıklarını, %40'ının ise para almadığı anlaşılmaktadır. Para aldıklarında bu durumun örfî bir adet olduğunu söyleyenlerin oranı ise %53'tür. Doğrusu şu ki, görevlilerin sosyal faaliyetler için para talep etmesi cemaat tarafından hoş karşılanmamaktadır. Bu sebeple hizmetlerin hasbî olması, din görevlisine duyulan güvenin ve dinî hizmetlerin verimli olması açısından önem taşımaktadır. Bu hususun görevlilere uygun bir dille yapılması elzemdir.

İmam-hatip ve müezzin-kayyımların aylık gelirlerinin 2639 ile 3500 TL arasında değiştiği, %94'ünün başka bir işle uğraşmadığı, %7'sinin ise ikinci bir iş yaptığı tespit edilmiştir. Geçmişe nazaran son zamanlarda din görevlilerinin aylık gelirlerinde yapılan önemli iyileştirmeler, görevlilerin mesleklerini daha fazla benimseme ve sahiplenmelerine sebep olmuştur.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- AKYÜREK, Nihat - ÇELİK, Yaşar - ŞAHİNARSLAN, Enver, **Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi (1924-1987)**, Ankara 1987.
- AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, 8.bs., İstanbul: Alfa Yay., 2001.
- AY, Mehmet Emin, **Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza**, İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayın-Dağıtım, 2005.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı - YÜKSEL, İ. Aydın, **İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul: Baha Matbaası, 1976.
- BALTACI, Cahid, **XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri**, C.I, İstanbul: MÜİF Vakfı Yay., 2005.
- BAŞAR, Zeki, **Tarih Boyunca Değişik Hizmetleriyle Camiler**, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yay., 1977.
- BEYDİLLİ, Kemal, **Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü**, İstanbul: Tarih ve Edebiyat Vakfı Yay., 2001.
- BİLGİN, Beyza, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, Ankara: AÜİF Yay., 1990.
- BUHÂRÎ, Ebu Abdillah Muhammet b. İsmail, **el-Câmiu's-Sahîh**, 8 Cilt. 2. bs., İstanbul: Çağrı Yay., 1401/1981.
- BUYRUKÇU, Ramazan, **Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü**, Ankara: TDV Yay., 2008.
- CİHAN, Ahmet, **Reform Çağında Osmanlı İlimiye Sınıfı**, 1.bs., İstanbul: Birey Yay., 2004.
- ÇELEBİ, Ahmet, **İslam'da Eğitim ve Öğretim Tarihi**, (çev. Ali Yıldırım), İstanbul: Damla Yay. 1983.
- DÜZENLİ, Behlül, **Adab ve Erkânıyla Müezzinlik**, İstanbul: Damla Yayınevi, 2010.
- EBU DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî el-Ezdî, **es-Sünen**, 5 Cilt. 2. bs., İstanbul: Çağrı Yay., 1401/1981.
- HAMİDULLAH, Muhammed, **İslam Müesseselerine Giriş**, (çev. İ.Süreyya Sırma), İstanbul: Beyan Yay., 1981.
- HAMİDULLAH, Muhammed, **İslam Peygamberi**, C.2, (çev.Salih Tuğ), İstanbul: İrfan Yay., 1993, s.767-768.
- HIZLI, Mefail, **Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim**, 2.bs., Bursa: Emin Yay., 2012.

- HIZLI, Mefail, **Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1999.
- HIZLI, Mefail, **Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- İBN MÂCE, Ebû Abdullah b. Yezid el-Kazvinî, **es-Sünen**, 2 Cilt. 2. bs., İstanbul: Çağrı Yay., 1401/1981.
- İNALCIK, Halil, **Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I**, 49.bs., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2011.
- İNALCIK, Halil, **Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı**, 1.bs., İstanbul: Timaş Yay., 2001.
- İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2003.
- JORGA, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.V, (çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009.
- KAYADİBİ, Fahri, **Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri**, Ankara: DİB Yay., 2000.
- KAZICI, Ziya, **Ana Hatları İle İslam Eğitim Tarihi**, İstanbul: MÜİF Yay., 1995.
- ORTAYLI, İlber, **Türkiye İdare ve Teşkilat Tarihi**, 3.bs., Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.
- ÖZAFŞAR, Mehmet Emin (Genel Koordinatör), **Hadislerle İslam**, C.1-7, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2013.
- ÖZCAN, Mevlüt, **Din Görevlisinin El Kitabı**, 14. bs., İstanbul: Sabır Yay., 2003.
- NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, **es-Sünen**, 5 Cilt. 2. bs., İstanbul: Çağrı Yay., 1981/1401.
- PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.2, İstanbul 1983.
- SOMEL, Selçuk Akşin, **Osmanlı Eğitimi'nin Modernleşmesi**, (çev. Osman Yener), İstanbul: İletişim Yay., 2010.
- TAŞ, Kemalettin, **Türk Halkının Gözüyle Diyanet**, İstanbul: İz Yay., 2002.
- TAYMAZ, Haydar, **Hizmetiçi Eğitim Kavramlar İlkeler Yöntemler**, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay., 1981.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, **es-Sünen**, 5 Cilt. 2. bs., İstanbul: Çağrı Yay., 1401/1981.
- TURAN, Osman, **Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, 5. baskı, İstanbul: Boğaziçi Yay., 1996.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı**, 3.b., Ankara: TTK Basımevi, 1998.

Makaleler / Bildiriler / Maddeler

ALTINTAŞ, Ramazan, “Cami Odaklı İrşad Hizmetlerinin Niteliği Nasıl Artırılabilir?”, **I. Din Hizmetleri Sempozyumu**, Ankara: DİB Yay., Kasım 2008.

BALTACI, Cahit, “Mektep: Osmanlılarda Mektep”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXIX, Ankara, 2004.

BULUT, Mehmet, “Yaygın Din Eğitimi”, **Diyanet İlmî Dergi**, C.29, S.3, Ankara 1993.

ÇETİN, Osman, “Bursa (Fethi, Etnik Yapısı, Müslim-Gayrimüslim Münasebetlerine Kısa Bir Bakış)”, **Osmanlı**, Ankara: Yeni Türkiye Yay., C.4, 1999, s.270-276.

DOĞAN, Recai, Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XXXVII, S.1, Ankara, 1997.

EMECEN, Feridun, “Hudâvendigâr”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XVIII, İstanbul, 1998.

ERGİN, Osman, “Sıbyan Mektepleri”, **Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle / Sıbyan Mektepleri**, (haz. İsmail Kara-Ali Birinci), İstanbul: Dergâh Yay., 2005.

GÖZÜBENLİ, Beşir, “Ezan”, **İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İbrahim Kafi Dönmez, c. 3, İstanbul: MÜİF Vakfı Yay., 1997.

HIZLI, Mefail, “Bursa’da Eğitim-Öğretim ve Günümüze Ulaşan Medreseler”, **Bursa’da Dinî Kültür**, (ed. Mustafa Kara), Bursa: Emin Yay., 2011.

HIZLI, Mefail, “Osmanlı Dönemi Bursa’sında Eğitim-Öğretim Vakıflarına Genel Bir Bakış”, **UÜİF Dergisi**, C.XVII, S.7, Bursa, 1998.

HIZLI, Mefail, “Osmanlı Eğitim-Öğretim Tarihi Konusunda Önemli Bir Kaynak: Müderrisin Vezaifi”, **UÜİF Dergisi**, C.XVIII, S.8, Bursa, 1999.

HIZLI, Mefail, “Osmanlı Mahalle İmamlarının Performanslarına Dair”, **TESAM Akademi**, Ocak 2014, C.1, S.1, s.41-51.

HIZLI, Mefail, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, **UÜİF Dergisi**, C.XVII, S.1, Bursa, 2007.

IVANOV, W., “İmam”, **İslam Ansiklopedisi**, MEB, C.5/2, İstanbul, 1988.

İNALCIK, Halil, “Bursa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.VI, İstanbul, 1992.

KAPUKAYA, Mehmet, “Cami Dışı Hizmetlerde Din Görevlileri”, **Diyanet Aylık Dergi**, S.202, Ekim 2007.

- KAYADİBİ, Fahri, “Cumhuriyet Dönemi İmam-Hatiplik ve Vaizlik”, **Din Eğitim Araştırmaları Dergisi 6** (1999), s.145-180.
- KÖYLÜ, Mustafa, “Alevi Köylerindeki Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri (Amasya ve Çorum Örneği)”, **Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu (28-29 Mayıs 2002)**, İlahiyat Bilimleri Araştırma Vakfı, Kayseri 2003.
- KUTLAY, H. İbrahim, “Din Öğretiminde Hz. Peygamber’in Örnekliliği”, **Etkili Din Öğretimi**, (ed. Şaban Karaköse), İstanbul: TİDEF Yay., 2010.
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Müezzin”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXXI, İstanbul 2006.
- ÖCAL, Mustafa, “Dünden Bugüne Din Görevlileri ve Mesleki Yeterlilikleri”, **Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu (28-29 Mayıs 2002)**, İlahiyat Bilimleri Araştırma Vakfı, Kayseri, 2003.
- ÖZTÜRK, Cemil, “İdâdî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.XXI, İstanbul, 2000.
- PARLADIR, Selahattin, “Medrese Hakkında Pedagojik Bir Değerlendirme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.3, İzmir, 1987.
- TURAN, İbrahim, “Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C.13, S.1, s.47-73.
- YUSUF, İmtiyaz, “İmam”, **Encyclopaedia of the Qur’ân**, C.2, Leiden: EJ Brill Publication, 2002.

Tezler

- ADİYAMAN, Kadir, *Din Adamının Sosyal Statüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003.
- AKIN, Ahmet, *1575-1600 Tarihli Bursa Şer’iye Sicillerine Göre Din Görevlisinin Sosyal Hayattaki Rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2002.
- ÇANAKÇI, Ahmet Ali, *Balıkesir ve Merkez Köylerinde İmam hatiplerin Mesleki Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimindeki Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.
- ÇETİN, Özer, *Balıkesir ve Yakın Çevresindeki İmam ve Müezzinlerin Çeşitli Problemleri Hakkında Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1992.
- ÇORAK, Abdullah Harun, *Din Görevlilerinin Verimliliğini Engelleyen Psiko-Sosyal Etkiler: İstanbul Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2010, s.12.

- DAĞCI, Tahir, *Kırsal Kesimde Görev Yapan Din Görevlilerinin Sorunları, -Akşehir, Ilgın ve Doğanhisar Örneği-*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2010
- DAM, Hasan, *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2002.
- DEMİR, Veysel, *Din Görevlilerinin Fonksiyonları ve Sosyo-Kültürel Tesirleri Üzerine Bir Araştırma (Bursa Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1991.
- DEMİRKOL, Bekir, *DİB'e Bağlı İmam ve Müftülerin Liderlik Davranışları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996.
- GÜL, Hayrettin, *Sosyokültürel Açından Din Görevlilerinin Toplumdaki İmajı (Kayseri/Kocasinan Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- HIZLI, Sevede, *Bursa'nın Fethi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s.17-22.
- KARAHAN, Ahmet Hamdi, *Türk Toplumunda İmam İmajı (İstanbul Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.
- KEYİFLİ, Şükrü, *Urfa ve Yöresinde Yaygın Din Eğitimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997
- KÖYLÜ, Mustafa, *Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun, 1989.
- KÜÇÜK, Nurettin, *Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri İle Mesleki Tutum ve Motivasyonları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Karabük İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun 2015.
- LATİFOĞLU, Fatma, *Almanya'daki Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri ve Karşılaştıkları Problemler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2015.
- MERSİN, Yunus, *Din Görevlilerinde Mesleki Doyum*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- TOSUN, Cemal, *F. Almanya'da Yasayan Türklerin Din Eğitimlerinde Caminin Yeri ve Din Görevlilerinin Yeterlilikleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara, 1992.

UYGUN, Hamdi, *Halktaki Din Adamı İmajı ve Din Görevlilerinden Beklentileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1992.

ÜREKLİ, Fatma, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları", *Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, Bışkek, 2002, s.400.

YAVUZ, Emrah, *Türkiye'de Köy İmamlarının Sorunları: Pınarbaşı Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2015

YILDIRIM, Yusuf, *İlahiyat Fakültesi Mezunlarının Din Görevlisi Olarak Atanmasının Dinî Hayat Üzerindeki Etkisinin Sosyolojik Analizi -Birecik ve köyleri örneği-*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2006.

YILDIZ, M. Cengiz, *Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Uygulaması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1999.

YILGIN, Mehmet, *Din Eğitimi Açısından Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri ve Cemaatle Olan İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1997.

Elektronik Kaynaklar

<http://hukukmusavirligi.diyamet.gov.tr/Documents/GÖREV%20VE%20ÇALIşMA%20YÖNERGESİ.pdf> (erişim tarihi: 01.10.2018)

<http://stratejigelistirme.diyamet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> (erişim tarihi: 01.10.2018)

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.19795&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=Diyamet%20i%C5%9Fleri%20ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20g%C3%B6rev%20ve%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma> (erişim tarihi: 01.10.2018)

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf> (erişim tarihi: 01.10.2018)

<https://hukukmusavirligi.diyamet.gov.tr/detay/148/görev-ve-çalışma-yönergesi> (erişim tarihi: 01.10.2018)

<https://www.diyamet.gov.tr/tr-tr/Kurumsal/Detay/12007/cuma-hutbesi-camiler-ve-din-hizmetine-adanmis-omurler> (erişim tarihi: 01.10.2018)

EKLER

Anket Formu

Değerli meslektaşım!

Görüşlerinizi almak üzere hazırlanmış olan bu anket sorularına vereceğiniz cevaplar "Bursa'daki İmam Hatiplerin/Müezzin-Kayyumların Mesleki Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimindeki Rolü" konulu yüksek lisans tezine veri olarak kullanılacaktır. Bu çalışmamız tamamen bilimsel amaçlı olup şahsınız ya da diğer imam hatiplilerin/müezzin-kayyumların kişilikleri ile ilgisi yoktur. Bu nedenle ne kendinizin ne de başka birisinin isim veya adresini yazmamanızı rica ediyorum.

Takdir edeceğiniz gibi sorunların cevaplandırılmasında göstereceğiniz dikkat ve özen sonuçların güvenilirlik ve geçerlilik derecesini belirlemede en önemli bir faktör olacaktır. Cevaplarınız sadece bu bilimsel araştırma için kullanılacaktır. Bunun dışında başka hiçbir kişi ya da kurumun amaçlarına açık tutulmayacaktır. Bu bakımdan soruları gönül rahatlığı içinde size en doğru şekilde cevaplandırmaya çalışınız. Çoktan seçmeli soruların sizce uygun olan şıklarını (x) işareti koyunuz. Bazı sorularda da önem sırasına göre birden çok cevap isteniyorsa (1) ,(2) ,(3) ... şeklinde numara koymanız yeterlidir. "Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz." şeklinde ibare olan sorularda size uygun ne kadar şık varsa işaretleyebilirsiniz. Çoktan seçmeli sorulara verilen şıklardan hiçbiri sizce en uygun değilse "Diğer" şikkını işaretleyerek doğru bildiğiniz cevabınızı bu kısma yazınız.

Vereceğiniz doğru cevaplar Bursa'daki İmam-Hatiplerin/Müezzin-Kayyumların yeterliliklerinin ve yaygın din eğitimindeki rolün tespit edilmesinde isabetli tespitler yapabilmemiz konusunda bizlere yardımcı olacaktır. İlgi ve yardımlarınıza teşekkür eder, iyi çalışmalar dilerim.

Durmuş AYVAZ
Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Din Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans
Öğrencisi

I. KİŞİSEL SORULAR

1. Göreviniz Nedir?

- İmam-Hatip Müezzin-Kayyum

2. Yaşınız?

- 18-30 31-40 41-50 51-yukarısı

3. Meslekte kaçınıcı yılınız?

- 1-9 yıl 10-19 yıl 20-25 yıl 26-yukarısı

4. Halen görev yaptığınız cami nerededir?

- İlçe Merkezi Köy camisi

5. Halen görev yaptığınız camide kaç yıldır hizmet ediyorsunuz?

- 1-5 yıl 6-10 yıl 11-15 yıl 16-20 yıl 21 yıl üzeri

6. Halen görev yaptığınız caminin grubu nedir?

- A B C D E

7. Eğitim durumunuz nedir?

- Ortaokul Lise (İ.H.L.) Lise (Diğer) İlahiyat Önlisans (Örgün)
İlahiyat Önlisans (Açıköğretim) Önlisans (Diğer) İlahiyat Lisans İlahiyat
İLİTAM Lisans (Diğer)

8- Yüksek Lisans yapıyor musunuz/yaptınız mı?

- Yaptım Yapıyorum Yapmadım

9- Doktora yapıyor musunuz/yaptınız mı?

- Yaptım Yapıyorum Yapmadım

10. Medeni durumunuz?

- Bekâr Evli Boşanmış Diğer

II. MESLEKİ YETERLİLİKLE İLGİLİ SORULAR

1. Sizce bu gün İmam-Hatip Liselerinde öğrencilere İmam-Hatiplik/Müezzin-Kayyumlukla ilgili yeterli mesleki formasyon veriliyor mu?

- Evet Hayır Kısmen Diğer

2. Sizce okuduğunuz dönemde İmam-Hatip Liselerinde öğrencilere İmam-Hatiplik/Müezzin-Kayyumlukla ilgili yeterli mesleki formasyon veriliyor muydu?

- Evet Hayır Kısmen Diğer

3. Öğrencilik yıllarında iken din görevlisi olmak istiyor muydunuz?

- Evet Hayır

4. 3. soruya cevabınız 'HAYIR' ise en önemli sebebi nedir?

- Okulda yeterince yönlendirilemedim Kendimi bu meslek için yeterli hissetmiyordum
 İmam-Hatipliği/Müezzin-Kayyumluğu maddî açıdan cazip bulmuyordum
 Mesleğin toplum içinde yeterli saygınlığının olmadığını düşünüyordum
 Bu okullara yalnızca yeterli din bilgisi almak için geldiğimden imamlığı istemiyordum
 Diğer

5. Diyanet Dergisi dışında devamlı takip ettiğiniz bir gazete veya dergi var mı?

- Evet Hayır

6. Ayda ortalama kaç kitap okursunuz?

- Hiç 1-3 4-7 8-10 10 üzeri

7. Radyo-televizyon programlarından severek izlediğiniz/dinlediğiniz hangileridir? (İlk üç tercihinizi 1, 2, şeklinde belirtiniz)

- Radyo-televizyon izlemem/dinlemem Sinema, dizi filmler
 Ayrım yapmadan hepsini severek izlerim Haberler, siyasi tartışmalar
 Eğitici kültürel programlar ve belgeseller Müzik, eğlence ve yarışma
 Dini ve ahlaki programlar Spor programları Diğer.....

8. Arapça bilgi düzeyiniz nedir?

- Çok İyi İyi Orta Zayıf Hiç bilmiyorum

9. Arapça dışında bildiğiniz başka bir dil/diller var mı? Belirtiniz.

- Evet (.....) Hayır

10. Aşağıdaki seçeneklerden size en uygun olanları işaretleyiniz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

- Her gün mutlaka Kur'an-ı Kerim meali okurum
 Her gün mutlaka bir tefsir kitabından bölüm okurum
 Her gün mutlaka bir hadis kitabından bölüm okurum
 Her gün mutlaka bir Fıkıh kitabından bölüm okurum
 Her gün mutlaka bir İslam Tarihi kitabından bölüm okurum
 Her gün mutlaka bir İlmihal/Fıkıh kitabından bölüm okurum

11. Kur'an-ı Kerim'in anlamı yönünde kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?

- Baştan sona mealini bir defa okudum Birden fazla defa mealini okudum
 Sadece ihtiyaç oldukça bakarım Hiç okumadım

12. Kuran tefsiri yönünden kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?

- Bir tefsir okudum Birden fazla tefsir okudum
 Sadece ihtiyaç oldukça bakarım Hiç okumadım

13. Hz. Peygamber'in sünnetini öğrenme ve bu konuda kendinizi geliştirmek için ne gibi çalışmalar yaptınız?

- Temel kaynaklardan bir hadis kitabı okudum İhtiyaç duydukça bakarım
 Birden fazla hadis kitabı okudum Hiç okumadım

14. Fıkıh, ilmihal açısından ne gibi çalışmalarınız oldu?

- Bir temel fıkıh kaynağı okudum İhtiyaç duydukça okuyorum
 Birden fazla fıkıh kaynağını okudum Hiç okumadım

15. Siyer ve İslam tarihi ile ilgili ne gibi okumalarınız oldu?

- Bir temel kaynak okudum Sadece ihtiyaç duydukça bakarım
 Birden fazla kaynak okudum Hiç okumadım

16. Aşağıdaki alanlardan hangisiyle ilgili en az bir kitap okudunuz? (Birden fazla seçenek işaretleye bilirsiniz?)

- Tarih Coğrafya Edebiyat Sosyoloji Psikoloji Eğitim
 İletişim Kişisel Gelişim Diğer

17. Din görevliliği mesleğini niçin seçtiniz?

- Kutsal olduğunu düşündüğüm için Toplum tarafından saygı duyulan bir meslek olduğu için
 Hac, Umre ve yurtdışı görevleri gibi maddî imkânları iyi olduğu için Aile büyüklerim istediği için
 Başka bir mesleğe giremediğim için Diğer

18. Yeniden bir meslek seçme imkânınız olsa hangi mesleği seçerdiniz?

- Yine din görevlisi olurum Avukat olurum Doktor olurum
 Tarım-hayvancılıkla uğraşırdım Esnaf-tüccar olurum Öğretmen olurum
 Diğer

19. Kendinizi mesleki yönden yeterli buluyor musunuz?

- Çok yeterli Yeterli Orta Yetersiz Çok Yetersiz

20. Kendinizi mesleki yönden yetersiz görüyorsanız sizce nedeni ne olabilir?

- Kur'an bilgim yeterli değil Mesleki bilgi ve uygulamam zayıf
 Mesleği sevmeme rağmen zorla yapıyorum Sesim iyi değil, Kur'an-ı Kerim'i iyi okuyamıyorum
 Sosyal yönüm zayıf, içime kapanığım Diğer

21. Mesleğinizde daha yeterli hale gelmek için konu ile ilgili hizmet içi eğitim kurslarına katıldınız mı?

- Evet Hayır

22. 21. soruya cevabınız 'HAYIR' ise niçin katılmadınız?

- Faydalı olmadığını düşünüyorum Henüz çağrılmadım Diğer

23. Size göre bir din görevlisinin en önemli özelliği ne olmalıdır?

- Hafızlık/tecvid Giyim kuşam ve görünüm Ses ve kıraat
 Cami içi-dışı cemaatle sosyal ilişki Dini bilgiler mesleki uygulama
 Diğer

24. Şimdiye kadar görevli olarak Umreye gittiniz mi?

- Evet Hayır

25. Şimdiye kadar görevli olarak Hacca gittiniz mi?

- Evet Hayır

26. Hacc ve Umre'nin dışında görevli olarak başka bir ülkeye gittiyseniz ülkenin adını lütfen belirtiniz?

- Evet (.....) Hayır

27. Mesleğinizde daha iyi olabilmek için bir üst eğitim-öğretim yapmayı düşünüyor musunuz?

- Evet Hayır

28. 27.soruya Cevabınız 'EVET' ise hangi eğitim-öğretimi düşünüyorsunuz?

- İmkan tanınırsa İlahiyat Önlisans okumak istiyorum
 İlahiyat Fakültesinde okumak istiyorum
 Yüksek Lisans yapmak istiyorum
 Doktora yapmak istiyorum
 İlahiyat dışında başka bir bölüm okumak istiyorum (.....)

29. Evinizde hangi tür kitaplar bulunur? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

☐ Hiç kitap yok	☐ İlmihal ve fıkıh kitapları
☐ Kuran ve Türkçe anlamı	☐ Edebiyat ve Fikir Kitapları
☐ Kuramı açıklayan tefsir kitapları	☐ Namaz hocası ve dua kitapları
☐ Hadislerle ilgili kitaplar	☐ Hz. Muhammed'in hayatını anlatan kitaplar
☐ Genel kültür ansiklopedisi	☐ Diğer

30. Aşağıdaki kitaplardan okuduklarınızı işaretleyiniz

- Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri - Komisyon (DİB Yayınları)
- Tefsir Usulü - Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU (TDV Yayınları)
- İlmihal I. ve II. Ciltler - Komisyon (TDV Yayınları)
- Hac İlmihali - Doç. Dr. İsmail Karagöz, Mehmet Keskin, Doç. Dr. Halil Altuntaş (DİB Yayınları)
- Dini Kavramlar Sözlüğü - Komisyon (DİB Yayınları)
- Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı - Prof. Dr. İbrahim SARIÇAM (DİB Yayınları)
- Hadis Usulü - Prof. Dr. Talat KOÇYİĞİT (TDV)
- Riyazü's-sâlihîn - Ebû Zekeriyya en-NEVEVÎ
- Yaşayan Dünya Dinleri - Komisyon (DİB Yayınları)
- Tecvidli Kur'an Okuma Rehberi - Davut KAYA (DİB Yayınları)
- Kur'ân- ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri - Prof.Dr. İsmail KARAÇAM
- Allah, Din, Ahlak, Diyanet, Hutbe, İmam-Hatip Maddeleri-Diyanet İslam Ansiklopedisi (TDV)
- Diyanet Aylık Dergi Son On İki Sayı

III. YAYGIN DİN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ SORULAR

1. Cami derneğiniz var mı?

- Evet Hayır

2. Cami dernek yöneticileri ile bir probleminiz var mı?

- Evet Hayır Cami derneğimiz yok

3. 2. Soruya cevabınız "EVET" ise en çok hangi konularda problem yaşıyorsunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- Dini Konularda Yardımlar Konusunda Cami Lojmanı/Kirası konusunda
- Cami ile ilgili inşaat/tamirat/temizlik vs. konularında Cemaatle ilişkiler konusunda
- Cami müşterilatındaki birimler (Çay Ocağı, Dükkân, Kütüphane, Salon vs.) konusunda

Diğer

(.....
.....)

4. Caminize devamlı (5 vakit) devam eden cemaatinizin sayısı ortalama ne kadardır?

1-10 11-20 21-30 31-50 51- yukarısı

5. Genel olarak cemaatinizin yaş ortalaması aşağıdakilerden hangisine uygundur?

15-25 yaş 26-35 yaş 36-50 yaş 51- yukarısı

6. Cemaatinizde en çok problem çıkaranlar daha çok hangi yaşta?

15-25 yaş 26-35 yaş 36-50 yaş 51- yukarısı

7. Gençlerin camiye daha az gelmelerinin sebepleri size göre genelde aşağıdakilerden hangisi olabilir?

- Anne babaların ilgilenmemeleri, gerektiği kadar dini eğitim ve telkinde bulunmamaları
- Okullarda verilen dini eğitimin yetersizliği
- Medyadaki, gençliği dinden soğutan yayınların etkisi
- Gençlerin cami içi dini konuşmaları tatmin edici bulmamaları
- Görevlilerin gençlerle yeteri kadar diyalog kuramaması
- Diğer

8. Son bir yıldır Caminizde veya çevresinde kaç etkinlik (Konferans, Seminer, Mevlid, Kur'an Ziyafeti, Aşure, Belge Takdim Töreni, Hatim Cemiyeti v.b.) düzenlediniz?

1-10 11-20 21-30 31-50 51- yukarısı

9. Komşularınıza dini konularda rehberlik yapar mısınız?

Evet Hayır

10. Gerek cemaatinizden gerekse çevrenizden son bir ay içinde hiç dini bir soru veya problemini size danışan oldu mu?

Evet Hayır

11. Toplumda hangi yaştakilerle daha iyi diyalog kurabiliyorsunuz?

15-25 yaş 26-35 yaş 36-50 yaş 51- yukarısı

12. Cami cemaatinizle diyalogu daha çok hangi yeteneğinizle sağlıyorsunuz?

- Bilgim ve mesleki yeterliliğimle Sosyal etkinliklere katılmam ile
- Söz ve davranışlarımın birbiri ile uyumuyla Diğer.....

13. Yaz Kur'an kurslarını başarılı buluyor musunuz?

Evet Hayır

14. 13. soruya cevabınız ‘HAYIR’ ise sebepleri nelerdir?

- Yeteri kadar ilgilenemediğim için Zaman darlığı
 Aileler tatile veya tarlaya gidiyorlar Müfredat programının yetersizliği
 Diğer

.....
.....

15. Yetişkinler için dini etkinlikler (sohbet) yapıyor musunuz?

- Evet Hayır

16. 15. soruya cevabınız ‘EVET’ ise hangi konularda yapıyorsunuz?

- K.Kerim Hadis okuma Genel bilgiler ve genel kültür
 Fıkıh,dini bilgiler Tefsir okuma Diğer

.....

17. Çocuklar ve gençler için dini etkinlikler yapıyor musunuz?

- Evet Hayır

18. 17. soruya cevabınız ‘EVET’ ise hangi konularda yapıyorsunuz?

- K.Kerim Hadis okuma Genel bilgiler ve genel kültür
 Fıkıh, dini bilgiler Tefsir okuma Spor Etkinlikleri
 Dini ve Kültürel mekan gezileri Kitap Okuma/bilgi yarışmaları v.b kültürel etkinlikler

Diğer.....
.....

19. Aşağıdaki sosyal faaliyetlere katılıyor musunuz? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

- Yeni doğanlara ad koyma Spor faaliyetlerine iştirak
 Sünnet ve mevlüde iştirak Hayır işlerine yardım
 Cenazelerin defin işleri Hasta ziyaretleri yapma
 Nikah ve düğüne iştirak Diğer

20. Genelde katıldığınız faaliyetlerden para alır mısınız?

- Evet Hayır İstemem ama verirlerse alırım

21. Eğer para alıyorsanız almanızın sebebi aşağıdakilerden hangisidir?

- Adet olduğu için İhtiyacım olduğu için
 Almadığımda arkadaşlarım darıldığı için Hakkım olduğu için

Diğer

22. Bütün çalışanlar ve ek gelirleriniz dahil aileniz ortalama aylık gerili ne kadardır?

.....

23. Mesleğiniz dışında ikinci bir ek iş yapıyor musunuz?

Evet

Hayır

24. Cevabınız ‘EVET’ ise bu ek iş aşağıdakilerden hangisidir?

Ticaret ile uğraşıyorum

Tarım ve hayvancılıkla uğraşıyorum

Esnaf ve ticaret erbabının yanında bulunuyorum

Mevlit, hatim, cenaze... İşlerinden gelirim oluyor

Diğer.....

25. Son olarak bu konularla ilgili eklenmesinde yarar veya gerek gördüğünüz husus ve öneriler var mı? Lütfen belirtiniz

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Anketimiz bitmiştir. Teşekkür ederiz...

ÖZGEÇMİŞ

Adı - Soyadı	Durmuş		AYVAZ
Doğum Yeri ve Yılı	Beşikdüzü		20.03.1970
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce (orta)		Arapça (orta)
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1982	1989	Vakfikebir İmam-hatip Lisesi
Lisans	1994	1999	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2014	2018	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	1990	2003	İmam-hatip - Vaiz (Diyanet İşleri Başkanlığı)
2.	2003	2005	İlçe Müftüsü (İdil / Şirnak)
3.	2005	2010	İlçe Müftüsü (Gümüşhacıköy / Amasya)
4.	2010	2015	İlçe Müftüsü (Nilüfer / Bursa)
5.	2015	2015	İlçe Müftüsü (Çayırova / Kocaeli)
6.	2015	2018	İlçe Müftüsü (Karacabey / Bursa)
7.	2018		İl Müftü Yardımcısı (Bursa)
Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
İletişim (e-posta):	d.ayvaz70@hotmail.com		
			

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	DURMUŞ AYVAZ
Tez Adı	Bursa'daki İmam-Hatipler ile Müezzin-Kayyımların Mesleki Yeterliliği Ve Yaygın Din Eğitimindeki Rolü
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. M. Emin AY
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 17-12-2018

İmza :

